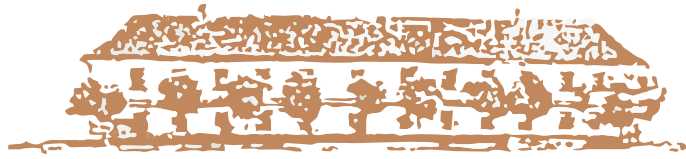
ЗАВИЧАЈНИ МУЗЕЈ РУМА

ЗБОРНИК

X

2020.

ISSN 1451-0448.

ЗАВИЧАЈНИ МУЗЕЈ РУМА

ЗБОРНИК

X

2020.

Издавач

Завичајни музеј Рума

Главни и одговорни уредник

Бранислава Р. Коњевић, директор Завичајног музеја Рума

Уређивачки одбор

Ђорђе Бошковић, музејски саветник
Снежана Јанковић, виши кустос
Јелена Арсеновић, кустос
Урош Николић, кустос

Издавачки савет

Проф. др Волфганг Рорбах, академик Беч
Др Екатериная Ентина, Москва
Др Натали Николаевна Муравјева, Ростов на Дону
Доц. др Стефан Анчев, Велико Трново
Проф. др Бранко Надовеза
Проф. др Драган Танчић
Проф др Бранка Гугољ
Проф др Данијела Тешић
Проф. др Марко Атлагић
Др Далибор Елезовић
Др Ђорђе Ђекић
Др Александар Мартиновић
Проф. др Александар Касаш

Рецензенти

Проф. др Слободан Вуксановић
Др Жарко Димић
Др Бранислав Поповић
Мр Јован Коледин

Резиме на енглеском језику

Бојана Ланц

Лектор

Надица Покрајац

Тираж 300

Publisher

County Museum Ruma

Editor-in-chief

Branislava R. Konjevic, director of County Museum Ruma

Editorial Board

Djordje Boskovic, museum advisor
Snezana Jankovic, senior custodian
Jelena Arsenovic, custodian
Uros Nikolic, custodian

Publishing Council

Professor Wolgang Rohrbach. PhD, academian, Vienna
Ekaterina Entina, PhD, Moscow
Nataliya Nikolaevna Muravyeva, PhD, Rostov-on-Don
Assistant Professor Stefan Ancev, PhD, Veliko Trnovo
Professor Branko Nadoveza, PhD
Professor Dragan Tancic, PhD
Professor Branka Gugolj, PhD
Professor Danijela Tesic, PhD
Professor Marko Atlagic, PhD
Dalibor Elezović, PhD
Djordje Djekic, PhD
Aleksandar Martinovic, PhD
Professor Aleksandar Kasas, PhD

Reviewers

Professor Slobodan Vuksanović PhD
Zarko Dimic, PhD
Branislav Popovic, Phd
Jovan Koledin, M. A.

Summaries ih English language

Bojana Lanc

Lector

Nadica Pokrajac

Circulation 300

Садржај – Contents

Археологија – Archeology

Урош Николић
Келтски бојни нож из фундуса Завичајног музеја Рума 9
Uros Nikolic
Celtic battle knife from Ruma County Museum property..... 9

Историја – History

Немања Карапанџић
Задужбина баронице Еуфемије Јовић 23
Nemanja Karapandzic
Endowment of the Baroness Eufemija Jovic 23

Ђорђе Бошковић
Статистички подаци за румски срез према званичном попису из 1870. године 45
Djordje Boskovic
Statistical data for the Ruma County according to official census from 1870..... 45

Јан Хорват
„Мала Пазова“ некад – данас Сланкаменачки виногради.....63
Jan Horvat
„Mala Pazova“ as it used to be and today – Slankamen vineyards...63

Миливој Ковачевић
Породица Петровић из Старе Пазове.....73
Milivoj Kovacevic
Family Petrovic from Stara Pazova.....73

Александра Ћирић
Изградња Соколског дома у Руми.....101
Aleksandra Ciric
Construction of Sokol Home in Ruma.....101

Етнологија – Ethnology

Јелена Арсеновић
Приказ свадбе у тексту „Идилична слика Срема“
Густава Штолцеа.....115
Jelena Arsenovic
Presentation of a wedding in the text „Idyllic picture of Srem“
by Gustav Stolze.....115

Историја уметности – History of Art

Сања Сајферт
Девета уметност Живорада Радивојевића – Чеде.....129
Sanja Sajfert
Ninth art of Zivorad Radivojevic – Ceda.....129

Педагогија – Pedagogy

Ма Бранислава Р. Коњевић
Учионица из прошлих времена
(Изложбена поставка Завичајног музеја Рума).....139
Ma Branislava R. Konjevic
Classroom from past times
(Exhibition of Ruma County Museum) 139

Извештаји и прикази – Reports and Surveys

Ма Бранислава Р. Коњевић
Аквизиције Завичајног музеја Рума 2018–2020. године 167
Ma Branislava R. Konjevic
Acquisitions of Ruma County Museum: 2018–2020 167

In memoriam
Слободанка Ћирић (1947–2020) 177
In memoriam
Slobodanka Ciric (1947–2020).....177

In memoriam
Бранислав Макеш (1938–2020) 179
In memoriam
Branislav Makes (1938–2020) 179

Снежана Јанковић
Библиографија Зборника Завичајног музеја Рума
I–X (1997–2020) 181
Snezana Jankovic
Bibliography of Ruma County Museum Anthology
I–X (1997–2020) 181

Археологија – Archeology

УДК, 903.22„638.7“(497.113)
069.51:903(497.113)
COBISS.SR-ID 25419017

Урош Николић, кустос
Завичајни музеј Рума

КЕЛТСКИ БОЈНИ НОЖ ИЗ ФУНДУСА ЗАВИЧАЈНОГ МУЗЕЈА РУМА

Сажетак: У овом раду биће приказан келтски бојни нож из праисторијске збирке археолошког одељења Завичајног музеја Рума. Како о овом предмету нема података из музејске документације, типолошком анализом предмета и компарацијом са другим бојним ножевима, добијени су подаци из ког је контекста предмет и из ког је периода. Оно што издваја овај бојни нож од осталих из ближе и даље околине је декорација изведена на хрпту сечива и дршци.

Кључне речи: келтски бојни нож, Келти, Скордисци, латенска култура, Завичајни музеј Рума, Срем

У праисторијској збирци археолошког одељења Завичајног музеја Рума, налази се гвоздени бојни нож (инвентарни број 538), који до сада није публикован. У музејској документацији не постоје подаци са ког локалитета предмет потиче, као ни околности налаза ни време ни начин аквизиције. Након проналаска предмета у музејском депоу, установљено је да је предмет у добром стању. Благо је кородиран и са оштећењима насталим вероватно од стране проналазача, након чега је извршена обрада и инвентарисање предмета. Након инвентарисања, предмет је послат на конзервацију и рестаурацију у конзерваторско-рестаураторски атеље *ARACHNE*, где је спречено даље пропадање и у највећој мери острањен слој метала додат у времену након проналаска самог бојног ножа. Карактеристични детаљи и очуваност, свих репрезентативних и релевантних одлика, пружају могућност за стилско-типолошку анализу предмета. У даљем тексту следи комплетан опис, типолошко опредељење и оквирно датовање предмета, на основу самих карактеристика.

Бојни нож је у целости очуван (Сл. 1), са оштећењима на сечиву ножа. Цео предмет је дугачак 52 цм, од чега је сечиво дугачко 41,5 цм, а дршка 10,5 цм. Тежина ножа је 825 грама. Сечиво је равно са благо конкавним хрптом. Ширина сечива у најширем делу је 7,65 цм. Оштрица сечива је равна и благо закривљена према зашиљеном врху. На самом крају оштрице налазе се две аплициране розете, делимично оштећене. Конкавни хрбат је најшири при спајању са дршком и сужава се према врху сечива. Оно што је веома занимљиво је декорација изведена на првој половини хрпта (Сл. 2). У дужини од 21 цм од дршке према врху сечива, налази се геометријска декорација изведена у три поља. Декорација почиње и завршава се троструким наспрамним урезима, где је централно удубљење наглашено, а остала два су доста плића. Такође, свако поље је одвојено овом бордуром. Прво поље декорације укупно је дугачко 9 цм. Први део је украшен у облику латиничног слова X, изведеног плитким урезом дуплих, паралелних линија. Након овог мотива, јавља се плитак и широк жљеб, после кога су пунктиране наспрамне траке од тачака, ово поље такође се завршава плитким и широким жљебом, након којег наступа исто декорисано поље, које се завршава идентичним жљебом. Следећи део декорације је делимично оштећен, те се примећују само три дубоко урезане наспрамне линије, после којих наступа жљеб исти као претходни. Прво поље украшавања завршава се декорацијом у облику латиничног слова X, само овај пут изведено дубоким урезом.

Сл. 1. Келтски бојни нож

Други део докорације је нејасан и може се приметити само последњи сегмент ове декорације, који је у облику латиничног слова X, али је овај пут урез изведен са две плитке двоструке линије. Овај део је дугачак 5,5 цм. Трећи и последњи део декорације дугачак је као и претходни (5,5 цм), изведен украсом у облику издуженог латиничног слова V. Сваки крак је изведен урезима три наспрамне линије, где је централна линија доста шира од друге две линије које је фланкирају. Декорација се завршава горе поменутом бордуром. Након ове бордуре следи неукрашени део хрпта у дужино од 20 цм. На приближно 13 цм, од почетка сечива приметно је прво његово оштећење. Од хрпта па до оштрице сечива пружа се оштећење приближне ширине од 0,7 до 2

цм. Ово оштећење је након проналаска варено и попуњено масом за варење (Сл. 3). Након конзервације и рестаурације и даље су видљиви остаци процеса варења. Друго оштећење налази се на 12,5 цм од врха сечива и такође се у форми усправне линије пружа од хрпта па све до оштрице сечива (Сл. 4). На овом оштећењу нема трагова варења. Ова два усправна оштећења индицирају да је бојни нож био савијен, да је тако пронађен и након тога исправљен и заварен на делу већег оштећења.

Сл. 2. Декорација хпта

Сл. 3. Оштећење сечива при дршци ножа

Сл. 4. Оштећење сечива при врху ножа

Као што је већ напоменуто, дршка ножа је дужине 10,5 цм и лучно је постављења у односу на сечиво (Сл. 5). Састоји се од кугластог дела на почетку, на који се наставља део дршке осмоуганог пресека, а завршава се прстеном. Дршка је такође декорисана. Почиње кугластим задебљањем израђеним из три дела. Први део је прстен украшен косим, наспрамним урезима, након чега следи биконично задебљање, пречника 3,4 цм и ширине 2,1 цм, без трагова украшавања. Последњи део првог сегмента је још један прстен украшен урезаним косим линијама. Осмоугаони, централни део дршке је одвојен од прстенастог дела са урезане три коцентричне кружнице, а од прстена са четири концентричне кружнице. Између последње две кружнице урезане су наспрамне косе линије које спајају кружнице. Прстен је ромбоидног пресека. Треба напоменути да су спољашње странице благо заобљење. Пречник је 3,9 цм.

Сл. 5. Дршка бојног ножа

Келти на подручје Срема долазе у LT B2 фази, која би се хронолошки подударала са последњом трећином 4. века п. н. е, те се може рећи да ово подручје насељавају у завршетку праисторијског периода.[1] Са доласком Келта на ово подручје почиње млађе гвоздено доба, а келтска племена се сматрају носиоцима латенске културе. Након келтског продора на југ Балканског полуострва и пораза код Делфа 279. године пре нове ере, један део келтских племена враћа се у северни део Балкана и југоисточни део Панонске низије. Заједница Скордиска[2] насељава се у Подунављу.[3] Најдуже се задржавају у Срему, који је и био централна област насељавања. У овим крајевима остају до доласка римске империје, а одлике њихове културе се могу пратити и у првим вековима

[1] Ivan Drmić, *Kupinovo, groblje latenske kulture*, 2015, стр. 9–10

[2] Овај рад се не бави проблематиком Скордиска, а за више информација о овој теми треба погледати рад Владимира Д. Михајловића „Скордисци између античких и модерних тумачења“.

[3] Jovan Todorović, *Skordisci – istorija i kultura*, Institut za izučavanje istorije Vojvodine i Savez Arheoloških društava Jugoslavije, Novi Sad – Beograd, 1974, стр. 37

нове ере.[4] Једна од одлика латенске културе је наоружање. Већина келтског оружја пронађеног на територији јужне Панонније потиче из некропола или из појединачних гробова. Од оружја коришћени су мачеви, копља, бојни ножеви, стрелице, а од опреме штитови и тоболци.[5]

Јован Тодоровић бојне ножеве дели у две групе: гвоздене ножеве мањих димензија и велике бојне ножеве.[6] Наш примерак представља велики бојни нож. Такође, овај нож би припадао типу *Dürrnberg*. Овај тип карактерише масивно равно или благо закривљено сечиво, са кратком дршком која се завршава различито обликованим завршецима. Они се јављају од LT B1 фазе и у употреби су до LT C2 фазе.[7] Марко Диздар додатно проширује поделу бојних ножева *Dürrnberg* типа. Посебан тип Осијек 1 карактеришу дуги бојни ножеви са равним или благо повијеним сечивом, задебљањем на почетку дршке (најчешће кугластим) и завршетком у облику прстена. Такође, наводи да су ови бојни ножеви највише проналажени на територији Скордиска и да највероватније потичу из ратничких гробова. Један од ретких налаза ове врсте бојног ножа са контекстом ратничког гроба је из скелетног гроба 1 из Осијека (Сл. 6).[8] На гробљу у Купинову пронађена су два ножа овог типа. Код првог примерка врх ножа је благо повијен према горе, а на краткој дршци полигоналног пресека, која се завршава прстеном, налази се кугласто задебљање омеђено са обе стране плитким жљебовима (Сл. 7). Други примерак има равно сечиво које прелази у кратку дршку на којој се налази веће кугласто задебљање (Сл. 8).[9] Из гроба са спаљеним покојником, Г1-3 283 са локалитета Пећине код Костолаца, потиче бојни нож датован у фазу LT B2. Овај примерак има пластични украс у облику розете на дну оштрице. Такође, овакав украс потиче из двојног ратничког гроба са локалитета Плавнички поток код Ритопека, датован са осталим налазима у фазу LT C1b.[10] На великом бојном ножу из Никинаца изведен је исти украс на крају сечива.[11] Са непознатог налазишта потичу два бојна ножа, на којима постоји декорација урађена на кугластом задебљању, на прелазу сечива у дршку. Украшено је кратким жљебовима, а хрбат сечива је украшен у првој половини сечива, ближе дршци. Налаз бојног ножа из оставе из Лозне показује да су ножеви типа Осијек 1 коришћени до почетка првог века пре нове ере,

[4] Jovan Todorović, *Kelti u jugoistočnoj Evropi*, Muzej grada Beograda, Beograd,1968, стр. 7

[5] Исто, стр. 64–75

[6] Исто, стр. 71

[7] I. Drmić, 2015, стр. 71

[8] Marko Dizdar, *Zvonimirovo Veliko polje – Groblje latenske kulture 1*, Institut za arheologiju, Zagreb, 2013, стр. 134

[9] I. Drmić, 2015, стр. 7–73

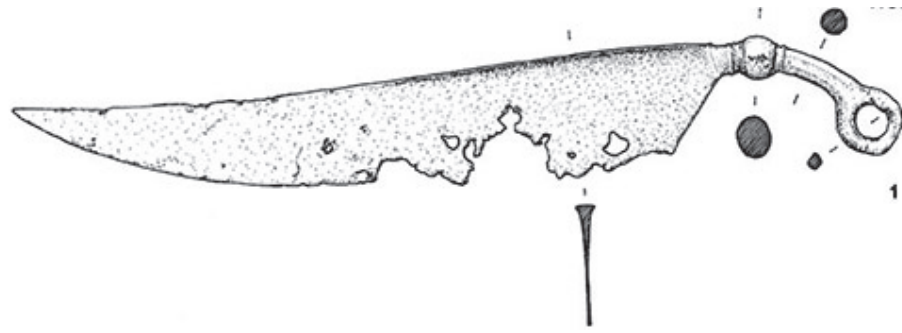
[10] M. Dizdar, 2015, стр. 135

[11] J. Todorović, 1967, стр. 71

мада су доста чешћи у раном и средњем латену.[12] Иако се везују за ратничке гробове, овај тип ножева није савијан, осим у два примера, а то су ножеви из Фомина и Грабелсдорфа.[13] Сам обичај савијања наоружања у ратничким гробовима, вероватно има посебан разлог, где уништење оружја значи и симболичку смрт самог ратника.[14] Оружје, као највредниј имовина ратника, је уништавано како би се умилостивили богови подземног света да приме душу ратника.[15]

Сл. 6. Нож типа Dürrnberg из Осијека (из I. Dimić, Sl. 18)

Сл. 7. Бојни нож из Купинова (из I. Dimić, T. 32:1)

[12] M. Dizdar, 2015, стр. 136

[13] I. Drmić, 2105, стр. 71

[14] Marko Dizdar, „Late Iron Age Funerary Practice in Southern Pannonia“, *Funerary Practices During the Bronze and Iron Ages in Central and Southeast Europe*, (ed. Valeriu Sîrbu), Faculty of Philosophy and National Museum „Čačak“, Belgrade–Čačak, 2016, стр. 300

[15] Miranda Green, „Humans as ritual victims in the later prehistory of Western Europe“, *Oxford Journal of Archaeology*, University of Oxford, Oxford, 17(2), 1998, стр.188

Сл. 8. Бојни нож из Купинова (из I. Dimić, T. 31:5)

Веома је битно напоменути да из саме Руме и њене околине потиче више налаза из ратничких гробова. Позната је група налаза из гроба спаљеног покојника, пронађеног на потесу Борковац. Инвентар гроба чине мач са луксузно украшеном каницом, умбо са лепезастим крилцима, три дугачка копља од којих је једно са широким, а два са узаним листом. Међу налазима је и доњи део каније другог мача – ортбанд (оков) у облику медаљона.[16] Осим Борковца, на територији Руме пронађени су налази који се везују за келтску окупацију ових простора на локалитетима Баште, Пашиновац, Церје и Жировац.[17] Налази са ових локалитета данас се чувају у Завичајном музеју Рума[18], а налази пронађени раније смештени су у Археолошки музеј у Загребу[19]. Као што је већ наведено, Скордисци се најдуже задржавају на територији Срема, те не чуди велики број налаза латенске културе на овој територији. У Завичајном музеју Рума, током септембра и октобра 1986. године, одржана је изложба под називом „Рума и околина у доба Скордиска".[20] Рекогносцирањем је потврђено присуство предмета латенске културе у атарима скоро свих насељених места у општини Рума (Сл. 9. и 10).[21] Као веома битне локалитете из ближе околине треба издвојити латенско насеље са Гомолаве[22], код Хртковаца и некрополу Купиново[23].

[16] Марија Јовановић, „Рума – Борковац, Гроб келтског ратника из средњелатенског периода", *Зборник Завичајног музеја Рума V*, Завичајни музеј Рума, Рума, 2005, стр. 57

[17] Nives Majnarić–Pandžić, *Keltsko-latenska kultura u Slavoniji i Sremu*, 1970, стр. 41

[18] Todorović, 1974, стр. 34

[19] N. Majnarić–Pandžić, 1970, стр. 41

[20] Katalog izložbe *Ruma i okolina u doba Skordiska*, RO Kulturni centar Ruma i Zavičajni muzej Ruma, Ruma, 1986

[21] Драган Поповић, „Археолошко наслеђе на тлу Руме и шире околине", *Зборник завичајног музеја Рума I*, Завичајни музеј Рума, Рума, 1997, стр. 19–20

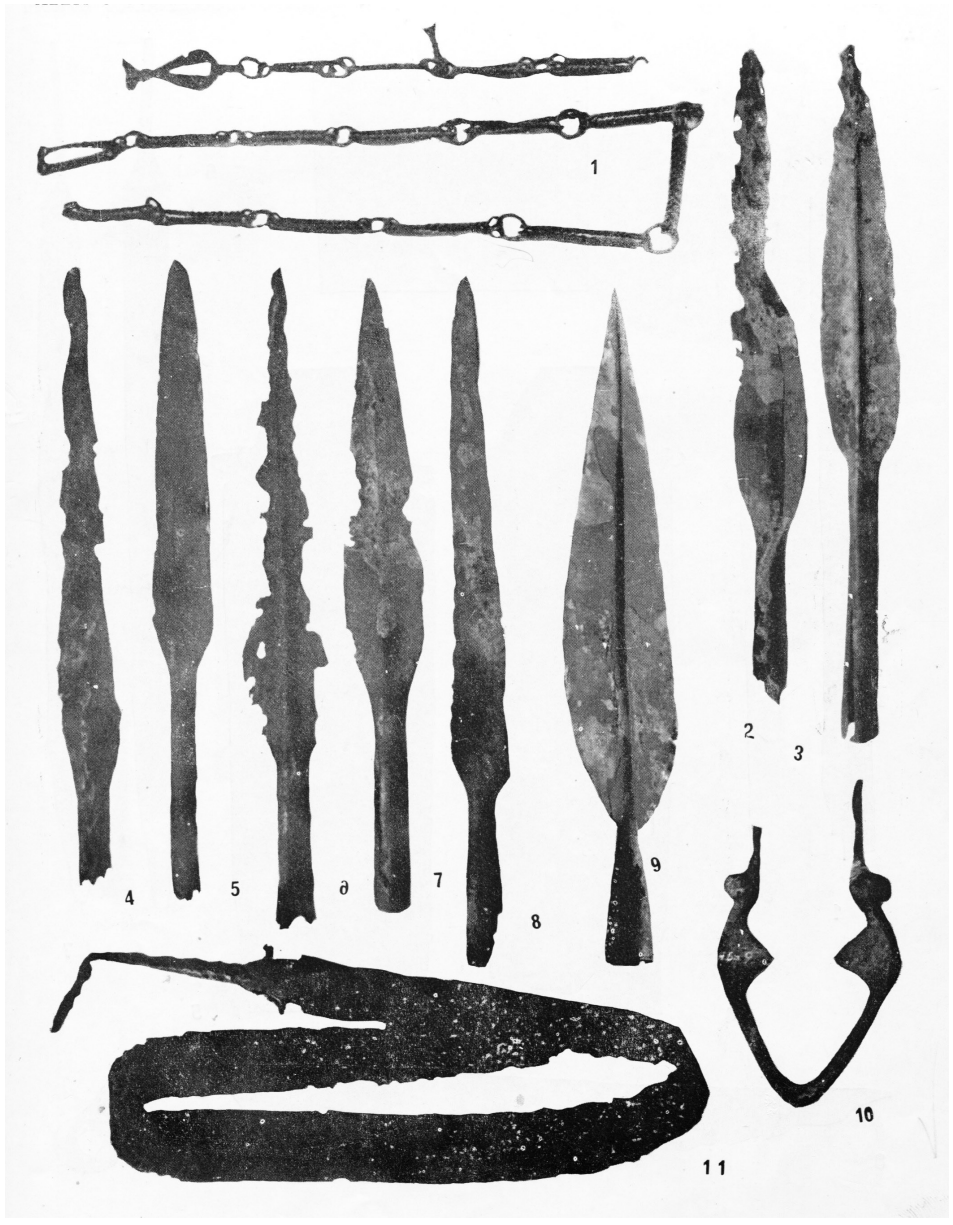
[22] B. Jovanović, M. Jovanović, *Gomolava – naselje mlađeg gvozdenog doba*, Muzej Vojvodine i Arheološki institut, Novi Sad – Beograd, 1988, стр. 1–2

[23] I. Drmić, 2015, стр. 14

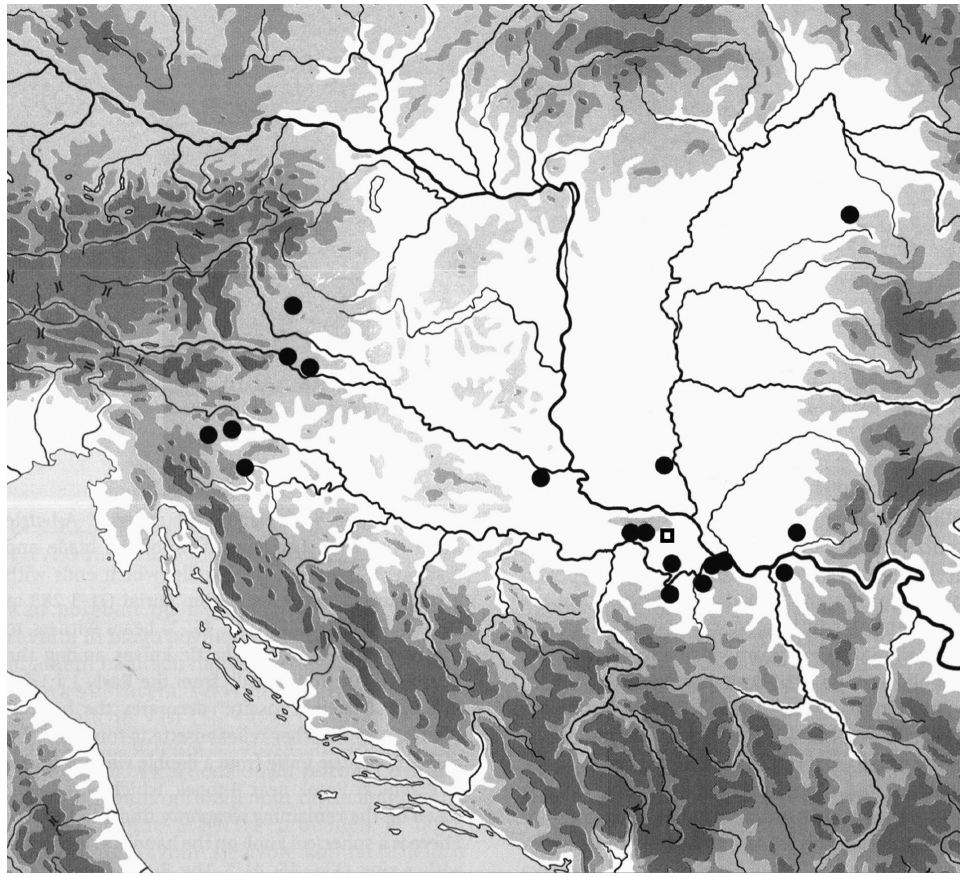
Келтски бојни нож, који се чува у Завичајном музеју Рума, је изузетно значајан. Иако се не зна са ког локалитета потиче, може се закључити да је предмет пронађен, ако не у Руми онда у ближој околини. Ова претпоставка заснива се на бројности локалитета латенске културе из атара Руме (Борковац, Баште, Пашиновац, Церје и Жировац) и ближе околине, као и на томе да су овакви бојни ножеви највише проналажени у области југоисточног дела Панонске низије. По М. Диздару, нож типолошки припада типу Осијек 1, док би шира припадност била *Dürrnberg* тип бојних ножева. Хронолошки се највероватније може сместити у период од LT B2 до LT C1b, јер је тада употреба овог типа бојног ножа најинтезивнија. Ипак, треба оставити могућност и касније употребе, јер се овај тип користи све до почетка првог века пре нове ере, о чему сведочи остава из Лозне. Значај овог ножа огледа се највише у декорацији сечива и дршке. Као што је у пређашњем тексту наведено, веома мали број ножева типа Осијек 1 је декорисан. Декорација се јавља на сечиву у виду аплицираних розета, или у ретким случајевима у виду украса на хрпту ножа (два примерка). Дршке ножа су у већини случајева скоро неукрашене. Примерак из Завичајног музеја Рума има сва три елемента декорације, геометријски украшен хрбат, аплициране, оштећене розете на крају сечива и декорисану дршку. Такође, овај тип ножева је врло ретко ритуално оштећен, док су на нашем примерку бојног ножа примећена оштећења на првој и последњој трећини. Како је нож, вероватно од стране проналазача, пре доспећа у Завичајни музеј Рума, исправљан и варен, не можемо са сигурношћу говорити о ритуалном савијању, али постоје јаке индиције да је оно извршено. Када се погледа све горе наведено, примерак келтског бојног ножа из праисторијске збирке Завичајног музеја Рума, представља, највероватније, јединствен пример декорисаног и ритуално савијеног бојног ножа, на територији југоисточне Панониje, а и шире, што овом предмету даје регионални значај у истраживању келтске окупације ових простора.

Сл. 9. 1, 3, 6 Борковац, Рума; 2, 5, 8, 9, Суботиште; 4, Пашиновац, Рума; 7, Жировац, Рума. (из J. Todorović, 1968, T. XLII)

Сл. 10. 1, 2. 3, 5, 6, 8, 11, Суботиште; 4, Жировац, Рума; 7, Пашиновац, Рума; 9. 10. Борковац, Рума. (из J. Todorović, 1968, T. XLIII)

Карта 1. Бојни ножеви типа Осијек 1 (из M. Dizdar, 2013. Карта 13) са додатком налаза из Завичајног музеја Рума

Литература:

Katalog izložbe 1986, *Ruma i okolina u doba Skordiska*, RO Kulturni centar Ruma i Zavičajni muzej Ruma, Ruma.

Dizdar 2013, M. Dizdar, *Zvonimirovo Veliko polje – Groblje latenske kulture 1*, Institut za arheologiju, Zagreb.

Dizdar 2016, M. Dizdar, „Late Iron Age Funerary Practice in Southern Pannonia“, F*unerary Practices During the Bronze and Iron Ages in Central and Southeast Europe*, (ed. Valeriu Sîrbu), Faculty of Philosophy and National Museum „Čačak“, Belgrade – Čačak.

Drnić 2015, I. Drnić, *Kupinovo, groblje latenske kulture*, Arheološki muzej Zagreb, Zagreb.

Green 1998, M. Green, „Humans as ritual victims in the later prehistory of Western Europe“, *Oxford Journal of Archaeology*, University of Oxford, Oxford, 17(2).

Jovanović i Jovanović 1988, B. Jovanović, M. Jovanović, *Gomolava – naselje mlađeg gvozdenog doba*, Muzej Vojvodine i Arheološki institut, Novi Sad – Beograd.

Јовановић 2005, М. Јовановић, Рума – Борковац, Гроб келтског ратника из средњелатенског периода, *Зборник Завичајног музеја Рума V.* Рума.

Majnarić-Pandžić 1970, N. Majnarić–Pandžić, *Keltsko-latenska kultura u Slavoniji i Sremu*, Vinkovci.

Mihajlović 2019. V. Mihajlović, *Skordisci između antičkih i modernih tumačenja*, Filozofski fakultet, Novi Sad.

Поповић 1997, Д. Поповић, *Археолошко* наслеђе на тлу Руме и шире околине. *У: Зборник Завичајног музеја Рума I,* Рума.

Todorović 1968, J. Todorović. *Kelti u jugoistočnoj Evropi*, Muzej grada Beograda, Beograd.

Todorović 1974, J. Todorović, *Skordisci - istorija i kultura*, Institut za izučavanje istorije Vojvodine i Savez Arheoloških društava Jugoslavije, Novi Sad – Beograd.

Summary

Celtic battle knife from Ruma County Museum property

In the prehistorical collection of the archeological department of Ruma County Museum there is an iron battle knife (inventary number 538). The museum documentation does not contain data on which site it was found, the circumstances of this finding, time nor manner of its acquisition. However, good conservation of all representative and relevant characteristics provides a possibility for style and type-wise analysis of the given object, as well as the approximate dating. The battle knife is fully presevred with some damage on its blade. The whole object is 51 cm long, of which the blade comprises 41.5 cm and the handle 10.5 cm. Its weight is 825 grams. The distiguishing feature of this knife is its decoration made on the first half of the curve 21 cm long from the handle to the blade's top. The decoration has a geometrical motive. The handle is decorated as well. It consists of a round part at the beginning, which continues into an octagonal handle and finishes with a ring. Typologically the knife belongs to Osijek 1 type according to M.Dizdar, while it also belongs to a wider group of Dürrnberg battle knives. Chronologically it can most likely be placed into the period from LT B2 to LT C1b, because it was in this period that the use of this type of battle knives was the most intensive; however, it might have been used later as well. These knives were usually found on the territory of Scordisci and most likely originate from war graves. Vertical damage on the blade indicates that the battle knife was bent, was found in such state and subsequently straightened up and welded on the part of the bigger damage. The example of a Celtic battle knife from the prehistorical collection of Ruma County Museum represents, most likely, a unique example of a decorated and ritually bent battle knife on the territory of south-east Pannonia and wider, which gives this object a regional importance in the study of Celtic occupation of this region.

Key words: celtic battle knife, Celts, Scordisci, La Tene culture, Ruma County Museum, Srem

Историја – History

УДК, 061.27:929 Јовић Е.
725/726:061.27(497.113)„18/19“
COBISS.SR-ID 25421577

Немања Карапанџић, кустос
Градски музеј Бечеј

ЗАДУЖБИНА БАРОНИЦЕ ЕУФЕМИЈЕ ЈОВИЋ

Сажетак: Задужбинарство, како у нашем, тако и код других народа има дугу традицију. Оно у Србији сеже до средњег века и владавине династије Немањића. Српски владари, њихове велможе и црквени великодостојници подигли су на стотине цркава и манастира као залог за будућност. На тај начин се чувала и преносила култура и историјско наслеђе српског народа. Слична пракса била је заступљена и на простору Потиског крунског дистрикта, где су виђенији Срби својим несебичним залагањем радили на јачању националног идентитета. Рад прати живот и дело баронице Еуфемије Јовић, која је своју целокупну имовину оставила Цркви и на тај начин ударила темеље задужбинарства у Бечеју. Захваљујући њој, основане су закладе преко којих су се стипендирали талентовани ученици слабог имовинског стања. Многи од њих су касније постигли завидне академске каријере. Захваљујући бароници Јовић, данас у Бечеју постоји неколико репрезентативних сакралних и архитектонских објеката велике културно-историјске вредности.

Кључне речи: задужбине, тестамент, заветни крстови, закладе**,** сакрално наслеђе Старог Бечеја.

Задужбинарство у српском народу са обе стране Саве и Дунава има дугу традицију, која сеже све до средњег века и владавине династије Немањића. Српски владари, њихове велможе и црквени великодостојници подигли су на стотине цркава и манастира у славу Божију, а потомцима на спомен. Највећи задужбинар од свих српских владара био је краљ Милу-

тин Немањић, који је подигао четрдесет цркава и манастира, за сваку годину своје владавине Србијом по једну. И доба обнове српске државности изнедрило је велики број задужбинара и добротвора у српском народу. То су махом били имућни људи, који су на тај начин хтели да се одуже „свом роду и отачаству“. Бројне задужбине у Београду основали су Илија Милосављевић Коларац, капетан Миша Анастасијевић, Влајко Каленић, Никола Спасић, Персида Миленковић. У Новом Саду, велики народни добротвори били су Никола Танурџић и Марија Трандафил.[1] Оно што су набројани задужбинари представљали за два највећа српска града, то су за Стари Бечеј биле баронница Еуфемија Јовић и Софија Дражић. Еуфемија Јовић, рођена Јанковић, остала је упамћена у српском народу као велика добротворка и задужбинарка. Рођена је у Старом Бечеју 1779. године од оца Георгија, капетана Потиског крунског дистрикта, и мајке Ане. Године 1801. удала се за Стевана Јовића, барона од Сигенберга, прослављеног војсковођу аустријске војске који је учествовао у гушењу побуне одбеглих затвореника у Бечеју на почетку немира 1848. године.[2]

Портрет Еуфемије Јовић

[1] Миленко Палић, *Срби у Угарској до 1918*, Нови Сад, 1995, стр. 197

[2] Немања Карапанџић, Снежана Илић, Недељко Стојковић, *Изгубљено српско сакрално наслеђе на тлу Старог Бечеја,* Градски музеј Бечеј, 2017, стр. 120

О њеном пореклу говори натпис на надгробној мраморној плочи, која се налази на северној страни капеле коју је још за живота подигла као вечну кућу своме супругу и себи. Текст гласи: „*У славу Светог Оца и Сина и светога духа, на месту некадашњег храма у славу Јована Крститеља, а на спомен свога оца Георгија Јанковића, некадашњег капетана потиског дистрикта и матере Ане и супруга својег Стефана барона Јовића од Сигенберга, бившег Ц и К генерала, у вери понизна Еуфемија, подиже дана 10. априла 1861. године, благородна племеном и душом бароница Еуфемија, покровитељ цркве и училишта, мати сиротих и бедних, поживела 83 године, упокојила се 17. априла 1861. годин*е“.

У календару „Орао“ из 1895. године постоји чланак у коме је дат веома леп опис баронице Еуфемије Јовић. Текст чланка гласи: „*Међу оним племенитим Српкињама, које својим женским врлинама, жарким родољубљем и примерним животом сјаје на нашем небу кано звезде Данице – стоји у првом реду бароница Еуфемија Јовићка, рођена Јанковићева, ћерка народна добротворка српских сиромашних, а врло добрих ђака; добротворка и велике и угледне српске општине старобечејске“*.

Као одана Српкиња, бароница је знала друштвене прилике у Бачкој тога времена. Познато јој је било да су многе српске породице одлучиле да се иселе из Аустрије и преко Карпата пођу у Русију, а да напуштене територије Бечки двор настоји да насели људима других народности. Са друге стране, мађарске власти су вршиле притисак за хунгаризацију преосталих Срба. У духу таквих прилика, Еуфемија је желела да очува национални идентитет свога народа на овим просторима, па је још за живота учинила много за српски народ и српство уопште.

Изградња капеле у Бечеју

Подигла је две капеле, једну у Старом Бечеју, на месту храма Јована Претече, који је мађарска војска спалила 1849. године, а другу на своме салашу, на Ињошком путу. Вероватно је данашња Змај Јовина улица, управо због капеле коју је бароница подигла, а у којој су касније похрањени посмртни остаци ње и њеног супруга, у једном периоду носила назив Капелска улица. Била је то једнобродна грађевина мањих димензија са торњем и звоником. Оно што је ову капелу издвајало од других био је портик са четири носећа стуба. Апсида се налази на источној, а класицистички портик и портал на западној страни. Звоник је у линији западне фасаде. Бароница Јовић побринула се да остави средства за даље одржавање њене гробне капеле. У ту сврху основала је посебну закладу, где у 39. тачци њеног Тестамента стоји: *„Остављам на*

одржавање капеле, коју сада зидати дајем, десет ланаца салашке земље, од којих прихода има се дванајест форинти дати свештенику који ће у капели служити".[3] Поред већ поменутих десет ланаца ораће земље, бароница Јовић је за одржавање капеле наменила још један дистриктски ланац и 1958 кхв пашњачке ораће земље и један дистриктски ланац и 378 кхв ритске ораће земље, што је све укупно чинило 13 дистриктских ланаца и 136 кхв.[4] Од прихода ове закладе Црквени одбор је одржавао капелу и порту око ње, плаћао осигурање зграде од пожара и сносио трошкове славе капеле, летњег Светог Јована.

У земљи испод цркве, до данас почивају земни остаци баронице Јовић и њеног супруга, генерала Стевана Јовића, преминулог годину дана пре завршетка зидања капеле (20. 05/01. 06. 1860). Барон Јовић је првобитно био сахрањен у великом гробљу, а потом је ковчег са његовим телом пренет у капелу и положен поред супруге Еуфемије, преминуле 17/29. априла 1861. године. На северном зиду ове сакралне грађевине узидана је мермерна плоча са породичним грбом и текстом који говори о пореклу ктитора капеле. На простору око капеле у прошлости су сахрањивани заслужни грађани Старог Бечеја српског порекла. Тако је приликом грађевинских радова на изградњи Соколског дома, 1940. године, откривена породична гробница сенатора Потиског дистрикта Арсена Ђорђевића, његове супруге Јулијане и њиховог сина Димитрија. Њихови земни остаци су преливени вином и поново покопани. Плоча са гробнице породице Ђорђевић узидана је на југоисточној страни капеле. Поред ње се налази плоча са гробнице Георгија Јовановића из 1846. године, коју је подигла његова супруга Ангелина. Јула 1940. године премештена је и гробница Исидора Стојановића, а његови земни остаци пренети су на место где су гробови добротвора Ђорђа и Марије Чокић. Гроб Исидора Стојановића налазио се на међи између капеле и плаца Соколског дома, те је било потребно пренети га на друго место. Његови посмртни остаци су измештени у нову гробницу, кости преливене вином и поново закопане.[5]

Приликом напред помињаних радова на изградњи Соколског дома 1940. године откопани су и темељи претходног храма и установљено да је леви зид садашње капеле грађен на темељима левог зида цркве Светог Јована. Педесет година после подизања, капела Рођења Светог Јована Претече је генерално оправљена (1911) и освећена следећег лета баш на црквену славу, 24. јуна/07. јула 1912. године. Освећење је обавио прота Јован Борота, док је осликавање капеле припало свештенику Јовану Степанову.

[3] Градски музеј Бечеј (у даљем тексту ГМБ), Историјска збирка (у даљем тексту ИЗ), Тестамент баронице Еуфемије Јовић, Српска народна задружна штампарија, Нови Сад 1873, стр. 8

[4] ГМБ, ИЗ, Правилници за управљање задужбинама блаженоупокојене баронице Еуфемије Јовић, штампарија Владимира Радосављевића, Стари Бечеј, 1933, стр. 59

[5] ГМБ, ИЗ, Лист „Народ", бр. 30, 28. 07. 1940, стр. 3

Године 1926. црквени одбор је решио да уреди стару порту капеле баронице Јовић. Порта је очишћена, старо воће повађено, засађене младе воћке и винова лоза. Порту је уредио виноградар Васа Хаднађев. Тако је порта капеле Рођења Светог Јована Претече опет постала украс Капелске улице.[6]

Надгробна плоча

[6] ГМБ, ИЗ, Лист „Ново време“, бр. 12, 21. 03. 1926, стр. 5.

Црквени одбор је имао обавезу да за славу капеле припреми славски колач, кољиво и вино. Члан шест „Правилника о управљању задужбинама баронице Еуфеније Јовић“ изричито наводи: *Поред свештеника, имају о слави бити два црквена певца и два српска православна учитеља, једно певачко друштво, два црквењака, два тутора којима се свима има установити пристојна награда, као и поскуричари за зготовљење професора*.[7] Бивши и садашњи стипендисти задужбине су такође били дужни да присуствују слави. Тако су 1929. године црквеној слави присуствовали бечејски свештеник Никола Мидић, свештеник из Сивца Милан Пекаровић, лекар из Кањиже др Богдан Богдановић и Милета Магарашевић, лекар у Новом Саду. Данас је капела Рођења Светог Јована Претече отворена само на Ивањдан, када се одржи литургија.

Изградња капеле на салашу

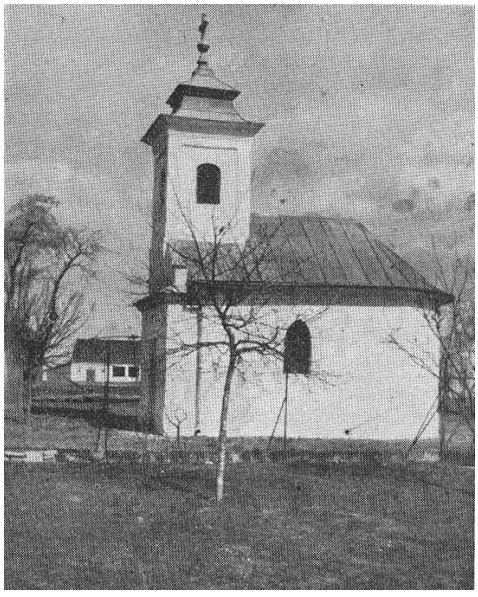
Бароница Еуфемија Јовић је подизањем капеле на Иђошком путу желела да омогући вредним паорима да на лакши начин присуствују богослужењу. Како не би са својим породицама морали да одлазе у Стари Бечеј на богослужења, она је заједно са супругом, пензионисаним генералом Стеваном Јовићем, подигла 1850. године капелу на свом салашу. Поменута капела се налазила на путу према поседу Богдана Дунђерског, на граници бечејског и србобранског атара и била је посвећена празнику Успења Богородице. На тај начин православни верници са салаша су лакше долазили на службе. Света литургија се у капели обављала сваког месеца. Овај сакрални објекат је у архитектонском смислу представљао грађевину са једнобродном основом са торњем и звоником. Кров зграде био је пресвучен бакром.[8]

Изградња капеле коштала је 5.000 форинти, а поред порте која је била ограђена јаком жицом, капела је располагала и са десет ланаца салашарске земље. Приход са ове земље био је намењен за одржавање саме капеле. Поред ових десет ланаца, бароница Јовић је својим тестаментом оставила у закладу још десет ланаца земље одакле се исплаћивао свадбени дар девојкама које красе доброта и племенитост. Бароничине „удаваче“ биле су обавезне да се венчају у капели. Ова пракса, са прекидима, трајала је од 1879. до 1939. године. Венчања није било у доба Балканских ратова, као и за време Првог светског рата, све до 1920. године. У капели Успења Богородице укупно је венчано седамдесет парова.

[7] ГМБ, ИЗ, Правилници за управљање задужбинама баронице Еуфемије Јовић, стр. 61

[8] Карапанџић, Илић, Стојковић, нав. дело, стр. 113

Најмање шест недеља пре Велике Госпојине, свештеник би саопштио верницима у светом храму, да црквена општина дарива сироту девојку – удавачу. Девојке које су биле заинтересоване требале су да поднесу писмену молбу. *„Приликом избора питомице за удавачку припомоћ црквени одбор има најсавесније и најригорозније пазити да је изабраница не само сиромашног стања или сироче без оца и мајке, него да је чистог непорочног живота, да се удаје за сиротог, честитог, трезвеног и ваљаног момка, како би се тим удадбеним даром заиста основао прави српски хришћански дом и породица. Нарочито су искључене ускочнице или ко је ускочницу имао“*.[9]

Капела на Ибошком путу

Уколико црквени одбор није изабрао питомицу за свадбени дар, тада је наредне године имао могућност да изабере две, што се у пракси и дешавало. Свадбени поклон се удавачи даривао након обављеног венчања у салашкој капели. Венчање је морало бити одржано на дан Велике Госпојине. Уколико празник пада у среду или петак, тј. у дане поста, када се венчања не одржавају, или због болести младе или младожење, временске непогоде, тада је удавача морала обавестити свештеника када ће се венчање одржати. Поред тога, младенци су били у обавези да обезбеде превоз за свештеника и да му плате хонорар. У уредби од 10. августа 1868. године о раду црквеног одбора пише „*да је дужан да се стара да се рђави раскошни, народу морално и материјално шкодљиви обичаји, на свадбама, свечарима и дањама, као и*

[9] ГМБ, ИЗ, Правилници за управљање задужбинама баронице Еуфемије Јовић, стр. 31

раскош у ношњи искорењује". На основу овог члана правилника Црквени одбор је имао право да, уколико утврди да је било непотребне раскоши, тражи повраћај новчаних средстава.

До почетка балканских ратова, у зависности од оствареног прихода са земљишта, удаваче су добијале од 200 до 300 круна. Ако се узме у обзир да је тада надница зидара или тесара износила једну круну и 24 крајцаре, а помоћног радника 50 крајцара, долазимо до закључка да ова помоћ сиромашним младим паровима није била занемарљива. Пада у очи и податак да су удаваче у овој капели склапале бракове са момцима и из Чуруга, Сентомаша (Србобрана), Мола, Аде и Ковиља. То је сасвим разумљиво ако узмемо у обзир да су нека од ових места била у саставу Потиског дистрикта, а касније и среза Стари Бечеј. Тако је 28. августа 1883. године, под бројем 26, венчана Милица Милорадовић са берберином Григоријем Панићем из Аде као бароничина питомица. На Велику Госпојину 1890. године склопљена су у овој капели три брака. Венчане су: Мерима Жикић са Душаном Живковићем, затим Марија Михајловић са Марком Иванићем и Евица Мишковић са Милорадом Михајловићем. Све три девојке су добиле по 183 круне удајбене помоћи.[10]

О „салашкој капели", како су је још називали, постоји неколико записа. У тестаменту баронице Еуфемије Јовић, у ставу 22 стоји записано: *„Капела на салашу има се у добром стању одржавати, на који начин остављам поред капеле најближе лежећи десет ланаца, од којих приход се осим репарирања, на зејтин, свеће и књиге преобратити и сваке године храм одржавати. Хоћу да се једна кућа за звонара поред капеле направи, који ће на црквицу пазити и свештеника у дужности послуживати и истом звонару, осим стана остављам поред тих десет ланаца, шест ланаца земље"*.[11] Црквени одбор је сваке године давао извештај о приходима и расходима обе капеле које је подигла бароница Јовић. Тако у записнику Црквеног одбора од 27. децембра 1925. године, у делу који се тиче „Закладе за капелу на салашу", стоји: *„Иметак закладе је 19,53 катастарских јутара земље. Од аренде уштеђени новац износи 45.000 динара. Приход износи 16.057 динара. Расход износи 19.960 динара и 10 пара. Мањак износи 3.903 динара и 10 пара. Мањак ће се подмирити од уштеђеног новца уложеног у штедионицу. На оправку крста утрошиће се 3.000 динара. Даље се даје извештај и „Закладе за звонара капеле на салашу": Иметак износи 11 катастарских јутара и 329 квадратних хвати оранице. Приход за 1925. годину износи 4.300 динара. Расход износи 2.336 динара. Остатак прихода од 1.964 динара иде црквењаку на салашу*.[12]

[10] Архива Православне Црквене општине Бечеј, Црквени летопис, књига прва, ИБ-1

[11] ГМБ, ИЗ, Тестамент баронице Еуфемије Дражић, Српска народна задружна штампарија, Нови Сад, 1873, стр. 6

[12] Историјски архив Сента (у даљем тексту ИАС), одсек за архивску грађу Бечеј (у даљем тексту ОАГБ), Књига записника Црквеног одбора 1924–1926, стр. 153–154

У Зборнику „Ej, салаши“ наведено је: *„При крају августа на Велику Госпојину ишло се на црквену славу мале цркве, коју је подигла бароница Јовић. Та црквица налазила се на око 15 км од села, када се иде иђошким друмом иза поседа Богдана Дунђерског. У тој црквици могле су се венчавати само сиромашне девојке, које су том приликом добијале поклон у новцу да би лакше почеле нов брачни живот. За ту славу одабирали су се бољи коњи који су се боље зобили, тимарили и одмарали како би били лепши и бешњи и боље се бечили, када се дође на славље. Посебно су се истицали Србобранци који су најчешће имали и боље и лепше коње. Понеки ајгир био је сав у пени од вруђине, терања и бечења“*.[13]

Исцрпан приказ црквене славе капеле на салашу дао је 1940. године Димитрије Хаднађев у листу „Народ“, чији је био уредник: *„У среду на Велику Госпојину славила је своју црквену славу капела на салашу блаженопочивше баронице Еуфемије Јовић. У пола десет часова почела је света литургија. Чинодејствовао је пречасни г. Димитрије Коларов парох. После литургије одржана је литија и кратак помен мртвима. Г. Коларов је одржао говор помињући заслуге добротворке, баронице Јовић, која је оставила свој иметак своме народу и српској омладини. После литургије осве ћена је свечарска водица у салашкој згради код цркве. После водице за време ручка пререзан је славски колач са кумовима: гг. Љубом Миловановим, председником црквене општине и Митом Боаровим, председником политичке општине. На слави су били црквени одборници, г. Срески начелник Станић и општински бележник г. Савин. Народ са околних салаша и из вароши такође је посетио ову славу. Чланови црквеног одбора прегледали су изградњу салашке зграде на великом салашу бароничином, која је сада у изградњи“.*

Последња црквена слава капеле на салашу одржана је 1944. године. Домаћин славе био је господин Тоша Гавански, велепоседник србобрански, чији се салаш налазио у непосредном суседству капеле. Богослужење је вршио свештеник Димитрије Коларов. Црквена општина је све до Другог светског рата одржавала капелу, али након рата више није била у могућности да испуњава ту обавезу. Вероватно је разлог томе била конфискација црквене имовине, тј. одлука Месног народног одбора Старог Бечеја да се црквеној општини одузме 126 ланаца земље и салаш од закладе баронице Јовић. Капела је у потпуности оронула и бачки епископ Иринеј Ћирић (1922–1955) је осмог августа 1952. године дозволио да се она сруши. Градски музеј у Бечеју у својој историјској збирци чува фрагмент (ногу) часне трпезе из капеле на Иђошком путу.

[13] Група аутора, Ej салаши, Зборник *ПЧЕСА*, књига X, Нови Сад, 1994.

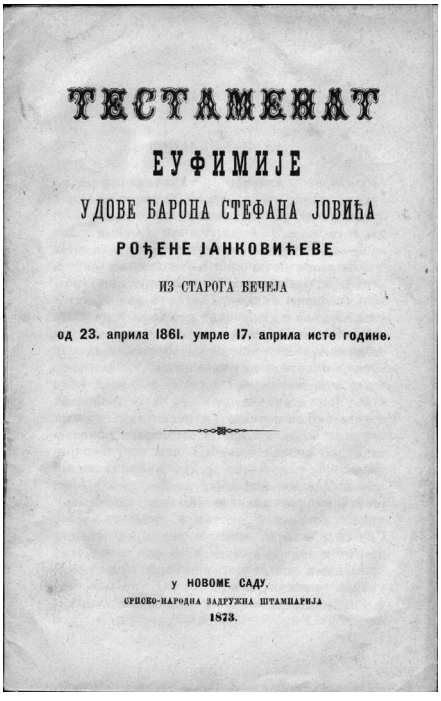

Димитрије Коларов са верницима испред капеле, сеоска слава

Тестамент

Изградњом капела, није завршен неимарски допринос Еуфемије Јовић. Заједно са својим супругом, донирала је 1857. године 50.000 цигала за изградњу православног храма који и данас краси градски трг.[14] Својом последњом опоруком 11/23. априла 1861. године, оставила је Православној црквеној општини у Старом Бечеју 209 ланаца обрадиве земље, обе капеле, три салашарске зграде, као и велелепну палату у центру града. Наиме, брачни пар Јовић живео је у својој палати која се налазила између две улице – Доситејеве (некада Зарда) и Милоша Црњанског (некада Сегединска). Главни улаз је био из Доситејеве, а на улици Милоша Црњанског су биле зграде за послугу, штале и шупе за каруце. Кућа барона Јовића је постојала све до почетка шездесетих година XX века када је порушена и на истом месту подигнута стамбена вишеспратна зграда. У тој кући бароница је издиктирала свој тестамент.

ТЕСТАМЕНАТ

ЕУФИМИЈЕ

УДОВЕ БАРОНА СТЕФАНА ЈОВИЋА

РОЂЕНЕ ЈАНКОВИЋЕВЕ

ИЗ СТАРОГА БЕЧЕЈА

од 23. априла 1861. умрле 17. априла исте године.

У НОВОМЕ САДУ,
СРПСКО-НАРОДНА ЗАДРУЖНА ШТАМПАРИЈА
1873.

Издање тестамента из 1873. године

[14] Драгиша Славић, *Храм светог великомученика Георгија у Бечеју 1858–2008*, Бечеј, 2013, стр. 20–24

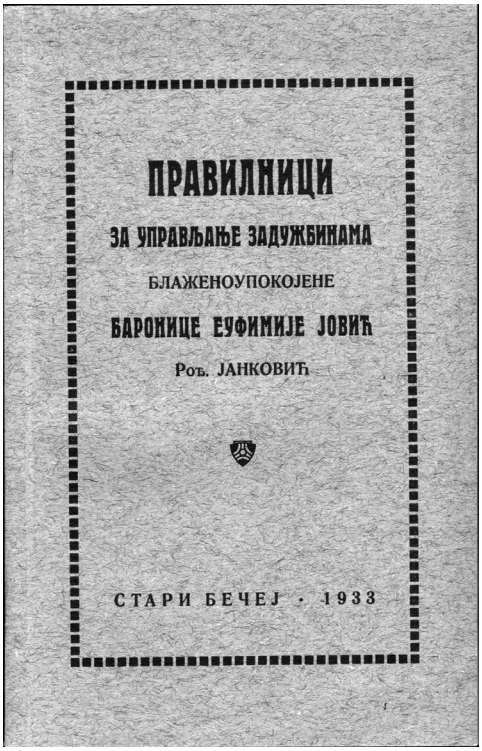
У поменутом тестаменту, она је свој непокретни иметак поделила овако: синовцу Теодору Јовићу 200 ланаца земље; Нанчики Вуков 10, ланаца; куми Максимовић 8 ланаца; Мити Ђорђевићу, Савином сину 5 ланаца; Ивану Ђорђевићу 5 ланаца; Сави Ђорђевићу 10 ланаца; Фемки 5 ланаца, Пери Пекаревићу 15 ланаца. Укупно 258 ланаца земље. Тај део имовине бароница је поделила рођацима свога мужа, кумовима и породичним пријатељима.

Већи део имовине оставила је Српској православној црквеној општини у Бечеју. Поменута имовина распоређена је на следеће закладе: Заклади за стипендије 135 ланаца земље; Заклади за годишњи парастос 10 ланаца; Заклади за капелу у месту 10 ланаца; Заклади за капелу на салашу 10 ланаца; Заклади за девојке удаваче 10 ланаца; Заклади за болнички кревет 8 ланаца; Заклади за вечити пламен 8 ланаца; Заклади за фењер на гробу баронице Јовић 4 ланца; Заклади за црквењака који ће палити фењер 4 ланца; Заклади за помен на гробу брата Јована 4 ланца; Заклади за звонара код салашке капеле 6 ланаца земље. Укупно: 209 ланаца земље.[15] Осим земље, бароница Еуфемија Јовић је црквеној општини оставила још 25 разних легата у износу од 40 – 200 форинти. Укупно око 6.280 форинти. Бароничине закладе остављене на руковање Православној црквеној општини у Старом Бечеју, осим обрадиве земље, имале су и ритске компетенције и пашњаке. Осим тога, Еуфемија Јовић је Цркви на старање оставила две капеле, мермерни крст, једну велелепну палату и три салашке зграде, све у добром стању. Године 1885. из прихода „Фењерске закладе“ подигнут је камени крст испред Српске апотеке. По њеној последњој вољи, масом бароничиног иметка руководио је адвокат Сава Ђорђевић, а затим Српска православна црквена општина старобечејска.

Највећа заслуга Еуфемије је што је, својим тестаментом, основала фонд (закладу) из кога су додељивана средства за школовање сиромашне српске деце. Тај фонд, који је био назван по оснивачу „Фонд баронице Еуфемије Јовић“, опстао је до 1944. године, односно док није успостављена нова власт у срезу. По клаузули 40. из Тестамента, првенство су имала деца из старобечејског среза, а у случају да их није било, финансирала би се деца из других крајева.[16] Питомци који су се школовали из овог фонда, у зависности од нивоа школовања, добијали су и различите суме новца. Тако на пример, за средње школе се добијало 250 форинти, за више 350, а за високе школе чак 450 форинти годишње. У периоду прве три деценије рада „Задужбине за стипендирање“ црквени одбор је доделио укупно 60 стипендија за које је издвојена сума од 120.000 форинти. Већина корисника стипендије била је из Старог Бечеја.

[15] Тестамент баронице Еуфемије Јовић, Српска народна задружна штампарија, Нови Сад 1873, стр. 3–8

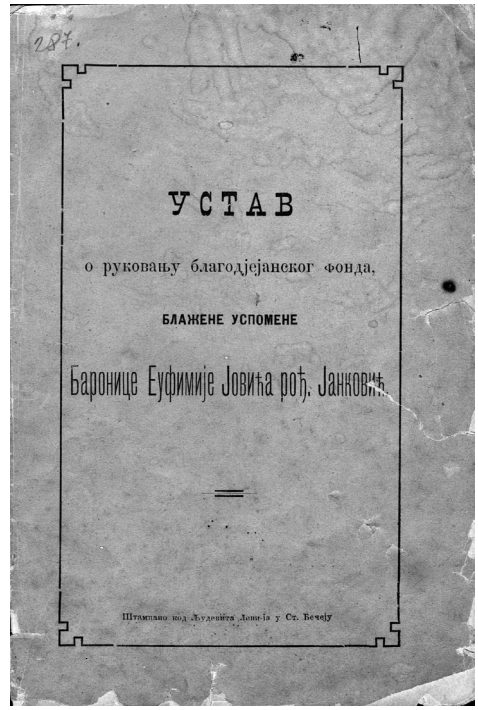
[16] Исто, стр. 8

Правилник за управљање задужбинама

За стипендију је могао конкурисати сваки ученик православне вероисповести који је имао одличан, врло добар или најмање добар успех. Будући стипендиста је требао да приложи следећа документа: извод из књиге крштених, лекарску потврду да је здрав, потврду о материјалном стању породице из које потиче, потврду из школе да је претходна два разреда завршио са одличним или врло добрим успехом. Сваки будући стипендиста је потписивао изјаву да ће се придржавати Правилника о стипендирању. Након затварања конкурса за стипендије, црквени одбор је разматрао све молбе. Коначна одлука о кориснику стипендије доношена је тајним гласањем чланова одбора. Све до 1928. године стипендисти су могли бити само мушкарци. Тада је црквени одбор узео у обзир потребу школовања и женске деце, па је и њима дозвољено да конкуришу за стипендију. Међу бароничиним питомцима налазио се и чувени српски сликар, Аксентије Мародић (1838–1909). Остали познати питомци били су: Ђорђе Јосић, варошки капетан у Новом Саду; Павле Мартиновић, доктор права; Иван Берић, директор „Српске банке“; Миладин Свињарев, доктор медицине – докторирао у Пешти, писао стручне расправе; Љубомир Борота, доктор медицине у Бечеју (унук проте Јована Бороте); Радивој Милин, управник Војне болнице у Бечеју, декан Медицинског факул-

тета у Новом Саду и потпредседник Матице српске; Александар Свирчевић, доктор медицине у Бечеју; Радивој Лалић, доктор медицине; Радивој Суботички, вајар; Никола Мидић, Иван Јелчић и Милан Пекаровић, свештеници у Старом Бечеју; Исидор Јаковљевић, парох у Бачком Петровом Селу; Милан Милованов, свештеник у Мартоношу; Стеван Живковић, докторирао 1901. године.[17]

287.

УСТАВ

о руковању благодјејанског фонда,

БЛАЖЕНЕ УСПОМЕНЕ

Баронице Еуфимије Јовића рођ. Јанковић.

Штампано код Људевита Лошића у Ст. Бечеју

Устав баронице Јовић

Након смрти баронице Јовић 1861. године, из Италије се враћа њен синовац, Теодор Тоша Јовић (1829–1894). Он је био на служби у Болоњи и пензионисао се у чину мајора царске војске. Бароница је синовцу оставила 200 ланаца земље. По доласку из Италије, Теодор Јовић почиње да се бави земљорадњом, а после Тошине смрти имање је припало његовој деци. Црквена општина је, 1866. године, дозволила Српској читаоници (основана 1862. године) да се усели у приземни део куће бароничиних родитеља, која се налазила на главном градском тргу. У том простору поменута културна установа остала је до 1878. године када се преселила у тадашњу основну школу. Спратни део исте куће користио је бароничин синовац Теодор Јовић са породицом.

[17] Црквени летопис, стр. 16–19

Подизање задужбине на централном градском тргу

У центру Старог Бечеја последњих деценија XIX века изграђена је зграда у којој се данас налази седиште локалне власти. Поменуто здање је подизано у три наврата. На седници политичке општине од 12. јуна 1880. године, донета је одлука да се распише конкурс за предузимаче који би градили ову зграду, односно нову варошку кућу. Прва фаза градње трајала је од 1880. до 1884. године. Тада је сазидан спратни део који обухвата почетак самог здања, затим део улазних врата са шест стубова и наредна три реда спратних прозора. Ово здање се једним делом ослањало на приземни део родитељске куће баронице Јовић на главном градском тргу. Архитекта ове велелепне грађевине био је Макаи Ендре из Будимпеште, док су градитељски послови поверени Клајн Шотију из Ходмезовашархеља.

Градска кућа

Еуфемија Јовић у свом тестаменту не спомиње подизање њене задужбине. У тачци четири Тестамента бароница наводи: *„Обаче притежавање исте куће као притежање, уживање долњег спрата велике куће и сви други зданија која на нумери исте куће леже, остављам старо-бечејском општеству православног вероисповедања на цел ону, коју будем ниже назначила“*.[18] Највероватније да се црквена општина определила за подизање здања посвећеног великој добротворки из више разлога. У знак захвалности Еуфемији Јовић на остављеном имању на управљање Српској православној црквеној општини. Повећање квадратуре пословног и стамбеног простора ће доносити нова новчана средства у циљу школовања бароничиних стипенди-

[18] Тестамент баронице Еуфемије Јовић, стр. 4

ста и за друге активности Цркве. Такође, здање је протоком времена оронуло и осетила се потреба да се подигне нова зграда.

На састанку црквеног одбора одржаном 7/20. августа 1900. године закључено је да је зграда у којој се налазе дућани у веома лошем стању. Чланови црквеног одбора су били пред дилемом да ли реновирати или подизати нову зграду и на тај начин изједначити је са зградом у којој се налазила општинска власт.

Родитељска кућа баронице Јовић

Следеће, 1901. године, црквени одбор ступа у контакт са архитектом Момчилом Тапавицом из Будимпеште. Тапавица је родом био из Надаља и први је Србин који је учествовао на Олимпијским играма (Атина 1896), додуше под заставом Аустроугарске. На првим обновљеним Олимпијским играма Момчило Тапавица осваја бронзану медаљу у тенису. Он црквеном одбору предлаже рушење старе зграде и зидање нове. Септембра исте године Тапавица доставља предлог плана за рушење старе зграде, подизање нове и предрачун у износу од 172.759 форинти. Чланови Црквеног одбора су 21. маја/ 03. јуна 1902. године донели одлуку о рушењу старе и подизању нове зграде. Једину замерку су ставили на превисок износ предрачуна.[19]

Док је црквени одбор прикупљао средства за изградњу, Момчило Тапавица је 1903. године поднео план обнове Саборне цркве у Новом Саду. Међутим, долази у сукоб са представницима новосадских радикала, те је његов план одбијен. Поменуте политичке размирице се даље настављају око изградње задужбине баронице Јовић у Старом Бечеју. Жучна политичка

[19] Књига записника Српске православне црквене општине 1901–1903, и. б. 58, Записник 21. 05/03. 06. 1902.

препирка либерала Тапавице са радикалима је на крају довела до физичког обрачуна са Јашом Томићем и двобоја са адвокатом Бранком Илићем. Ова непријатна епизода је допринела да црквени одбор одустане од сарадње са Тапавицом и определи се избор архитекте из Сенте Владимира Николића, рођака тадашњег патријарха Георгија Бранковића (1890–1907). Архитекта Николић 26. марта 1904. године предлаже нови план. Црквени одбор усваја предлог и убрзо Николићу исплаћује први аванс. Зидање по његовом плану почиње 31. марта 1904. године. Стручни надзор у почетку је вршио грађевински предузимач из Сремских Карловаца Стеван Славнић, а потом архитекта Бењцелер. Радови су ишли брзим темпом. Бетонирање подрума урађено је 26. јуна, а већ 8. јула 1904. године подигнут је приземни део зграде. Постојећа спратна кућа на углу и здање политичке општине доста су утицале на услове подизања нове зграде. Требало се придржавати свих габарита и наћи најбоље решење за спајање кровова свих здања. Архитекта Николић је са својим мајсторима у потпуности испунио те захтеве и 28. јула поставља грађу на новој кући.

Црквени одбор је редовно пратио ток радова на згради. На седници одржаној 9/22. априла 1905. године чланови су обавештени о непредвиђеним трошковима око изградње зграде и позвали су архитекту Николића да почне са зидањем економских зграда у дворишту бароничине задужбине.[20] Сви предвиђени послови око градње задужбине били су окончани 1905. године. Палата баронице Јовић на главном градском тргу подигнута је у стилу сецесије, као и друга здања грађена у центру вароши крајем XIX и почетком XX века. Овај стил у архитектури на тлу Аустроугарске појавио се прво у Бечу, а затим се ширио према периферији државе. Зграде саграђене у то време зидане су применом нових материјала – челика, гвожђа и бетона. Поменути стил посебно карактерише изражена орнаментика и примена изражајних боја, слаганих по принципу контраста и хармоније.

Пошто су сви предвиђени зидарски послови окончани, црквени одбор је на фасади палате поставио ћирилични натпис: ЗАДУЖБИНА БАРОНИЦЕ ЕУФЕМИЈЕ ЈОВИЋ. Натпис је стајао на згради задужбине све до доласка мађарских фашистичких окупаторских јединица када је скинут. После ослобођења града нова власт је вратила натпис који и данас стоји на палати. Део зграде који је фронтом на данашњој Главној улици подигнут је на спрат 1928. године. Пројектант је био већ спомињани Момчило Тапавица. На тај начин грађевински радови на палати су окончани. У новосаграђеној палати први становник била је Ержебет Јовић, удовица барона Антонија, четвртог сина мајора Теодора Тоше Јовића.

[20] Књига записника Црквене општине 1903–1906, и. б. 59, Записник 9/22. 04.1905.

Задужбина баронице Јовић на тргу

Како је у палати био већи број станара, Црквена општина је 1925. године прописала кућни ред за зграду. Овим документом станари се обавезују да добијену имовину чувају и одржавају како не би пропала, а утврђен је и начин коришћења заједничких просторија. Након ослобођења града октобра 1944. године нова власт издаје налог свим станарима да се иселе из зграде до првог новембра. У бароничину палату се тада усељава Срески народноослободилачки одбор, који доноси одлуку да се објекат преуреди. Локали који су се налазили у приземном делу палате су зазидани и уместо њих отворене канцеларије. Нова власт је све до 1954. године плаћала кирију Српској православној црквеној општини. Исте године свештеник Јован Клашња разговарао је са представницима локалне власти о стању зграде задужбине баронице Јовић и да је дужна да обавести Црквени одбор о променама у палати. Као одговор на ову дискусију, Срески народни одбор у Бечеју доноси одлуку о претварању бароничине задужбине у пословни простор и о прекиду плаћања кирије Српској православној црквеној општини.

Због свега наведеног морамо истаћи да је Еуфемија Јовић уткала своје име како у историју Бечеја, тако и у академске кругове Срба са ових простора. И поред свега наведеног, у Бечеју ни до дана данашњег не постоји улица са њеним именом, нити било какво спомен обележје посвећено овој великој Српкињи и њеном залагању на плану филантропије и очувања националног идентитета.

Извори:

1. Архива Православне црквене општине Бечеј, Црквени летопис, прва књига ИБ – 1.

2. Архива Православне црквене општине Бечеј, Књига записника 1888–1892.

3. Историјски архив Сента – одсек за архивску грађу Бечеј, Ф: 118 Народни одбор општине Бечеј, ИБ – 1233, списи комисије за национализацију најамних зграда и грађевинског земљишта, Списи 1959. године, предмет К 99/1959.

4. ИАС, ОАГБ, Ф: 550 Православна црквена општина, ИБ – 22, Матичне књиге рођених, венчаних и умрлих.

5. ИАС, ОАГБ, Књига записника Српске православне црквене општине 1901-1903, ИБ – 58, Записник 21.05/03.06 1902.

6. Градски музеј Бечеј, Историјска збирка, Тестамент баронице Еуфемије Јовић, Српска народна задружна штампарија, Нови Сад 1873, ИБ – 790.

7. ГМБ, ИЗ, Правилници за управљање задужбинама блаженоупокојене баронице Еуфемије Јовић, штампарија Владимира Радосављевића, Стари Бечеј, 1933, ИБ – 822.

8. ГМБ, ИЗ, Лист „Народ“, бр. 30, 28. 07. 1940.

9. ГМБ, ИЗ, Лист „Ново време“, бр. 12, 21. 03. 1926.

10. ИАС, ОАГБ, Књига записника Црквене општине 1903–1906, ИБ – 59, Записник 9/22. 04. 1905.

11. ГМБ, ИЗ, Устав о руковању фонда блаженоупокојене баронице Еуфемије Јовић, ИБ – 637.

Литература:

1. Карапанџић, Илић, Стојковић, 2017, Н. Карапанџић, С. Илић, Н. Стојковић, *Изгубљено српско сакрално наслеђе на тлу Старог Бечеја*, Градски музеј Бечеј.

1. Палић, 1995, М. Палић, *Срби у Угарској до 1918*, Нови Сад.

2. Потпарић, 1955, Ч. Потпарић, *Из прошлости Бечеја*, Бечеј.

3. Поповић, 1957, Д. Поповић, *Срби у Војводини*, Матица Српска, Нови Сад.

4. Норберт, Г. Норберт, „Мали сакрални објекти у Старом Бечеју“, *Зборник – Мали сакрални објекти са јавних тргова*, стр. 266–314.

5. Воргић, 1998, VB. Воргић, „Земља и људи Бечеја у Бачкој“, *Зборник Матице Српске за историју* 58, стр. 185–190.

6. Група аутора, Ej салаши, *Зборник ПЧЕСА*, књига X, Нови Сад, 1994.

7. Борота, 1912, J. Борота, *Реч на освећењу обновљене капеле баронице Еуфемије Јовић*, Стари Бечеј, 1912.

8. Славић, 2013, Д, Славнић, *Храм светог великомученика Георгија у Бечеју 1858–2008*, Бечеј.

Summary

Endowment of the Baroness Eufemija Jovic

Endowment, both in our country and in other nations, has a long tradition. It dates back to the Middle Ages and the reign of the Nemanjić dynasty in Serbia. Serbian rulers, their nobles and church dignitaries built hundreds of churches and monasteries as a pledge for the future. In that way, the culture and historical heritage of the Serbian people were preserved and transmitted. A similar practice was present in the area of the Potisk Crown District, where prominent Serbs worked with their selfless efforts to strengthen their national identity. The work follows the life and work of Baroness Eufemija Jovic, who left her entire property to the Church and thus laid the foundations of endowment in Bečej. Thanks to her, foundations were established through which talented students with low financial status were awarded scholarships. Many of them later achieved enviable academic careers. Thanks to Baroness Jovic, nowadays in Becej there are several representative sacral and architectural buildings of great cultural and historical value.

Despite all the above and the fact that Eufemija Jovic wrote her name in the history of Becej, as well as in the academic circles of Serbs from this area, in Becej to this day there is no street with her name, or any memorial dedicated to this great Serbian woman as well as to her commitment to philanthropy and the preservation of national identity.

Key words: endowment, will, testimonial cross, foundation, sacral endowment of Becej.

УДК, 314.117(497.11)„1870“(083.41)
COBISS.SR-ID 25423625

Ђорђе Бошковић, музејски саветник
Завичајни музеј Рума

СТАТИСТИЧКИ ПОДАЦИ ЗА РУМСКИ СРЕЗ ПРЕМА ЗВАНИЧНОМ ПОПИСУ ИЗ 1870. ГОДИНЕ

Сажетак: Кроз 15 табеларних прегледа изнета је статистичка слика становништва Румског среза према попису из 1870. године. Уз становништво, пописане су и домаће животиње, као и јавне и приватне зграде. Прегледом су обухваћене разне карактеристике становништва Румског среза: полна и породична структура, вероисповест, домаће и страно становништво, писменост и нивои образованости, стање запослености и стамбени и остали објекти, уз поређење са стањем у другим срезовима Сремске жупаније.

Кључне речи: Рума, Вуковар, Илок, Ириг, Ердевик, Товарник, Сремска жупанија, попис.

Године 1867. склопљена је Аустро-угарска нагодба, којом је Хабзбуршка монархија преуређена у двојну монархију – Аустроугарску. Због тога су мађарске власти сматрале неопходним да установе тачне статистичке податке о земљама „Угарске круне“. Још исте године новообразовано Министарство пољопривреде, индустрије и трговине установило је „Статистичку секцију“ која је започела припреме за предстојећи попис.

Попис је спроведен током 1869. и почетком 1870. године, у складу са III законском чланком из 1869. о попису становништва, објављеним 13. јула[1]. Био је то први савремен и свеобухватан попис у Аустрији и Угарској. Убрзо по спровођењу, Краљевско-угарски статистички биро у Пешти је, 1871. године, објавио обимно дело „Ergebnisse der in den Ländern der ungarischen Krone am Anfange des Jahres 1870 vollzogenen, Volkszählung, sammt Nachweisung der Nutzbaren Hausthiere“ („Резултати пописа спроведе-

[1] *Ergebnisse der in den Ländern der ungarischen Krone am Anfange des Jahres 1870. vollzogenen, Volkszählung, sammt Nachweisung der Nutzbaren Hausthiere*, Pest, 1871, стр. 9

ног у земљама угарске круне почетком 1870. године, заједно са подацима о домаћим животињама“).

Попис становништва је штампан двојезично – мађарски и немачки, а обухватао следеће податке: Породично и крштено име, титулу и сталеж, Пол, Узраст, Вероисповест, Језик и националност, Породично стање (неожењен, удовац и сл), Занимање и запослење (врста привређивања, привредна грана, радни или службени односи), Место рођења (земља, жупанија, општина), Надлежност (завичајна, страна), Повремена или стална присутност или одсутност, Степен образовања (знање или незнање читања и писања) и Примедба: недостаци (слеп, глувонем и сл), способност за војну службу, место боравка.

Када се радило о попису домаћих животиња тражени подаци су били много скромнији. На пример: коњи су обухваћени према полу и тежини (тежи су коришћени за вучу топова, а лакши као јахаћи). Говеда према раси: „швајцарска“ и „угарска“. Свиње су разврставане као „оплемењене“ или „угарске“.

У овом раду у целини ће бити приказани само они резултати Пописа који се односе на Румски срез и то кроз 15 табела. Подаци који се тичу других сремских срезова биће наведени само у случају поређења са румским.

У оригиналном попису не постоје ставке изражене у процентима, које су накнадно, за ову прилику, унете у табеле.

***

Једна од угарских жупанија била је и Сремска жупанија. Заједно са Пожешком и Вировитичком представљала је област Славонију, у оквиру Краљевине Хрватске. Сремска жупанија је обухватала површину од 41 квадратне аустријске миље[2], што је чинило 12,25% укупне површине Хрватске и Славоније, односно 0,74% Краљевине Угарске.[3]

Сремску жупанију су сачињавале следеће политичке области (или срезови): Вуковар, Илок, Рума, Ириг, Ердевик и Товарник. Жупанија није имала ни један краљевски град, нити град са уређеним магистратом[4]. Од насељених места 6 их је имало статус трговишта (и Рума), док су 95 били села, а 25 насељене пустаре. Укупно је било 125 насеља. У Жупанији је тада било 20.927 кућа и 24.910 станова. На једној квадратној миљи живело је просечно 2.935 становника.[5]

Према броју присутног становништва на првом месту је био Вуковар са 28.188 душа. Следила га је Рума са 23.924. Иза њих су били Ердевик –

[2] Једна аустријска квадратна миља је износила 57,546424 km2

[3] *Ergebnisse*, стр. 3

[4] Рума је добила статус трговишта са уређеним магистратом тек 1877. године.

[5] Исто, стр. 16–17

19.763, Илок – 17.692, Ириг – 17.276 и Товарник – 13.509 становника. Сремска жупанија је укупно имала 120.352 становника.

Сама Рума, као место, имала је 7.771 становника и била највеће насеље у Сремској жупанији, испред Вуковара, који је бројао 6.590 становника. Рачунајући Сремску жупанију и Петроварадинску регименту, од Руме је био већи само Земун са 8.915 становника. Међу 1.324 насеља у целој Угарској, која су имала преко 2.000 становника, Рума је била на 115 месту.[6]

У том списку су се нашла и следећа сремска места: Митровица (5.942 становника), Ириг (4.766), Карловци (4.419), Стара Пазова (4.198), Петроварадин (4.022), Илок (3.776), Инђија (3.459), Голубинци (3.401), Шид (3.377), Мартинци (2.956), Ердевик (2.885), Војка (2.817), Лаћарак (2.708), Кузмин (2.668), Нови Карловци (2.505), Нови Сланкамен (2.393), Товарник (2.272), Нова Пазова (2.077), Буђановци (2.052), Каменица (2.016) и Адашевци (2.004).[7]

Табела 1. *Присутно становништво Румског среза према полу и породичном статусу*[8]

Према полу		Присутно становништво према полу и породичном статусу							
		Мушкарци				Жене			
Мушких	Женских	Неожењених	Ожењених	Удоваца	Разведених	Неудатих	Удатих	Удовица	Разведених
12.112	11.812	6.726	4.942	423	21	6.045	4.946	789	32
50,63%	49,37%	55,53%	40,80%	3,49%	0,17%	51,18%	41,87%	6,68%	0,27%

У свим срезовима Жупаније готово подједнако су бројчано заступљени били и мушкарци и жене. Румски срез је процентуално имао највише неожењених мушкараца, најмање удоваца и, поред Ирига, најмање разведених мушкараца. Што се тиче жена, највише неудатих је такође било у Румском срезу, као и најмање удовица (заједно са Товарничким) и, уз Иришки и Товарнички срез, најмање разведених жена.

[6] Исто, стр. 610

[7] Исто, стр. 604–612

[8] Исто, стр. 41

Табела 2. *Присутно становништво према вероисповести*[9]

Католика			Православних		Евангелиста		Унијати	Друге хришћанске вероисповести			Јевреја	Друге нехришћанске вероисповести	
Римо-	Грко-	Јермено-	Грко-	Јермено-	Аугсбуршкка	Хелвецијска		Назарени	Немачки католици	Методисти Англиканци и други		Мухамеданци	Други
9.828	46	113	13.343	0	270	112	0	0	0	0	212	0	0
41,08%	0,19	0,47	55,77	0	1,13	0,47	0	0	0	0	0,89	0	0

Када је у питању цела Сремска жупаније стање становништва према вероисповести је било следеће:

Највише је било становништва православне вере – 52,53%, од тога највише у Иришком срезу (84,75%), а најмање у срезу Товарник (17.97%).

Католика је било 39,66% и то највише у Товарничком срезу (73,56%), а најмање у Иришком (13,67%).

Највише припадника протестантске вере (аугсбуршке и хелвецијске, заједно) имао је Вуковар – преко 8%. Најмање протестаната је било у Иригу и Руми.

Јевреји су били најбројнији у срезу Вуковар – 1,82%, а најмање их је било у Иригу – 0,31%. У целој Жупанији их је процентуално било 0,56%.

Католичких Јермена, је било само у Румском срезу и један у Иришком, док је унијата било само 2 у Илоку и 8 Иригу.

Других хришћанских вероисповести није било, као ни муслимана и других нехришћана (осим Јевреја).

[9] Исто, стр. 67

Табела 3а. П*рисутно становништво према завичајности*[10]

Завичајни			Странци							
			Мушкарци				Жене			
Мушкарци	Жене	Укупно	Из других крунских земаља	Из аустријских провинција	Из иностранства	Укупно	Из других крунских земаља	Из аустријских провинција	Из иностранства	Укупно
11.099	11.017	22.116	987	19	7	1.013	783	12	0	795
46,39%	46,05	92,44	4,13	0,08	0,03	4,23	3,27	0,05	0	3,32

Странаца је највише било у Вуковарском срезу (преко 11%), затим у Иришком (7,74%) и Румском срезу (7,55%), док су остали срезови имали испод 6% страног становништва. Изненађује податак да је Иришки срез имао више странаца него Румски, али не треба заборавити да је тада већ започела експлоатација угља из рудника у Врднику, на чему су углавном били запослени странци. Ириг је, уосталом, имао и далеко највише људи заступљених у рубрици „Из иностранства“ – укупно 37.

Табела 3б. П*рисутно становништво према трајању боравка*[11]

Укупно	Налазе се унутар земаља (аустријских)			Налазе се изван земаља (аустријских)							
	Цивили	У активној служби		Повремено				Трајно			
		При војсци	При полицији	У земљама аустријске круне		У иностранству		У земљама аустријске круне		У иностранству	
				Мушкарци	Жене	Мушкарци	Жене	Мушкарци	Жене	Мушкарци	Жене
564	400	95	32	0	0	2	0	12	0	16	7
2,36%	1,67	0,40	0,13	0	0	0,01	0	0,05	0	0,07	0,03

[10] Исто, стр. 102

[11] Исто, стр. 103

Највећи проценат повремено присутног становништва у Сремској жупанији имали су Вуковарски, Ердевички и Иришки срез.

Табела 4. *Одсутно домаће становништво према сврси и времену задржавања*[12]

Повремено присутни			Трајно присутни			Укупно		
Мушкарци	Жене	Укупно	Мушкарци	Жене	Укупно	Мушкарци	Жене	Укупно
18	25	43	12.094	11.787	23.881	12.112	11.812	23.924
0,08%	0,1%	0,18%	50,55%	49,27%	99.82%	50,63%	49.37%	100%

У случају мештана који се нису налазили у завичају, ситуација у Румском срезу је слична као и у другим сремским срезовима, с тим да је Иришки срез имао значајно више својих мештана трајно насељених у иностранству.

Табела 5. *Домаће становништво које јесте или је било у војној и полицијској служби*[13]

При регуларној војсци			При полицији	Раније били у војној служби		
У активној служби	На одсуству	Резервисти		Официри	Подофицири	Војници
Број						
95	209	33	35	5	37	291
0,40%	0,87%	0,14%	0,15%	0,02%	0,15%	1,22%

[12] Исто, стр. 123

[13] Исто, стр. 137

Сразмерно броју становника Вуковарски срез је имао највише становника у војној и полицијској служби, и то скоро по свим колонама ове табеле, осим када се радило о војницима у активној служби у регуларној војсци (0,26%), где су предњачили Ердевички (0,58%) и Румски срез. Товарнички срез је имао исти проценат војника на одсуству, као и Вуковарски – 1,18%. Највише резервиста су имали Товарнички (0,43%) и Илочки срез (0,33%). Број полицајаца је био отприлике пропорционалан броју становника у срезовима, с тим да је најмањи срез (Товарник) имао исти проценат полицајаца, као и Румски. У Ердевику и Товарнику није било официра, а више војника од Руме су имали Вуковар (1,39%) и Ириг (1,27%).

Табела 6. *Одсутно домаће становништво према земљама у којима се задржавају*[14]

У аустријским земљама				У страним државама										
Доња Аустрија		Горња Аустрија		Русија		Румунија		Србија		Турска		Сво одсутно домаће становништво		
Мушкарци	Жене	Мушкарци	Жене	Мушкарци	Жене	Мушкарци	Жене	Мушкарци	Жене	Мушкарци	Жене	Мушкарци	Жене	Укупно
12	0	0	0	1	0	2	1	14	6	1	0	30	7	37
0,05%	0	0	0	0	0	0,01	0%	0,06	0,03	0	0	013	0,03	0,15

Оригинална табела обухвата много више колона са страним земљама, али су овде наведене само оне у којима се налазило становништво Румског среза. Укупно посматрајући, Румски и Иришки срез су имали највише домаћег становништва које је боравило у аустријским и страним земљама – по 37 лица. У Аустријским земљама највише је било из Вуковарског (14 лица) и Румског среза (12 лица). Од страних држава највише их је било у Србији (из Иришког среза њих 24 мушкарца и 9 жена).

[14] Исто, стр. 182–183

Табела 7. *Присутно страно становништво из аустријских земаља и провинција, као и из страних држава.*[15]

Доња Аустрија		Горња Аустрија		Крањска		Чешка		Моравска		Галиција	
Мушкарци	Жене	Мушкарци	Жене	Мушкарци	Жене	Мушкарци	Жене	Мушкарци	Жене	Мушкарци	Жене
0	0	2	1	2	0	6	8	6	0	3	3
0%	0%	0,01%	0%	0,01%	0%	0,03%	0,03%	0,03%	0%	0,01%	0,01%

Немачка		Србија		Турска		Укупно		
Мушкарци	Жене	Мушкарци	Жене	Мушкарци	Жене	Мушкарци	Жене	Укупно
1	0	1	0	5	0	26	12	38
0%	0%	0%	0%	0,02%	0%	0,11%	0,05%	0,16%

Највише странаца из аустријских земаља и провинција имао је Вуковарски срез – 0,25% од укупног становништва, а следили су га Иришки са 0,14% и Румски срез са 0,13%. Што се тиче заступљености страних држављања, како из аустријских земаља и провинција, тако и страних држава, делеко највећи проценат овог становништва је имао Иришки срез (0,45%), следили су га Вуковарски (0,29%) и Румски (0,38%), док су Илочки, Ердевички и Товарнички срез имали знатно мање страног становништва.

[15] Исто, стр. 220–221

Табела 8. Присутно с*тановништво према степену образовања*[16]

Знају да читају и пишу			Знају само да читају			Не знају ни да читају ни да пишу		
Мушкарци	Жене	Укупно	Мушкарци	Жене	Укупно	Мушкарци	Жене	Укупно
2.440	1.407	3.847	12	21	33	9.660	10.384	20.044
10,20%	5,88%	16,08%	0,05%	0,09%	0,14%	40,38%	43,40%	83,78%

У овом погледу најобразованије становништво је било у Вуковарском срезу. Следило га је становништво у Илочком, Товарничком, Румском, Иришком и Ердевичком срезу. У Сремској жупанији проценат потпуно неписмених износио је 79,29%[17].

Табела 9. *Присутно становништво према позиву и занимању (са вишим степеном образовања)*[18]

Духовници и свештеници	Јавни службеници			Учитељи	Студенти	Писци	Уметници	Адвокати	Санитетско особље					Укупно
	Државни	Окружни и срески	Градски и општински						Лекари	Ранари	Бабице	Апотекари	Остали	
26	14	12	21	25	2	0	2	6	3	1	3	1	2	118
0,11%	0,06	0,05	0,09	0,1	0,01	0	0,01	0,03	0,01	0	0,01	0	0,01	0,49

Проценат становништва обухваћеног категоријама из табеле износио је само 0,49%, од укупног становништва Румског среза. Далеко највећи проценат становништва са вишим степеном образовања имао је Вуковарски срез (0,73%). Иза њега су били Иришки (0,65%) и Илочки (0,63%), док је Румски срез имао само нешто мало више оваквог становништва од Ердевичког и Товарничког.

[16] Исто, стр. 245

[17] Исто, стр. 254–255

[18] Исто, стр. 338

Према другим изворима, у могућности смо да донекле утврдимо конкретне личности које стоје иза наведених занимања. Лекари су били: Ернест Фурјаковић, Мавро Фишер и Игњат Ернст; адвокати: Светозар Николајевић, Сима Крстић, Стеван Димитријевић, Андрија Ковиљац, Ладислав Балог, Филиповић...; бабице: Елизабета Думовић, Терезија Мукахирн и Терезија Новак; апотекар Јохан Карл Хамфогел млађи...

Табела 10. *Присутно становништво запослено у области производње*[19]

У пољопривреди и шумарству					Ловци и рибари	У рударству и металургији				Укупно у непосредној производњи		
Поседници	Закупци	Чиновници	Слуге и помоћно особље са годишњом платом	Надничари		Поседници	Закупци	Чиновници	Радници	Поседници и закупци	Чиновници и радници	Укупно
3.181	1	34	5.001	1.227	2	0	0	0	0	3.182	6.264	9.446
13,3%	0	0,14	20,90	5,13	0,01	0	0	0	0	13,3	26,18	39,48

У области пољопривреде и шумарства највише поседника било је у Ердевичком срезу (22,12%), закупаца у Вуковарском (0,12%), чиновника и слугу и помоћног особља у Румском срезу, што је можда резултат постојања Румског властелинства породице Пејачевић, док је надничара највише било у Вуковарском срезу (9,53%). У лову и риболову предњачио је Вуковарски (0,32%), а у рударству и металургији Илочки срез, иако је и у њему број запослених у овој области износио само 4 радника. Румски срез је процентуално имао највише становништва запосленог у свим гранама производње.

[19] Исто, стр. 339

Табела 11а. *Присутно становништво запослено у индустрији и занатству*[20]

Грађевинарство и занатски послови			Послови са металом, каменом и дрветом			Производња хемијских, прехрамбених и дуванских производа			Текстилна индустрија		
Самостални предузетници	Чиновници	Радници	Самостални предузетници	Чиновници	Радници	Самостални предузетници	Чиновници	Радници	Самостални предузетници	Чиновници	Радници
27	1	92	163	1	150	48	1	73	54	0	38
0,11%	0%	0,38%	0,68%	0%	0,63	0,20%	0%	0,31	0,23%	0%	0,16%

Сразмерно броју становника, највише запослених у области грађевинарства је било у Товарничком и Илочком срезу, док је Румски био на трећем месту. Вуковарски, Илочки и Товарнички срез су предњачили и у броју самосталних предузетника у пословима са металом, каменом и дрветом, док су по броју радника у том сектору испред других срезова били Вуковарски и Румски. Румски и Илочки су били први по броју радника у прехрамбеној и дуванској производњи, а у текстилној, Вуковарски и Румски.

Табела 11б. *Становништво запослено у индустрији и занатству*[21]

Производња коже, хартије и других сродних производа			Занимања која нису непосредна производња			Укупно у индустрији и занатству		
Самостални предузетници	Чиновници	Радници	Самостални предузетници	Чиновници	Радници	Самостални предузетници	Чиновници и радници	Укупно
177	0	166	67	3	24	536	549	1.085
0,74%	0%	0,69%	0,28%	0,01%	0,1%	2,24%	2,29%	4,54%

[20] Исто, стр. 340

[21] Исто, стр. 341

У области производње коже, хартије и других сродних производа највише запослених су имали Илочки, Румски и Вуковарски срез. Они су имали и највише укупно запослених у индустрији и занатству, с тим да је у укупном збиру Румски срез био испред Вуковарског и Илочког.

Табела 12. *Становништво запослено у трговачким делатностима*[22]

Трговина			Транспорт и предузетништво			Новчани и кредитни заводи	Укупно у трговини			Власници кућа	Рентирају	Укупно у поседу
Самостални предузетници	Чиновници	Радници	Самостални предузетници	Чиновници	Радници	Чиновници службеници Радници	Предузетници	Чиновници и радници	Укупно			
123	0	86	0	1	1	0	123	88	211	23	65	88
0,51%	0	0,36	0	0	0	0	0,51	0,36	0,88	0,1	0,27	0,36

Највише запослених у овим областима имали су Вуковарски и Румски срез, с тим да је Румски срез имао убедљиво највише објеката коришћених за трговачке послове.

Табела 13. *Особе без одређеног запослења*[23]

Лично пружају услуге	Преко 14 година			Испод 14 година			Укупно
	Мушкарци	Жене	Укупно	Мушкарци	Жене	Укупно	
590	465	3.264	3.729	4.291	4.366	8.657	12.386
2,47%	1,94%	13,64%	15,59%	17,94%	18,25%	36,19%	51,77%

[22] Исто, стр. 342

[23] Исто, стр. 343

Укупно посматрајући Румски срез је имао најмање незапослених особа. Иза њега је Вуковарски срез са 58,29% незапосленог становништва, док је у најгорем положају био Иришки срез са 69,85% таквог становништва. Особа које су пружале личне услуге највише је било у Вуковарском и Румском срезу.

Табела 14а. *Домаће животиње*[24]

Коњи											Муле/мазге	Магарци
Пастуви			Кобиле			Кастрирани			Пуно-крвни	Укупно коња		
Тешки	Лаки	Укупно	Тешки	Лаки	Укупно	Тешки	Лаки	Укупно	До 3 године			
Врста			Врста			Врста						
21	561	582	64	3.176	3.240	22	3.204	3.226	1.155	8.203	0	72

Када се радило о коњима, како укупно, тако и појединачно по наведеним категоријама (осим кастрирани коњи) Румски срез испред осталих. Кастрираних коња је било неколико стотина више у Вуковарском срезу. Овоме је сигурно допринело и постојање Пејачевићеве ергеле у Руми, на којој је узгајан већи број коња. Насупрот томе, према броју мула, мазги и магараца Румски срез је био на зачељу.

Табела 14б. *Домаће животиње*[25]

Говеда											
Мађарска					Швајцарска (црвена, краткорога)					Биволи	Укупно говеда
Бикови	Краве	Волови	Телад до 3 године	Укупно	Бикови	Краве	Волови	Телад до 3 године	Укупно		
28	3.040	2.205	1.391	6.664	12	125	0	73	210	5	6.879

[24] Исто, стр. 532

[25] Исто, стр. 533

Табела 14б. *Домаће животиње*

Овце			Козе	Свиње	Кошнице
Оплемењене	Обичне	Укупно			
3.495	27.352	30.847	53	15.798	2.149

Румски срез је имао убедљиво највише мађарске расе говеда. Швајцарска раса је у свим срезовима Сремске жупаније гајена у знатно мањој мери.

Румски и Вуковарски срез су имали приближно исто оваца, док их је у осталим срезовима било неупоредиво мање. Бивола само у Вуковарском и Румском срезу. Румски срез је има најмање коза, а највише свиња и кошница.

Табела 15а. *Јавне и приватне зграде и стамбени односи*[26]

Јавне зграде							Приватне зграде	Укупно зграда у општини	Међу овим зградама су				
Црквене	Школске	Жупанијске	Општинске	Војне	Државне	Друго			Једноспратнице	1	2	3	4 и више
										Спратнице			
Број зграда које служе намени								Укупно	Куће				
1	**2**	**3**	**4**	**5**	**6**	**7**	**8**	**9**	**10**	**11**	**12**	**13**	**14**
20	18	3	23	0	0	0	3.787	3.851	3.842	9	0	0	0

[26] Исто, стр. 578

Табела 15b. *Јавне и приватне зграде и стамбени односи*[27]

Зграде које служе као станови									
Циганске земунице и слично	Приземни	На спрата				Мансарде	Укупно	Собе	Коморе
		1	2	3	4 и више				
Станови									
15	**16**	**17**	**18**	**19**	**20**	**21**	**22**	**23**	**24**
12	4.393	9	0	0	0	2	4.416	6.939	2.803

Зграде које служе као станови									
Предсобља	Кухиње	Подруми	Радионице	Шупе	Магацини	Амбари	Штале	Обори	Остало
25	**26**	**27**	**28**	**29**	**30**	**31**	**32**	**33**	**34**
48	3.975	1.047	227	577	841	0	3.212	388	1.417

Највише јавних и приватних зграда у Сремској жупанији било је у Вуковару. Вуковар је имао и највише кућа на један спрат (36) и једини једну двоспратницу. У овом погледу више спратних кућа од Руме имали су и Ириг (17) и Илок (12). Црквених објеката је највише било у Илочком срезу (29), док је Румски срез са 20 објеката на зачељу. Школских, жупанијских и општинских зграда највише је било у Вуковарском срезу, док је Румски одмах иза њега.

Када се радило о објектима унутар зграда, Румски срез је имао највише соба, магацина, штала, обора и других помоћних објеката, као и циганских земуница. Подрума је највише било у Илочком и Иришком срезу.

[27] Исто, стр. 579

Спратне куће у Румском срезу из овог пописа које постоје и данас су: школа (данас Завичајни музеј Рума), жупни двор у Главној улици, кућа породице Ристер (угао Главне и Орловићеве улице), хотел „Орао“ у Главној улици (данас угоститељски објекат „Вила Хит“), Пејачевићев житни магацин у Главној улици, кућа породице Критовац (угао Главне и Железничке улице), објекат на Пејачевићевом имању „Моја воља“ у Јарковцима....

Жупанијске зграде су биле: зграда Среског суда (објекат на углу данашње Железничке и улице Станка Пауновић Вељка), затим, кућа на празном плацу данашње Општине у Главној улици и касарна која се налазила на месту данашњих основних школа „Вељко Дугошевић“ и „Душан Јерковић“.

***

На жалост, штампани попис није обухватио тако детаљно, као што је био случај код осталих жупанија, становништво Срема према годинама старости у срезовима Сремске жупаније. Дат је само преглед старости становништва (мушкараца и жена) за целу Сремску жупанију. Овде ћемо само истаћи да у Сремској жупанији, приликом пописа, живео један стогодишњак, рођен још 1770. године. Насупрот томе, број деце од 1 до 10 година, износио је 33.293, с тим, да је највећи број деце био у узрасту од 1 до 2 године, после чега нагло опада, највероватније услед велике смртности. Сремска жупанија је у Хрватској и Славонији имала најмлађе становништво са просеком година 25,13 код мушке популације и 24,34 код женске.[28]

[28] Исто, стр. 362, 426, 427, 445

Summary

Statistical data for the Ruma County according to official census from 1870

With the goal of obtaining new and exact data on residents of Hungary, after signing of Austrian-Hungarian deal in 1867, Hungarian authorities had, in 1870, conducted the first comprehensive census of residents. In this paper, in the form of 15 tables, statistical data on Ruma County residents are presented. The overview incorporates various characteristics of Ruma county population: sex and family structure, religion, population according to homeland and duration of stay, domestic population according to purpose and time of stay, domestic population in military and police service, absent domestic population according to countries where they stay, foreign population from Austrian states and provinces, as well as other foreign countries, population according to their degree of education, population according to their calling and occupation (with a higher degree of education), population employed in the area of production, population employed in industry and crafts, population employed in trade activities and persons without a particular occupation. In addition, there is an overview of domestic animals (horses, cattle, mules, donkeys, sheep, goats, pigs and beehives). Moreover, there are public and private buildings and residential relations. In addition to the tables, there are comments regarding the comparison of demographic circumstances in the county of Ruma with the state in other counties of Srem.

Key words: Ruma, Vukovar, Ilok, Irig, Erdevik, Tovarnik, Srem County, census.

УДК, 908(=162.4)(497.113 Сланкаменачки Виногради)
94(497.113 Стара Пазова)(091)
COBISS.SR-ID 25426185

Јан Хорват

„МАЛА ПАЗОВА“ НЕКАД – ДАНАС СЛАНКАМЕНАЧКИ ВИНОГРАДИ

(Поводом 250 год. доласка Словака у Стару Пазову)

- Прилози за историју насеља -

Сажетак: Циљ чланка је да сачува сећање старопазовачких Словака на једно подручје, које им је, осим као место сталног становања, служило и за повремени боравак. Оно им је, од доласка на ове просторе, много пута било једини излаз да сачувају своје животе.

Кључне речи: Пазова, Стара Пазова, Словаци, Нови Сланкамен, Срем, Елиас Бухн.

Уводне напомене

По протеривању Турака са простора Срема најпре се пришло организацији учвршћивања положаја, тако што је учвршћена територија Војне границе према Османској царевини. Али, у Срему су у том погледу постојале тешкоће, јер је он био веома ретко насељен.

Бечки двор оснивао једну Комисију за насељавање крајева данашње Војводине и на њено чело именовао барона Котмана. Њему је наређено да изради планове за нова насеља, која је требало основати. Сходно том наређењу, он је дао нацрте за сва села у овим крајевима.

Поред учвршћивања границе, намера Беча је била да искористи економски потенцијал запуштеног обрадивог земљишта у равном Срему. Због тога је покренуто масивно насељавање колониста из свих крајева Хабзбуршке монархије. Срби су на просторима данашње Војводине већ живели, али тај број није био довољан, те се морало приступити даљем насељавању.

Колонизација је почела са Немцима, католицима. Али, пошто је и Немаца био мали број, јер су нерадо долазили у Војну границу, у складу са верском толеранцијом пришло се насељавању и других народа, који нису били католичке вероисповести.

Тако су и Словаци – протестанти добили право насељавања у Срем и то највише захваљујући Јосифу II, сину царице Марије Терезије, који је тада већ био сувладар, заједно са својом мајком. Јосиф II је, после смрти Марије Терезије, спровео радикалне реформе у држави.

Организованим насељавањем Словака почетком 1770. на пустари Пазова (Praedio Pasua), настаје прво словачко насеље у Срему, названо Пазова. Дотадашња насеља у овом делу Срема, која се најчешће називају пустаре, била су због честих турских упада, углавном привременог карактера. Трајање таквих насеља је било 20–50 година. Потом би се њихови становници селили на нове локације и углавном оснивали ново привремено насеље – „шанац“.

Планом барона Котмана изабрана је сасвим нова локација за место Пазове, тамо где се до тада није налазило ниједно привремено насеље, тј. „шанац“. Било је то место, некако у средини пустаре, дубоко у атару. Један мали водоток, данас канал Бегеј, раздвајао је пустару на два дела. Виши, источни део је остављен Србима, а западни нижи део, често плављен, насељен је Словацима.

Место је добило назив ПАЗОВА. Прва улица у новооснованом насељу је Селенчанска, у коју су насељени Словаци, док је источни део насељен Србима назван „српски крај“. Место је од 1770. до 1791. године имало само назив ПАЗОВА. Године 1791. у Пазову се досељавају Немци, лутерани (евангелици) из горњег дела Царевине. Како су дошли у касним летњим месецима, били су присиљени да презиме у Пазови. У пролеће, додељен им је део пазоваче пустаре и одређена им је сасвим нова локација, 5 километара источно од постојећег села Пазове, поред пута за Батајницу. У знак захвалности што су их становници Пазове лепо примили, своје место (село) су назвали Нова Пазова.

Од тог доба постоје две Пазове - Стара и Нова Пазова.

Већ од тада има писаних трагова да су становници Старе Пазове због рата између Хабзбуршке царевине и Турске, а који се водио у периоду од 1786. до 1790. године, и страха од упада Турака, добијали наређења да се жене и деца склоне у „планину“, тј. у Фрушку Гору. То је било на месту западно од Старог Сланкамена, где су их преко Дунава евакуисали шајкашки речни морнари. Међутим, пошто до провале није дошло, није се користила ова могућност. Али, у очекивању провале Турака, било је много становника у „планини“, евакуисаних из околних села. Иначе, из Пазове (Старе), одмах по доласку Словака, због пролећњих поплава, а онда летњих суша, многи Словаци су се селили у северније Сасе (Нове Карловце), које су биле на вишем терену, те није било поплава.

Ратна опасност и смештај војске у зимском квартиру 1789. били су велики терет, тада још сиромашним, мештанима Пазове. Такве прилике су појачавале интензитет напуштања својих огњишта и одлазак у дубље крајеве Царства. Зна се да је у спречавању напуштања места велику улогу имао тадашњи старопазовачки словачки евангелички (лутерански) поп (парох), Адам Јесенски. У црквеној хроници из 1874. записано је: „Словака не би у Пазови било због страха од турске провале. Који су се због тога почели враћати у Бачку, разбежали би се. Само захваљујући његовој чврстој руци није се десило најгоре".

После смиривања ратне ситуације, у овом делу Срема долазе боља времена. Године 1791, као што је већ речено, у Нову Пазову долазе Немци. Захваљујући томе што су били исте вере као већ досељени Словаци (евангелици – лутерани) добили су право да населе пазовачку пустару. Исте године, до 10. 8. 1791, у Нови Сланкамен се досељава 30 породица Словака, католика из Словачке, из околине Братиславе. Оне се насељавају у посебну улицу. И данас старији мештани ову улицу у жаргону називају „словачка улица". Ипак ни њима, иако су били католици, нису зидане куће, као што се то радило немачким колонистима и нису добијали никакву помоћ, или је она била веома скромна. Плацеве за куће и земљу су добијали зависно од броја чланова породице. Нешто касније су почели садити и винограде.

Године 1795. у Срему се појавила куга. Да би избегли смртну опасност, много породица из Старе Пазове шаље млађе чланове у „планину", која им је била уточиште још из времена бежања од Турака. Они су ту боравили док је трајала епидемија, задржавши се два-три месеца. То је довело до склапања бракова између Словака из Старе Пазове и Новог Сланкамена (Егри, Касач, Крајчи), упркос конфесионалним разликама.

Почетком 19. века, Елиас Бун, организатор колонизације Словака у Стару Пазову, који је до тада и живео у њој, због несугласица са пастором Адамом Јесенским одлази из Пазове у Банат, у околину данашње Кикинде. Тамо купује имање и трајно се насељава, прекидајући све контакта са Старом Пазовом. Он је у Старој Пазови поседовао кућу са месаром и дућаном у центру. Ове објекте је, почетком 19. века (1804), продао породици Панаото (касније Петровић), иначе Цинцарима, православцима. Ова породица се обогатила захваљујући трговини са Србима из Србије у току Првог српског устанка, а због близине Београда, овде су се трајно настанили.

Почеци села – салаш

У међувремену, крајем 18. и почетком 19. века, један од рођака Елиаса Буна долази из Словачке и купује имање у Новосланкаменачком атару. Како је имање било даље од села, био је то у ствари салаш. После 1791. године, он се

сели у Нови Сланкамен код Словака католика, а као радну снагу – надничаре, ангажовао је лица из сиромашнијих словачких породица из Старе Пазове.

Од тада, по свему што се да видети у каснијим записима, почиње трајнији боравак старопазовачких Словака у виноградима Новог Сланкамена. Полако се повећава број стално настањених на овом салашу, у овом делу новосланкаменачког атара. Надничари се нису одмах враћали својим кућама, пошто су већином ишли тамо пешке, већ су одлазили обично само недељом. Понеки су се тамо настањивали за стално, а кући, у Стару Пазову, враћали су се ретко, или само зими.

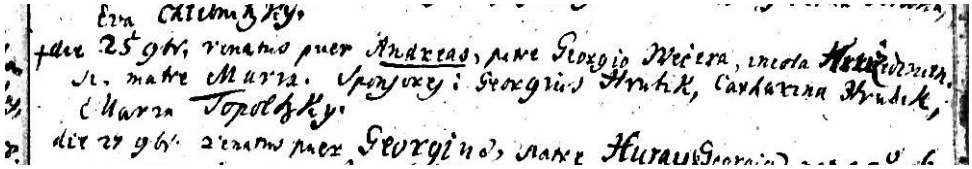
И овај рођак Елиаса Буна, о коме је реч, исто се звао Елиас Бун. Његови родитељи су били Андреас и Дорота Бун. Био је у неком даљем сродству са раније спомињаним Елиасом (његови родитељи су Елиас и Ана). Живео је овде до 1833. године, када умире у 62. години живота. О његовом овдашњем животу се зна да се два пута женио. Прва супруга му је била Алжбета Икер. Друга супруга је била Дорота, удова (не зна се презиме). Следећи запис о њему је у матичној књизи умрлих евангелистичке цркве у Старој Пазови. Са датумом 28. 9. 1833: „Елиас Бун, Confiniarius (граничар). Старост 62 године. Узрок смрти Morbus – infelici cap corvicem fragit (несрећан случај), место сахране: In vincis Szlankamen.“ Из записа се види да је рођен 1771. године – али не у Старој Пазови. Сахрањен је у виноградима Новог Сланкамена. Он је вероватно касније био евангелик, јер је сахрањен по обичајима ове цркве.

Ово је, у ствари, почетак трајног насељавања пазовачких Словака у овом делу Новосланкаменачког атара. То је било почетком 19. века. Од тог временског раздобља има све више записа о трајном боравку старопазовачких Словака на том простору. Они су већином били надничари, који су временом куповали по мало земље и тако се полако претварали у трајне становнике овог салаша. Ово место се налази у подножју побрђа Кошевац, које територијално припада Новом Сланкамену. Али ту је недалеко и граница са крчединским атаром, делом званим Јанда.

Мора се имати на уму да се подручје атара Новог Сланкамена и Крчедина налазило у подручју Војне границе. Већ првих десетлећа 19. века, законским одредбама тадашње државе, дозвољава се граничарима из других села куповина мањих парцела, до 400 квадратних хвати, на којима се омогућава гајење винове лозе. Али то је било на потесу брда на коме нису постојале оранице. Тако је привилегија узгајања винове лозе дата и другима, а не само становницима Новог Сланкамена и Крчедина. Пазовачки Словаци потичу из крајева у Словачкој где је гајење винове лозе имало дугу традицију.

Што се тиче Крчедина, први писани траг о Словацима налазимо у старопазовачкој матичној књизи рођених из 1772. године. Под датумом 25. 11. 1772. записано је:

„Рођен је и крштен дечак imenom Ondrej, od oca Juraja Večera incola Krtsiedense, [*становник Крчедина, слободњак*] i majke Marie. Крштење је obavljeno u Pazovačkoj evengelističkoj crkvi, a dete je krstio paroh Samuel Spannagel.“ Тако, прве године 19. века можемо сматрати почетком трајног насељавања овог дела Срема од стране старопазовачких Словака.

Запис у матичној књизи рођених евангеличке цркве у Старој Пазови 1770–1794.

Предео који су они почели да насељавају налази се на 4 сата хода од Старе Пазове, те због све дужег боравка у том крају морали су да граде колибе. Тамо где су парцеле биле стрмије касније су копали лагуме. Лагуми су били бољи за становање, јер су пружали бољу заштиту од разбојника. Наиме, почетком 19. века јавна сигурност је била на веома ниском нивоу. Било је пуно случајева напада на оне који су живели по виноградима. То су били надничари, поступно трајно насељавани у овом дела атара села Новог Сланкамена и Крчедина. Од њихових насеобина је почело да се формира насеље, тада још увек сматрано за салаш. Према словачком старопазовачком жаргону то су били први „бреховчаниа“.

Пазовчани као виноградари

Већ тада налазимо и записе из којих се да видети да су тадашњи старопазовачки граничари имали своје винограде и да су редовно долазили да их обрађују. И они су прво подизали колибе и копали лагуне, а касније су правили мање куће од набоја, са једним или два одељења. Саме куће су имале најчешће једно одељење, димензија 3x3 метра, док се иза куће налазила шупа или стаја за пар коња. Биле су то већ праве виноградарске кућице и, колико се из купопродајних уговора види, прављене су већ од 1830. до 1840. године. Гајење винове лозе је тада доносило доста прихода граничарским домаћинствима, којима је иначе било тешко доћи до новца.

Домаћин који је имао више синова у породичној задрузи, обично је задужио једног од њих да води бригу о винограду. Тако је, у ствари, почело усмеравање неких чланова породице ка гајењу винове лозе. Онај који је одређен да иде у виноград морао је имати неку кућицу у винограду, у којој би

преноћио, да се не би сваки дан морао враћати у Пазову. Таква судбина није задесила само сиромашне момке, већ је ту било и синова из богатијих кућних задруга. Неки су се на тим виноградарским парцелама и осамосталили, па се нису ни вратили у Стару Пазову. Касније су у виноград, ради обраде и чувања, одлазили старији чланови породице, најчешће ислужени граничари, стари родитељи, деде и бабе.

Како је бављење виноградарством доносило лепе приходе, тако је и растао интерес за гајење винове лозе, а виноградарство многима постаје главно и једино занимање. Боравак у винограду био је све дужи, а куће у њима су бивале све веће. Ту су њихови власници проводили све више времена током године.

Навешћемо само један пример из књиге умрлих о фамилији Хорват, који сведочи да се све више времена проводило у винограду: 18. XI 1841. године умро је у планини (ориг запис: „Vincis Krtsedin“) „Paulus Horvath, inquilinus et vinitor vincis Krtsedin“, стар 50 година. Узрок смрти: „gangrena pulmonum“ (прекомерно накупљање ваздуха у плућима). Место сахране: „vincsa Krtsedin“. Сахрану обавио поп Штефан Љешка. Виноград се налазио у делу атара Јанде, а и данас је у власништву породице Хорват. Он је био члан породичне задруге бр. 253 из Старе Пазове. Оваквих примера има много у књигама рођених и умрлих у старопазовачким словачким евангелистичким матицама.

Мала Пазова

По неким причама старијих људи, термин „Мала Пазова“ за насеље у виноградима, први пут се помиње око 1848–1850. године и то у жаргону старопазовачких Словака. Тада је на том простору већ било доста Словака пореклом из Старе Пазове, којима су се и деца ту родила, а сва су крштена у словачкој цркви у Старој Пазови. На основу записа у матичним књигама рођених и умрлих може се извући закључак да су ту живеле следеће словачке породице: Мраз, Бун (негде писане Бохн), Хајнал, Хорват, Поханка, Салај, Туран, Ухер, Селски (или и Севски), Молна́р, Мрва, Валенћик. Године 1865. у Малу Пазову се досељава прва породица из Петровца (данас Бачки Петровац) – то су Менђанови. Они су у ствари били и први назарени овде. Иначе били су винцилири.

Године 1871. укинута је Војна крајина као посебна област у Хабзбуршкој царевини. Овај догађај ће имати далекосежне последице за породице које су овде живеле, поготово за становнике Новог Сланкамена и Крчедина, јер су се та насеља налазила на територији Војне крајине. Омогућавањем слободнијег кретања становништво се сели ван подручја раније Крајине, те долази до убрзаног распада граничарских породичних задруга. Престаје се са дотадашњом праксом заједнице више породица у једном домаћинству и

дозвољава се стварање такозваних инокосних породица, у којима живе углавном само две генерације, родитељи и деца.

У Стару Пазову се досељавају многе породице из Бачких места насељених Словацима. Пошто их је већина била сиромашна, одлазе одмах у Малу Пазову где купују земљу, јер је ту била много јефтинија, а и прилике да се добро заради од надничарења биле су веће. Тако почиње насељавања Мале Пазове. У то време је овај назив за насеље већ био одомаћен, иако није постао и званичан. Главно занимање становника Мале Пазове било је виноградарство, док класичних пољопривредника још није било.

У времену од 1871. до 1900. године Мала Пазова је конфесионално и даље припадала Старој Пазови. Такође, и административно је припадала старопазовачком срезу, који је у то време и основан. Но, у исто време у Крчедин се насељава много немачких породица лутерана, евангелика. Они се организују и оснивају своју цркву у Крчедину, те почиње вођење матичних књига. Да не долазе у Стару Пазову, неки Словаци из Мале Пазове крсте своју децу у крчединској, евангелистичкој, то јест лутеранској цркви. Када се погледа у старопазовачке и крчединске матичне књиге евангелистичке цркве наилазимо на ова презимена становника Мале Пазове: Икер, Ковач, Клинко, Књиса, Карделис, Кохут, Колонус, Касач (Галик), Канаш, Немет, Носалик, Валентик, Сладок, Шаго, Тот, Тиринда, Ујхели и Вршка.

Крајем 19. века филоксера је опустошила винограде на Фрушкој Гори, те се морало прећи на гајење винове лозе на такозваној „америчкој подлози“. Овакав начин гајења је, као велики резултат, дао много дуже временско трајање засада винограда. Тако су засади проширивани и повећавани. Ово је захтевало и много већу потражњу за радном снагом, пошто су се виногради тада ручно обрађивали. Дакле, била је велика потреба за винцилирима (надничарима), и стога су се многи сиромашни старопазовачки Словаци селили у тај крај.

Мала Пазова је израсла у право село, али је оно било јако раштркано и није се могло ушорити. И даље су се његови становници налазили једни у новосланкаменачком, а други у крчединском атару. Ни тада Мала Пазова још није била административно призната као село. Центар је била улица звана шорић, која је у ствари била и најгушће насељени део ове раштркане заједнице. Неки од нових становника почињу да купују и оранице у атару и полако од винцилира постају прави сељаци. То је било почетком 20. века.

У времену од 1897. до 1945. воде се матичне књиге рођених у крчединској немачкој евангеличкој цркви. Из ње се на основу словачких презимена може утврдити приближан број Словака који су живели у Малој Пазови. Ту налазимо 85 презимена, а то су: Алекса, Бако, Баљеј, Балáж, Барнак, Бизовски (и Бузовски), Бушински, Цесњик, Чањи, Ђармотски, Дех, Демак, Домони, Ђурека, Ђурчик, Душа, Дворницки, Фабри, Фелди, Филип, Форгач, Гашпар, Гербер,

Губечка (и Кубечка), Ђиовчош, Хусар, Хавран, Ходак, Хорват, Хриц, Хрубик, Хуђец, Хусак, Игнаш, Иршај, Јармацки, Кабас, Касач, Клинко, Књиса, Кохут, Колар (назарен), Колњик, Ковач, Куљхави, Лазар, Махо, Мадацки, Мађерак (и Материн), Мрва, Насарик, Њемец (и Неметх), Ондрик, Острошкар, Пецњик, Подлавицки, Подмајорски, Пољак, Пољовка, Потран, Пребуђила, Репа, Стришко, Сабо, Салај, Склабински, Шаркези, Шаш, Такач, Тарцали, Тотх, Туран, Ујхели, Ушјак, Валенћик, Варга, Вестек, Визи, Волкар, Здихан и Жига. У истим књигама налазимо и неколико српских и хрватских презимена. Како је парох био Немац, сви су у матичним књигама записани у немачком облику. Године 1910, поп у немачкој евангелистичкој цркви био је Адам Вереш, рођени Старопазовчанин. Он је отворио словачку школу у Малој Пазови и био у њој први учитељ.

Територијално, подручја Новог Сланкамена и Крчедина су стварањем Југославије припадала Старопазовачком срезу, па је и Мала Пазова ту припадала. Тако је било до 1955. године, када се расформирао старопазовачки срез и формирале нове комуне, или општине. Од тада, ова места територијално припадају општини Инђија, а Мала Пазова мења име у Сланкаменачки Виногради. Коначно 1971. године, ово сеоце добија своју месну канцеларију и званично нови назив Сланкаменачки Виногради (Slankamenske Vinohrady).

Овде су наведени подаци о броју становника Мале Пазове, изведени из пописа становништва Југославије и Србије:

1948. г. – 636 становника.
1953. г. – 628 „ .
1961. г. – 581 „ .
1971. г. – 533 „ .
1981. г. – 493 „ .
1991. г. – 278 „ .
2002. г. – 266 „ .
2020. г. – 220 „

Године 1953. подигнута је и освештана словачка евангеличка црква. Она је данас филијала старопазовачке словачке цркве. Петнаест година касније, 1968. године, Мала Пазова добија електрично осветљење. Осамдесетих година 20. века изграђен је асфалтни пут Крчедин – Нови Сланкамен. Том приликом је изграђен асфалтни пут до месне канцеларије, а 2018. године изграђен је асфалтни кружни пут у дужини од 3 км.

Данас је Мала Пазова, слободно можемо рећи, викендашко село. Како се из горе наведеног види има све мање становника, а осамдесетих година 20. века десила се највећа депопулација. Многи су одлазећи за радним местима отишли из овог села, а у данашње време, поготово током лета, у њему борави много пензионера из околних места и градова. Од стране општинских органа Инђије форсира се да ово село постане туристичко насеље, што је и реално, јер поседује идеалне услове за ову врсту привредне делатности.

Извори:

1. Матична књига рођених старопазовачке евангеличке цркве 1794–1801.

2. V. Hurban st.: Pamätnica Cirkve Evanj. Aug. Vyzn. Staro-Pazovskej – од 1874. (рукопис, архив аутора).

Литература:

1. Јанкулов, 2003, Б. Јанкулов, *Преглед колонизације Војводине у XVIII и XIX веку*, Историјски Архив, Панчево (репринт).

2. Поповић, 1990, Д. Поповић, *Срби у Војводини*, књига II, Матица Српска, Нови Сад.

3. Гавриловић, 1986, С. Гавриловић, *Хајдучија у Срему у XVIII и почетком XIX века*, САНУ, Београд.

4. Зборник за историју 3/1971, Матица српска, Нови Сад, 1971.

5. Ďuriška, 2001, Z. Ďuriška, „Zakladateľom Starej Pazovy bol Martinčan”, *Genealogicko-heraldicky Hlas*, бр. 2, SGHS, Мартин.

6. Horvát, 2011, J. Horvát, „Brehe”, *Pazovský kalendár 2012*, САВПО, Стара Пазова.

Интернет извор:

1. Sanja Lazanin: Naseljavanje njemačkih protestantskih porodica u Slavonsku Vojnu krajinu krajem 18. i početkom 19. veka. Odsjek za migracije i demografska istraživanja, Institut za migracije i narodnosti, Zagreb, 2010. (https://hrcak.srce.hr/214259)

Summary

„Mala Pazova“ as it used to be and today – Slankamen vineyards

The goal of the article is to preserve memory of Slovaks from Stara Pazova and of an area where, besides living there, they would frequently stay. Since the moment of coming to these areas, this place has been the only exit for them to save their lives. The area of Fruska Gora Mountain between Novi Slankamen and Krcedin was the first destination for evacuation from the then constantly present Turkish attacks. This was the place of evacuation to Bačka as well.

Upon the arrival of Slovaks from Slovakia to Novi Slankamen, growing of grapes started. This is when Slovaks from Stara Pazova started growing vineyards. These vineyards have many times served as shelters where, during many dangers such was the plague epidemics in Srem, younger generations were sheltered. In those days, this was the only possibility of protection, given that there was no vaccine against this deadly illness.

At the start of the 19th century, Elias Buhn came to the part of the fields between Novi Slankamen and Krcedin. He started planting and growing grapes on larger surfaces. This is why he needed day-labourers to work on his estate. He would bring Slovaks from Stara Pazova to work as day-laborer’s. Those who were poorer than others, stayed there for longer and never came back to Stara Pazova. Other estate owners from Stara Pazova also started with growing vineyards. This is how people in these areas stayed for longer and formed a permanent settlement for which the name will be Mala Pazova.

By abolishing Military Frontier, there stopped to exist limitations to the size of vineyards. In those days, vineyards were very profitable, therefore many planted these seedlings. This lasted until the end of 19th century when the disease called phylloxera destroyed many vineyards. However, changes in the manner of planting and grafting permanent grapes again led to the need for work force. Upon breaking down of family cooperatives in Stara Pazova, many Slovaks were left without land, and were moving to Mala Pazova, where the demand for day-laborers was continually great. This lasted until the 1950s. Industrialization has changed everything. Residents have moved to more developed settlements, and Mala Pazova has remained a village with a continuous outflow of residents.

Key words: Pazova, Stara Pazova, Slovaks, Novi Slankamen, Srem, Elias Buhn.

УДК, 929.52ПЕТРОВИЋ(497.113 Стара Пазова)„17/19“
COBISS.SR-ID 25427721

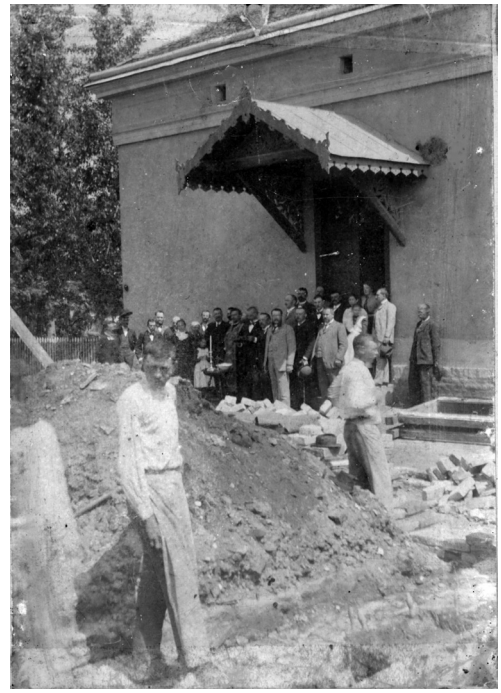
Миливој Ковачевић, дипл. економиста
Стара Пазова

ПОРОДИЦА ПЕТРОВИЋ ИЗ СТАРЕ ПАЗОВЕ

Сажетак: Породица Петровић оставила је неизбрисив траг у историји Старе Пазове. Пореклом су били Цинцари. Како би се лакше бавили трговином приликом доласка из Грчке у Србију, два брата мењају своје презиме Панаота – један узима презиме Јанковић, а други Петровић. Први се у Пазову доселио Јанко Петровић, трговац који је имао велике заслуге за зидање православне цркве и био је један од најзначајнијих снабдевача храном и другим потрепштинама српских устаника под Карађорђем. Петровићи су помагали културне установе, били су велики добротвори и ктитори, оснивачи прве штедионице, хотела, и главни покретачи развоја места. Оставили су велики број грађевина из периода еклектичких схватања које и данас красе место. Највише се из ове породице истакао Никола Петровић који је био велепоседник, управитељ банке, народни посланик и витез ордена Фрање Јосифа Првог. За време његовог управљања Пазова је добила електричну енергију пре многих светских градова, помагао је подизање привредних и индустријских предузећа, створио добре путеве у срезу и унапредио пијацу у Старој Пазови, која је спадала међу највеће у држави. Био је ожењен Јелисаветом племенитом Јовановић од Погањешта и имали су петоро деце. Најзначајнији од њих био је Сава Петровић, директор штедионице и народни посланик, који је наставио мисију својих предака. Сава је био велики доброчинитељ, захваљујући њему током II светског рата спасено је много српске деце из логора у НДХ. Жена му је била Олга, ћерка Косте Миросављевића, градоначелника Новог Сада. Из тог брака је рођена Александра, последњи потомак ове чувене пазовачке породице. Припаданици НОП-а су 1944. године оптужили и убили Саву Петровића под изговором да је сарађивао са Немцима. На захтев потомака, Саву Петровића је Виши суд у Београду рехабилитовао 14. децембра 2015. године.

Кључне речи: Стара Пазова, породица Петровић, ктиторска делатност, добротворни рад.

Када је одлучио да гради породичну кућу, Никола Петровић се определио за локацију у строгом центру града. С обзиром на велике материјалне могућности, подигао је репрезентативну приземну кућу у духу еклектике. Еклектичким оживљавањем академских стилова подржавана је космополитска архитектура грађанске Европе.

Освећење породичне куће Петровића у Старој Пазови, почетак 20. века[1]

Породична кућа Петровића у Светосавској улици број 5 представља издужену приземну грађевину са високим соклом и профилисаним кровним венцем, са низом једноставних конзолица. Средњи део фасаде је у плитком ризалиту, са три лучно завршена прозора. Прозори су фланкирани широким пиластрима, чији капители имају волуте спојене са венцима цвећа. Средишњи део изнад кровног венца има балустраду до пуног зида са стране и стубићима у центру. Породица Петровић је својевремено у Старој Пазови држала цео садашњи плац у строгом центру града где су данас школа, банке и стамбено-пословне нове зграде.[2]

[1] Фотографију из породичног албума уступила Ангелина Ћалић из Београда, потомак породице Петровић. Из њеног фонда су и већина фотографија публикованих у овом раду.

[2] Архивска грађа Завода за заштиту споменика из Сремске Митровице.

Штедионица Николе Петровића у Старој Пазови,
прва половина 20. века[3]

Зграда где је некада била штедионица Николе Петровића занимљив је објекат грађанске архитектуре с почетка XX века. Под заштитом је државе и има својство споменика културе од 1980. године. Представља једноспратну угаону грађевину, лоцирану у самом центру Старе Пазове, на регулационим линијама улица Светосавске и Краља Петра I, а саграђена је 1905. године. Правоугаона је, са засеченим углом у приземљу, док се на спратном делу налази избачени тространи еркер, изнад кога је украсно кубе. Има четвороводни кров и угаоно кубе. У приземном делу зграде према Светосавској улици, има шест великих правоугаоних отвора (излога), док се десно налази улаз правоугаоног облика са двокрилним вратима. Отвори су украшени линетама испуњеним пластичном биљном орнаментиком, а изнад средња три отвора је профилисани венчић. Између спрата и приземља је профилисани кордонски венац. Спрат има седам лучно завршених прозора са профилисаним оквирима између којих су пиластри са канелурама и биљном декорацијом у горњем делу. Сви спратни прозори су са профилисаним сегментно завршеним балдахинима испод којих су цветни пластични мотиви. Изнад бочних прозора, на крајевима зграде, налазе се сегментно завршене акротерије са цветним мотивима.[4]

[3] Дописну карту у електронској форми уступио Јанко Хорват, хроничар из Старе Пазове.

[4] Архивска грађа Завода за заштиту споменика из Сремске Митровице.

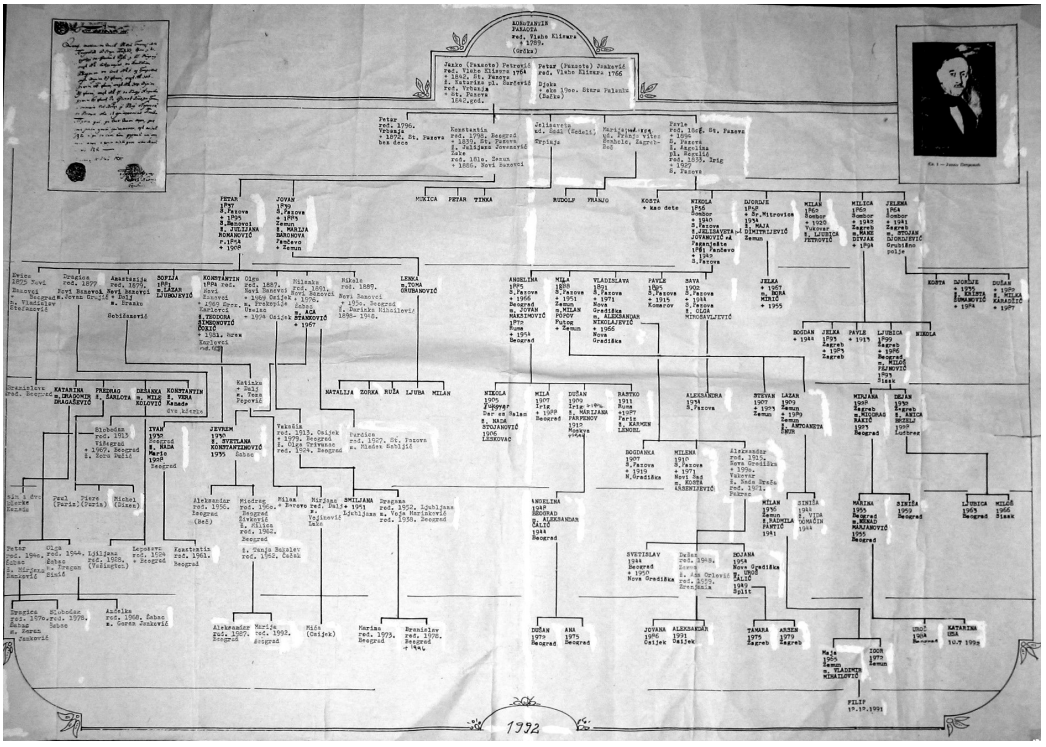
Хотел „Петровић“ ,Стара Пазова, прва половина 20. века[5]

Зграда у којој је некада био хотел Петровић у Старој Пазови, саграђена је око 1905. године и представља тип грађанске архитектуре с почетка XX века. Зидана је од опеке, а покривена је бибер црепом. Од 1980. године налази се под заштитом државе као споменик културе од великог значаја. Представља једноспратну грађевину, која се налази на углу улица Светосавске и Карађорђеве Засечена је на углу, а изнад засека налази се еркер са шестостраним кубетом.

Фасада је окренута према Светосавској улици. У приземном делу има седам правоугаоних прозора и врата као и касније убачена два излога и улазну партију. Хоризонтално је рашчлањена ниским соклом, непрекинутим профилисаним банком испод прозора и кордонским венцем који дели приземље од спрата. Зидне површине између прозора су хоризонтално канеловане. На спрату исте фасаде има 11 прозора правоугаоног облика, са профилисаним оквирима. По два и два прозора су груписана на крајевима фасаде и издвојена лизенама. На лизенама у горњем делу су женске фигуре на које се ослањају јонски капители. Изнад сваког прозора је линета са главом. Изнад сваког пара бочних прозора је акротерија, која се завршава луком. Акротерија се у доњем делу проширује у волуте. У доњем делу акротерије налази се плитка двочлана ниша, која испод лукова има по један окулус. Лево и десно од волута су стубићи са вазама. Испод двочлане нише је глава анђелчића у гирландама. Изнад ових прозора су исте декорације као и изнад бочних. Испод про-

[5] Дописну карту у електронској форми уступила је Катарина Вереш, хроничар и новинар из Старе Пазове.

филисаног поткровног венца је фриз са таванским отворима, постављеним централно изнад сваког прозора. Ови вентилациони отвори су маскирани флоралном орнаментиком. Фасада у Карађорђевој улици у приземном делу има шест прозора правоугаоног облика са профилисаним оквирима. Површине између прозора су декорисане хоризонталним канелурама. Део из улице Карађорђеве улици има практично два објекта, спратни који је истоветан као у Светосавској улици, само што укупно има два прозора, и приземни прозор, чији се поткровни венац налази у нивоу доњег дела спратних прозора. Еркер на углу грађевине је тростран, са по једним уским прозором правоугаоног облика на свакој страни. Између прозора на угловима се налазе полустубови. Испод базе стубова су конзолице украшене биљном орнаментиком.[6]

Породично стабло Панаота - Петровић[7]

Причати о становницима који су обележили историју Старе Пазове, а не поменути чувену и најмоћнију породицу Петровић просто је немогуће. Ова породица води порекло из Грчке и по свему судећи били су Цинцари.

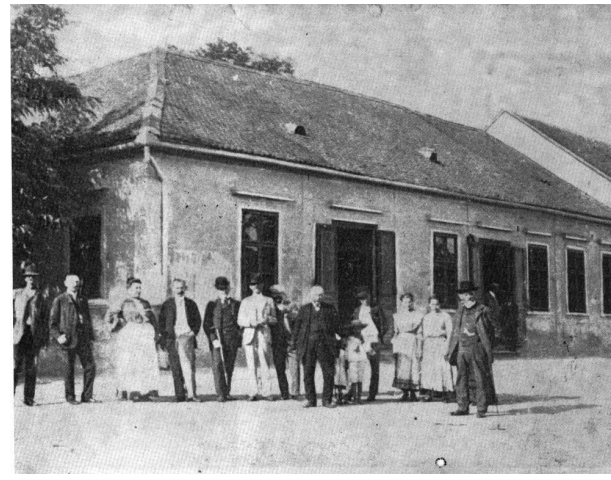
[6] Архивска грађа Завода за заштиту споменика из Сремске Митровице.

[7] Копију породичног стабла поклонила је Ђурђица Петровић Народној библиотеци „Доситеј Обрадовић“ у Старој Пазови. Сви подаци о породици Петровић изнети у овом раду су преузети са овог породичног стабла.

Породично стабло израдила је 1992. године Ђурђица Петровић. По професији је била професор, доктор етнологије на Филозофском факултету у Београду, а по коренима је била везана за пазовачку породицу Петровић. На основу тог родослова право презиме ове породице је Панаота, а први се помиње Константин, рођен у Влахо Клисури, са наведеном годином смрти – 1789.

Проф. др Ђурђица Петровић
(Ст. Пазова 1927 – Београд, 2003)

Породица Петровић, Стара Пазова, крај 19. века[8]

Занимљиво је да су Константинови синови променили презимена приликом досељавања у Србију – Јанко у Петровић, а Петар у Јанковић.

Јанко Петровић је рођен 1764. год. у Влахо Клисури (Грчка) и међу првима се доселио у Стару Пазову. Имао је посебне заслуге за зидање цркве Светог Илије Пророка у Старој Пазови, а био је и трговац, један од најзначајнијих снабдевача храном и другим потрепштинама српских устаника под Карађорђем.[9] Био је ожењен Катарином из Врбање, која је била из породице племенитих Шарчевића. Имали су петоро деце, три сина и две ћерке.

Јанко (Панаота) Петровић
(Влахо Клисура, 1764 – Ст. Пазова, 1842)

[8] Копија фотографије налази се у Народној библиотеци „Доситеј Обрадовић“ у Старој Пазови.

[9] Славко Гавриловић, *Насељавање и развитак Старе Пазове (XVIII–XIX век)*, Рад Музеја Војводине, Нови Сад, 2000.

Надгробна плоча Јанка Петровића на старопазовачком гробљу (фотографисао Миливој Ковачевић, 2017.[10])

Кућа породице Петровић, Стара Пазова, крај 19. века[11]

[10] Новије фотографије Старе Пазове и надгробне споменике фотографисао аутор текста.

[11] Копија фотографије налази се у Народној библиотеци „Доситеј Обрадовић“ у Старој Пазови, а поклонила ју је проф. др Ђурђица Петровић..

Петар Петровић
(Врбања, 1796 – Ст. Пазова, 1872)

Први син Јанка и Катарине Петровић, Петар, рођен је 1796. године у Врбању. Био је велики трговац, а за време његове кратке управе црквеном општином донето је доста важних одлука које су допринеле њеном унапређењу.

У то време захваљујући њему, црква у Старој Пазови купила је парохијски дом. Био је велики пријатељ цркве и школе, а у прилог томе говоре његови богати прилози. У Старој Пазови је цењен и уважаван као најугледнија личност. Члан је Матице српске од 1846. године и члан Друштва за Српско народно позориште од 1863. Сахрањен је у Старој Пазови, у породичној гробници 1872. године. Како није имао потомака, после његове смрти већи део његове имовине наследио је братић Никола Петровић.

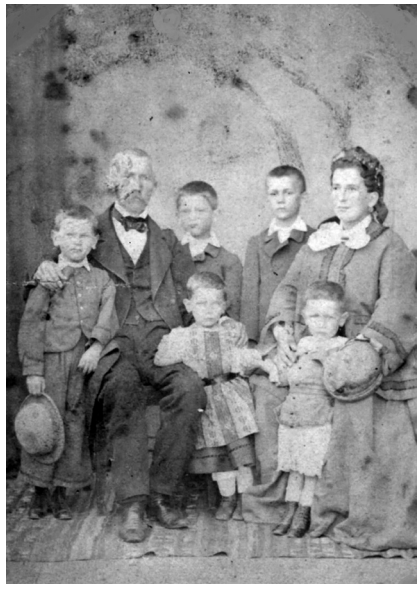
Њихово друго дете је Константин, рођен 1798. године у Београду. Био је ожењен Јулијаном рођеном Јовановић Зако и из тога брака су имали два сина. Константин је умро 1839. године у Старој Пазови. Треће дете по реду била је Јелисавета. Удата је у Трпињу и имала је троје деце. Четврта ћерка је Марија, удата била за Фрању, витеза од Шемхола. Имали су два сина.

Споменик Петру Петровићу
на старопазовачком гробљу

Пето дете Јанка и Катарине Петровић био је Павле, рођен 1808. године у Старој Пазови, где је и сахрањен 1894. године. Оженио се Ангелином племенитом Рогулић из Ирига.

Имали су шесторо деце, четири сина и две ћерке.

Павле (Ст. Пазова 1808 – Ст. Пазова, 1894) и супруга Ангелина Петровић са децом

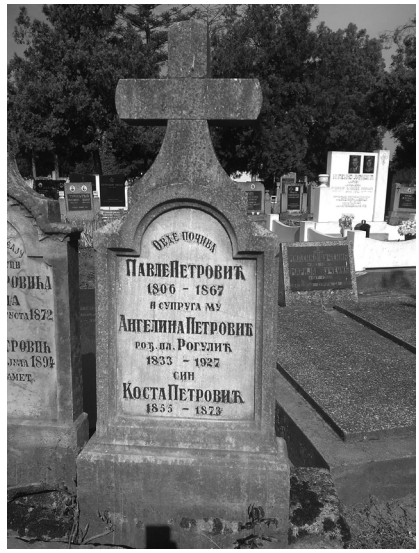

Ангелина (пл. Рогулић) Петровић (Ириг, 1833 – Ст. Пазова, 1927)

Деца Павла и Ангелине Петровић

Најмлађа ћерка, Јелена, рођена је 1864. године у Сомбору. Удата је за Стојана Ђорђевића и из тог брака су имали три сина. Јелена је умрла 1941. године. Затим су исте године (1862) у Сомбору рођени Милица и Милан. Милица је била удата за Манета Дивјака, са којим је имала три сина и две ћерке. Умрла је 1942. године у Загребу. Милан је био ожењен Љубицом Петровић, али нису имали деце. Он је преминуо 1920. године у Вуковару. Треће дете, Ђорђе, рођен је 1858. године, био је ожењен Маријом Димитријевић и имали су само једну ћерку. Ђорђе је преминуо 1934. године у Сремској Митровици. Друго дете Павла и Ангелине, по години рођења, је Коста, рођен је 1855. године, а преминуо је 1873. године. Настарије дете Павла и Ангелине и најпознатији Пазовчанин био је Никола Петровић, рођен 29. 9. 1854.

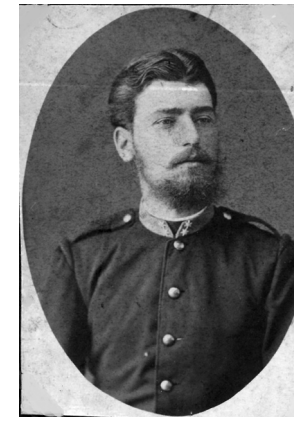

Споменик Павлу, Ангелини и Кости Петровићу на старопазовачком гробљу

године у Сомбору. У Стару Пазову долази 1880. године. Убрзо је почео самостално да тргује дрвима, храном и свињама. Године 1882. основао је штедионицу у Старој Пазови.

Отац Николе Петровића био је велики жупан, а свог сина је дао на школовање у Нови Сад, Будим и Шопрољ. Трговачку академију завршио је у Бечу. Трговином, економијом и банкарством почео се бавити када се настанио у Старој Пазови.

Никола Петровић, велепоседник из Старе Пазове, 1882. године

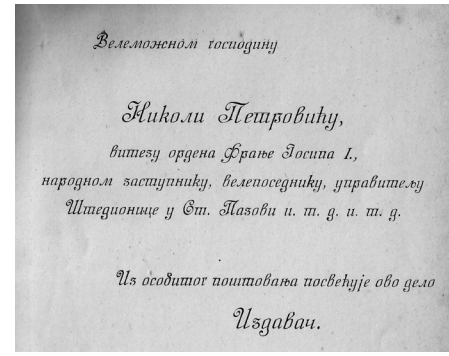
Био је посланик у Хрватском сабору од 1887. до 1912. године, а два пута и на Угарском државном сабору. У више наврата биран је и за посланика у Српским црквеним и народни саборима.

Пијаца у Старој Пазови - дописна карта[12]

[12] Дописну карту у електронској форми уступио Јанко Хорват, хроничар из Старе Пазове.

Никола је у Старој Пазови, 1882. године[13], основао Задругу за међусобно помагање и штедњу, која је 1886. године претворена у деоничко друштво и функционисала је као штедионица. Од првог дана био је њен стални управник. Налазио се у чланству надзорног одбора Кредитне банке у Старој Пазови, основане 1886. године, а био је и члан Српске задруге у Загребу и надзорног одбора Српске задруге за помагање и штедњу у Војки.

Велеможеном господину

Николи Петровићу,

витезу ордена Фрање Јосипа I.,

народном заступнику, велепоседнику, управитељу

Штедионице у Ст. Пазови и. т. д. и. т. д.

Из особитог поштовања посвећује ово дело

Издавач.

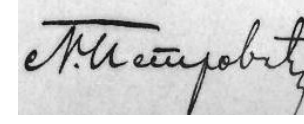
„Српски компас“ из 1909. године

У прилог овој тврдњи говори „Српски компас“ из 1909. године о српским новчаним заводима у Аустроугарској. Књиговођа Штедионице у Старој Пазови, Јован Вучковић, као аутор, захваљује се следећим речима Николи Петровићу: „Велможном господину Николи Петровићу, витезу ордена Фрање Јосифа I, народном заступнику, велепоседнику и управитељу, Штедионице у Старој Пазови, итд. итд. Уз особито поштовање посвећује ово дело Издавач“.[14]

Никола Петровић,
велепоседник из Старе Пазове
(Сомбор, 1854 – Ст. Пазова, 1940)

Поред политичке делатности, Никола Петровић је био и национални борац, велики Србин и Словен, што је у Старој Пазови, где је већина Словака, знао да покаже и делом, штитећи интересе својих суграђана – браће Словака. Био је еминентни радник на привредном, социјалном и хуманом пољу.[15]

Потпис Николе Петровића,
1878. године

[13] Жељко Кумар, *Стара Пазова*, Београд, 1953.

[14] Књига „Српски компас“ из 1909. године налази се у личној библиотеци хроничара Јанка Хорвата из Старе Пазове.

[15] „Никола Петровић, национални борац и велепоседник из Старе Пазове“, *Политика*, 10. 02. 1940.

Никола Петровић је био члан Управног одбора Матице српске. Помагао је установе културе и био велики мецена Српског народног путујућег позоришта, као и члан Српске књижевне задруге. У Старој Пазови је, између осталог, био председник Читаонице, почасни члан Српског Сокола, власник хотела, четрдесет година председник Српске црквене општине за чије време се општина прилично обогатила. Од 1917. до 1930. године био је велики добротвор Друштва за васпитање и заштиту деце у Београду. Саградио је и јавно купатило. Његовом заслугом подигнуте су православне цркве и школе у старопазовачком срезу. Заједно са супругом Јелисаветом давао је знатне прилоге старопазовачкој цркви Св. Илије. Велику захвалност и признање овој породици одао је и парох старопазовачки, Симеон Араницки, у својој монографији „Православна српска Парохија у Старој Пазови крајем 1911. године“. Бираним речима записано је: „У знак благодарне успомене блаженој сени великих ктитора православне српске црквене опћине старо-пазовачке ЈАНКА И ПЕТРА ПЕТРОВИЋА и њиховом достојном насљеднику многозаслужном председнику православне српске црквене опћине у Старој Пазови господину Николи Петровићу велепоседнику у знак признања и поштовања приказује писац“.[16]

Никола је помагао подизање привредних и индустријских предузећа, а 1894. године, заједно са Николом Торером, увео је електричну енергију у Стару Пазову. Подстицао је изградњу путева у срезу, што је допринело унапређењу пијаце у Старој Пазови, која је спадала међу највеће у држави.[17]

За време Балканског рата слао је вагоне обуће српској војсци и помагао српски Црвени крст. Аустрија му то није могла заборавити и одмах на почетку Првог светског рата, бацају га у ланце и терају у затвор, а касније и у интернацију у Коморан.[18] Његова кућа била је увек отворена за бедне и невољне и нема никога у Срему ко је тражио од њега било моралну, било материјалну помоћ, да је био одбијен. Вест о његовој смрти забележиле су и ондашње угледне новине – *Време* и *Политика* (*Смрт Николе Петровића, бившег народног посланика и велепоседника* и *Никола Петровић, национални борац и велепоседник из Старе Пазове).*

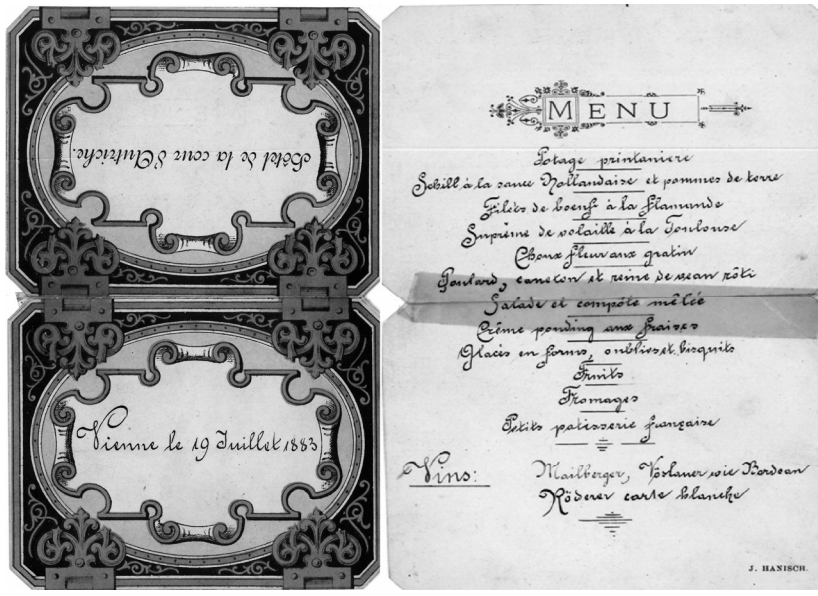
Венчање Николе Петровића и Јелисавете пл. Јовановић од Погањешта, Беч, 1883.

[16] Симеон Араницки, *Православна српска парохија у Старој Пазови*, Српска манастирска штампарија, Сремски Карловци, 1912.

[17] Величко Бојовић, *Стара Пазова, кратак приказ о етничком привредном и културном развоју*, Штампарија Натошевић, Нови Сад, 1938.

[18] Проф. Бранко Раковчевић, *Стогодишњица почетка Првог светског рата у Срему,* 2015. www.mojeno-visti.com

Никола Петровић се оженио 19. јула 1883. године са Јелисаветом племенитом Јовановић од Погањешта, која је пореклом била из угледне племићке породице из Панчева.

Позивница и мени са венчања Николе Петровића и Јелисавете пл. Јовановић од Погањешта, Беч, хотел аустријске краљевске породице

Јовановићи су били алваџије, стари Панчевци, који су се обогатили и купили племство. Имали су огроман спахилук у Погањешту код Темишвара.[19]

Венчање Николе Петровића уприличено је у хотелу аустријске краљевске породице, а на разноврсном менију нашла се: пролећна супа, риба на холандски начин, говеђи филети на холандски начин, живина на тулужански начин, поховани карфиол, печена пачетина, салата, крем пудинг од јагода, сладолед, воће, сиреви и мали француски колачи.

Јелисавета племенита Јовановић од Погањешта (Панчево, 1861 – Ст. Пазова, 1942)

Никола и Јелисавета Петровић су имали петоро деце, три ћерке и два сина.

[19] Јован Ердељановић, *Срби у Банату,* 2019.

Ангелина Петровић
(Ст. Пазова, 1885 – Београд, 1966)

Најстарија је била Ангелина рођена 1885. године. По занимању је била домаћица и била је удата за Јована Максимовића, правника који је радио као начелник министарства и био краљевски дански почасни конзул. Живели су у Загребу. Имали су три сина и једну ћерку, а занимљиво је да су сви били веома образовани.[20]

Као симбол једног пријатељства остала је песма посвећена другарици из детињства Ангелини Петровић (удатој Максимовић). Ауторка песме „О Пазови“ је Вера Илић (Ст. Пазова, 1884 – Сомбор, 1963). Ова Пазовчанка за живота није успела да објави књигу песама, али захваљујући унуци Тамари Бакић, првој манекенки у бившој Југославији, Верине песме су успеле да угледају светлост дана у књизи „Њања“.[21]

“Пазова ми није сада
К’о што некад беше била,
Ох, како нам беху мили,
Сви које смо изгубили.

Ја још моју браћу нисам
Ни до данас прежалила.
Ти сад жалиш Твоју сестру
Ох, сирота Ваша Мила.

Жалиле смо зета Нику,
Све остале: наше, ваше.
Твога драгог брата Саву,
Давно мртве мајке наше.

Радујемо се јоште томе
Да два стуба још имамо,
Моју драгу сестру Зорку
И још Вашу Наду само.

Та нека их Бог поживи,
Да старијих још имамо,
Те још неке знанце само,
Радо их се још сећамо.

Ој Пазово, наша Стара!
У теби смо све имале,
Прво беше да смо сунце
Ми у теби угледале.

У Пазови није живот
Као што ј’ некад нама био,
Зато спомен на детињство
Остаће нам увек мио.

Ој Пазово, село старо!
О срећи би т’ причат’ смела
Јер детињство наше сретно
У теби сам ја провела”.

[20] Казивач, Ангелина Ћалић из Београда.

[21] Вера Вукичевић, 1995. „Њања“ (песме), Сомбор.

Друга ћерка Николе Петровића била је Емилија – Мила, рођена 1888. године. По занимању је била домаћица, а била је удата за Милана Попова из Футога, који је завршио Грађевински факултет у Бечу. Живели су у Београду.

Емилија Петровић (Стара Пазова, 1888 – Земун, 1951)

Емилија (Петровић) Попов са супругом и децом[23]

Православна црква у Белегишу рађена је према његовом нацрту. Имали су два сина, који су такође били веома образовани.[22]

Трећа ћерка Николе Петровића је Владислава, рођена 1891. године, а по занимању је била домаћица, као и све њене сестре.

Владислава Петровић (Ст. Пазова, 1891 – Н. Градишка, 1971.[24]

[22] Казивач: Синиша Попов из Нових Бановаца, потомак Емилије Попов.

[23] Фотографију уступио Синиша Попов из Нових Бановаца, потомак породице Петровић.

[24] Фотографију уступио Душан Николајевић, потомак породице Николајевић.

Владислава (Петровић) Николајевић са супругом и дететом[25]

Била је удата за Александра Николајевића из Нове Градишке. Он је по занимању био правник из веома имућне и познате породице, која је чак била и у сродству са династијом Карађорђевића. Имали су троје деце, две ћерке и једног сина.[26]

Четврто дете Јелисавете и Николе Петровића, син Павле, рођен је 1895. године. Био је ученик Више трговачке школе у Бечу. Погинуо је на бојном пољу у Русији, код Комарова, 1915. године.[27]

Павле Петровић
(Ст. Пазова, 1895 – Комаров, 1915)

Најмлађи Николин син, Сава, рођен је 1902. године у Старој Пазови. Основну школу завршио је у Старој Пазови, а затим је даље школовање наставио у Загребу, где је завршио гимназију, па потом и Трговачку и експортну академију у Бечу. Након завршеног школовања долази на положај члана управе Штедионице у Старој Пазови, да би касније преузео дужност директора.

Сава Петровић
(Ст. Пазова, 1902 – Ст. Пазова, 1944)

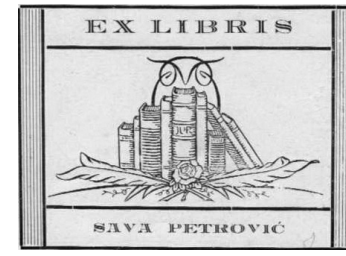
[25] Исто

[26] Казивач: Душан Николајевић из Београда, потомак Владиславе Николајевић.

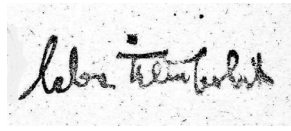
[27] Подаци преузети са надгробне плоче на старопазовачком гробљу.

Био је члан управе Српске банке у Загребу, члан надзорног одбора Штедионице у Земуну и члан Дирекције свиларства у Новом Саду. Оснивач је и председник Пољопривредне и житарске задруге у Старој Пазови. Био је члан Народне радикалне странке, све до завођења диктатуре краља Александра. Политичку каријеру наставио је у редовима Југословенске радикалне заједнице (ЈРЗ). Обављао је дужност општинског већника у Старој Пазови, а на парламентарним изборима 1938. године, на листи ЈРЗ, у старопазоваčком срезу је изабран за посланика.[28] Током II светског рата истакао се учешћем у акцији спасавања српске деце из логора у НДХ, коју је предводила Диана Будисављевић.[29] На његов захтев, јула 1943. године, у Стару Пазову су стигли 31 дечак и 14 девојчица, које је удомио у пазоваčке породице.

Пазовčанима је остао у сећању као леп и интелигентан човек, који је говорио више језика. Поседовао је велику породичну библиотеку, а свака књига имала је идентификациону минијатуру „EX LIBRIS SAVA PETROVIĆ“.[30] На основу ње се идентификује власник библиотеке, а саме минијатуре биле су ауторизоване од стране неког ликовног или другог уметника.

„EX LIBRIS SAVA PETROVIĆ“

Факсимил Саве Петровића на књизи из његове личне библиотеке

Сава Петровић је поседовао и факсимил што је за оно време представљало ствар престижа и напредног духа. Био је ожењен Олгом Миросављевић, рођеном 1903. године, ћерком Косте Миросављевића, чувеног трговца и градоначелника Новог Сада.[31]

О том венчању писале су многе ондашње новине, између осталих и „Време“, под насловом „Једно отмено венчање у Новом Саду”.

Олга (Миросављевић) Петровић

[28] Аутор биографије Саве Петровића је Војислав Мартинов, Матица српска, Нови Сад.

[29] Архивска грађа Музеја Жртава Геноцида – Београд.

[30] Оригинал примерак идентификационе минијатуре налази се у Народној библиотеци „Доситеј Обрадовић“ у Старој Пазови.

[31] Љубомир Лотић, 1933. *Споменица Новосадске трговачке омладине, 1902–1932,* Нови Сад.

„Нови Сад, 2. марта 1930. године, данас у подне у саборној цркви извршено је једно отмено венчање. Венчали су се господин Сава Петровић имућни економ из Старе Пазове, син Николе Петровића и госпођица Олга Миросављевић ћерка Косте Миросављевића, потпредседника новосадске продуктне и ефектне берзе.

Обе стране што је још интересантније, према мишљењу, компетентних личности располажу са по неколико десетина милиона иметка. Природно је да је за ову свадбу владало велико интересовање, тако да саборана црква није скоро видела ни код једног венчања толику навалу публике."[32]

Венчање Саве Петровића и Олге Миросављевић, 1930. године

Венчање Саве Петровића и Олге Миросављевић, 1930. године

[32] „Време", „Једно отмено венчање у Новом Саду", (чланак) 03. 03. 1930.

Чланице Кола српских сестара из Старе Пазове, 30-тих година 20. века (у средини седи Олга Петровић, жена велепоседника Саве Петровића)[33]

За Олгу су Пазовчани имали само речи хвале. Била је то једна лепа, скромна и веома вредна жена. Наставила је породичну мисију доброчинстава као чланица Кола српских сестара у Старој Пазови.

Сава и Олга су према усменом предању имали два сина који су умрли као бебе, али су 1934. године добили ћерку Александру. У време одрастања Александра – Сандра је имала и гувернанту енглеског језика коју су звали „фрајла". На жалост, брак Саве и Олге је потрајао само 10 година.

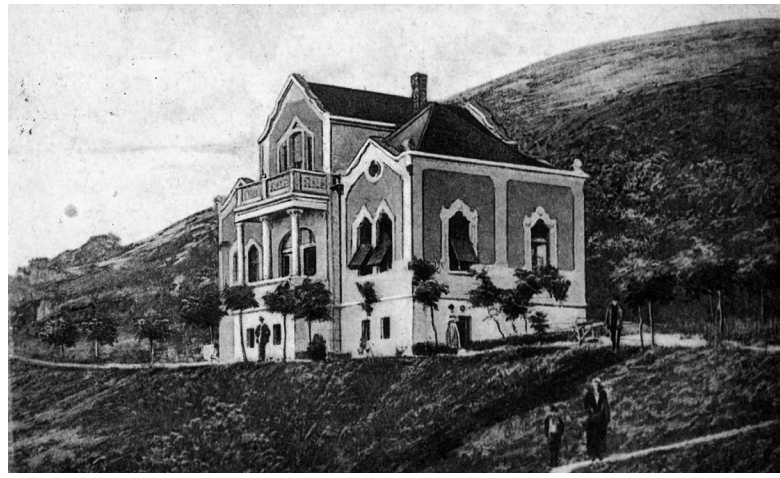

Сава Петровић са ћерком Александром, фотографисано 1943. (последња фотографија са ћерком пред ликвидацију)

Дошло је до развода 1940. године и Александра са мајком прелази да живи у Нови Сад. Сава доводи нову жену Милицу из Београда, али се никада није званично поново женио. Постоје казивања да је Сава од веома уваженог трговца Мите Јечинца тражио да му буде кум са другом изабраницом.

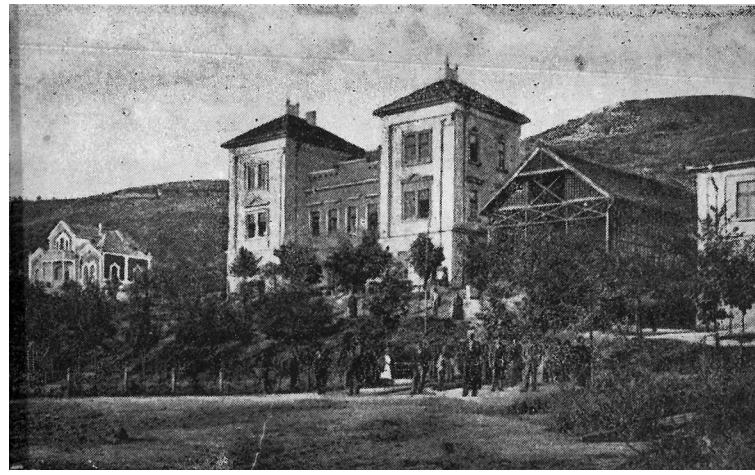
[33] Фотографију уступила Ружица Рашић из Старе Пазове..

Међутим, Мита није могао то да прихвати под изговором да он није достојан да буде кум једном Сави Петровићу, на шта му је овај одговорио да он не тражи богатог, већ поштеног човека. Тако до венчања никада није дошло.[34]

Вила Никола Петровића у Сланкамену

Петровићи су поседовали: девет кућа, а у оквиру куће у самом центру постојао је и отворени базен. Били су власници хиљаде јутара земље са салашом, имали су банку, хотел и биоскоп у Старој Пазови, као и винограде, вилу и хотел у Сланкамену. Крсна слава им је била Св. Атанас.

Хотел Николе Петровића у Сланкамену

[34] Казивач: Ружица Рашић из Старе Пазове, њена тетка била је удата за трговца Миту Јечинца.

Колико је био имућан Никола Петровић, говори и чињеница да је свака ћерка у мираз добила по 200 јутара земље у Прхову.

Био је цењен не само у Старој Пазови већ и у широј околини, а о томе говори и један литерарни текст из књижице „Сланкаменијада“ или „Ревмијаде“ једног купалишног госта, Сланопој Ст. Пазовскога (Никола Илић), из 1909. године. У песми под насловом „Слава оснивачима“ стоји следеће:

„Оснивача у том колу
Играо је прву ролу
Човек духа предузетна,
Радом спретна, руком, сретна,
Каквих широм целог Срема
Мало има, а и нема,
Па да прођеш Српства полу.
Петровића, мним, Николу
Из Пазове, ал не Нове;
Његова се Стара зове.
Бар у томе сви су сложни,
Да заступник велеможни
Да не реку за ме прочи:
„Тај би му се да уласка!“--
У хотелу код уласка
Нек пред своје ставе очи
Златорез на спомен-плочи,
Који исто то сведочи.“[35]

Сава Петровић није био баш омиљен у пазовачким круговима, међутим у критичним данима је много помогао својим мештанима у виду хране и у новцу.

Колико је био утицајан у земљи говори и податак да је 1939. године Стару Пазову посетио италијански министар спољних послова гроф Ћано, са др Миланом Стојадиновићем, председником владе Краљевине Југославије. Највећи разлог ове посете је било дугогодишње пријатељство Саве Петровића и Милана Стојадиновића. Старопазовчани су их дочекали на железничкој станици у Старој Пазови на спектакуларан начин, о чему је сведочио фото и видео снимак из италијанског института „LUCE“.

[35] Ст. Пазовски. 1909. Сланкаменијада или Ревмијаде једног купалишног госта. Нови Сад: Штампарија деоничарског друштва Браника. Истраживајући дошао сам до податка да се под псеудонимом крио угледни Старопазовчанин Никола Илић (1876–1946). Био је директор банке у Сремској Митровици. Аутор је још две књиге: „500 џомби чика Паје Главоње“, 1934. године и „Сто савремених савета“, 1935. године. Као пензионер дуго је радио на универзалном речнику српског језика „Речник речи једнакога и сроднога значења (синоними) у српском језику“.

Зграда хотела Петровић, Стара Пазова данас

Слика о Сави може се употпунити на основу изјаве Митра Радача, судије из Бара, који је био постављен за војног тужиоца Треће армије у Новом Саду: „сећам се једном приликом причао ми је Душан Савић звани Дода који био начелник санитета исте армије, да је у Старој Пазови живио Саво Петровић јако богат човјек, да је имао банку, хотел, биоскоп и салаш на већој површини удаљеној од Старе Пазове. Прије рата био је народни посланик. У току рата држао се коректно и није се истицао као непријатељ. Једног дана дошли су код њега њему неки непознати људи и захтјевали да им омогући да на његовом салашу и имању направе базу за партизане. Он им је одговорио да је то опасно за њега и његову породицу. Када су му објаснили да је његов салаш најпогоднији за ту сврху, обзиром да он није компромитован, прихватио је с тим да у случају да се открије база изјаве да он није знао за то. Након овога Саво више није ишао на салаш, а партизани су припремили базу да је у њу могло да се склони 17 људи. База никада није била откривена. У хотел и биоскоп Саве Петровића долази су Немци. Ово је некима било сумњиво“.

Након ослобођења у кућу Саве Петровића уселио се руски генерал Фјодор Иванович Толбухин. Како сам Сава није био сумњив новој власти, његова кућа представљала је сигурно склониште за руског маршала. На основу казивања Митра Радача „Саву су једне вечери одвела два партизана под изговором да га воде у Месни одбор“.

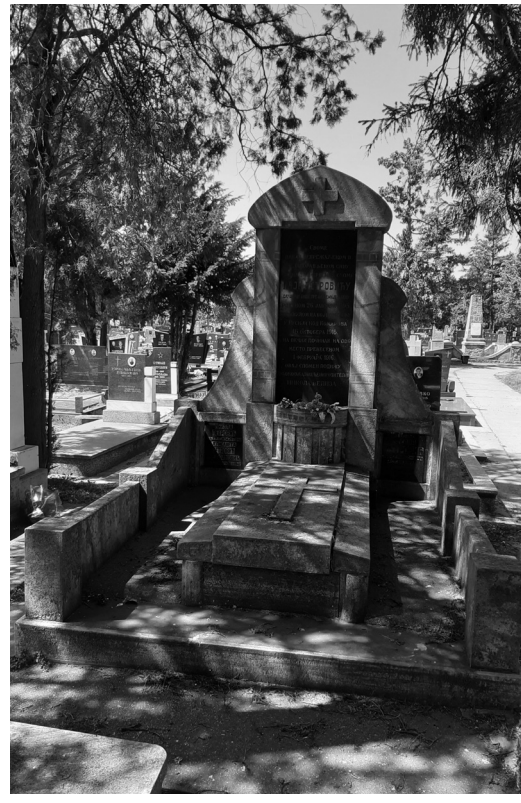
Кућа Саве Петровића, Стара Пазова, данас

Зграда банке Саве Петровића, Стара Пазова, данас

„Иако је генерал Толбухин правио питање зашто излази, Сава му је рекао да га зову у Месну канцеларију и да ће се брзо вратити, али се никада није вратио“. Припадници НОП-а су оптужили Саву Петровића за отворену сарадњу са Немцима, као и за велики дочек који је организовао немачким окупаторима 1941. године. Након ослобођења Старе Пазове 21. октобра 1944. године, Сава је одведен у пратњи припадника ОЗНА у Земун, где је наредног

месеца стрељан као народни непријатељ. По казивању Душана Савића: „кад смо дознали да је Сава Петровић убијен без суђења почели смо да трагамо за убицама. Успели смо да сазнамо ко га је убио и над њима је извршена смртна казна“. Оваквих случајева је било у Војводини, али по Душановом казивању: „распитивао сам се код мојих другова нико није имао ништа да изнесе лоше о Сави Петровићу, сем да је био богат човек“. По казивању генерала Марка Перичина Камењара: “Знам за овај случај, то је била велика грешка, али то није једини случај да се тако радило”.

Породична гробница Петровић на старопазовачком гробљу

Целокупна имовина Саве Петровића конфискована је 5. марта и 9. јуна 1945. године. Тим чином угасила се дична лоза Петровића, али су остала дела да говоре о њима. На захтев потомака, Саву Петровића, Виши суд у Београду рехабилитовао је 14. децембра 2015. године.

Литература:

1. Вучковић, Јован. 1909. Српски компас. Земун: Електрична штампарија Милана Иликића.

2. Араницки, Симеон. 1912. *Православна српска парохија у Старој Пазови*. Сремски Карловци: Српска манастирска штампарија.

3. Бојовић, Величко. 1938. *Стара Пазова, кратак приказ о етничком привредном и културном развоју*. Нови Сад: Штампарија Натошевић.

4. Кумар, Жељко. 1953. *Стара Пазова*. Београд.

5. Поповић, Ј. Душан. 1990. *Срби у Војводини,* 3, 1790–1861.

6. Шаго, Јанко. 1991. *Хроника Старе Пазове.* Нови Сад: Историјски музеј Војводине.

7. Гавриловић, Славко. 2000. *Насељавање и развитак Старе Пазове (XVIII–XIX век)*. Нови Сад, Рад Музеја Војводине.

8. Вереш, Катарина. 2005. *Стара Пазова и свештеници*. Стара Пазова.

9. Ердељановић, Јован. 2019. *Срби у Банату*.

Извори:

1. Записник старопазовачке читаонице из 1878. године.

2. Ст. Пазовски. 1909. Сланкаменијада или ревмијаде једног купалишног госта. Нови Сад: Штампарија деоничарског друштва Браника.

3. Новине Време, Једно отмено венчање у Новом Саду, (чланак) 03. 03. 1930.

4. Лотић, Љубомир. 1933. Споменица Новосадске трговачке омладине, 1902–1932. Нови Сад.

5. Новине Политика, Никола Петровић, национални борац и велепоседник из Старе Пазове, (чланак), 10. 02. 1940.

6. Новине Време, Смрт Николе Петровића, бившег народног посланика и велепоседника, (чланак) 1940.

7. Записник о конфисковању имовине Саве Петровића 5. март 1946.

8. Изјава Радача Митра из Бара, 22. 11. 1990.

9. Породично стабло Петровић, 1992. израдила проф. др Ђурићица Петровића (Народна библиотека „Доситеј Обрадовић“ – Стара Пазова).

10. Вукичевић, Вера. 1995. Њања (песме). Сомбор.

11. Дивљак Арок, Гордана. 2011. Прилози за аутобиографију. Нови Сад.

12. Проф. Раковчевић, Бранко. 2015. Стогодишњица почетка Првог светског рата у Срему. www.mojeno-visti.com

13.www.archivioluce.com (фотографије – Дочек италијанског министра спољних послова у Стару Пазову, 1939).

14. Архивска грађа Завода за заштиту споменика из Сремске Митровице.

15. Архивска грађа Музеја Жртава Геноцида из Београда.

16. Књиге са факсимилом и EX Libris из личне библиотеке Саве Петровића (Народна библиотека „Доситеј Обрадовић“ – Стара Пазова).

17. Матичне књиге рођених, венчаних и умрлих.

18. Фотографије из породичних албума потомака.

19. Споменици на старопазовачком гробљу.

20. Казивачи: Душан Николајевић из Београда, Ангелина Ћалић из Београда, Синиша Попов из Нових Бановаца, Ружица Рашић из Старе Пазове, Јанко Хорват из Старе Пазове.

Summary

Family Petrovic from Stara Pazova

Entire oral history on past events and people receives a fantastic note. The more events and people are further away, the more fantastic they are. Those who talk and those who forget, supplement the story by what could have happened, what would be nice to have happened, which would make what have really happened better, more beautiful, more important, while those who listen believe in what they hear less and less, because they measure the past by their own norms, in their own time and with their own habits and knowledge. The work deals with the historical research of the first Stara Pazova elite. It was created from the need not to forget a world which no longer exists, its manner of life and values which followed. From all this rises the spirit of past times, its colours, smells, values, one entire ethos. Sava Petrovic was murdered in 1944 and his entire property was confiscated in 1945. With this act, the entire Petrovic family bloodline was cut, leaving only their deeds to speak about them. Life is not a manner of living, but the manner of thinking. Great men are above all men of vision, of deeds and actions, men working for the general good and the persons of heavenly light. They speak little and make miracles, because their world is the divine world of silence.

Key words: Stara Pazova, the Petrović family, benefactor programme, charity work

УДК, 725.84(497.113)
796/799:061.2(497.113)»19»
COBISS.SR-ID 25635593

Александра Ћирић, кустос
Завичајни музеј Рума

ИЗГРАДЊА СОКОЛСКОГ ДОМА У РУМИ

Сажетак: Као идеја за писање рада на ову тему послужила је Повеља о изградњи Соколског дома у Руми. Она се као експонат чува у Одељењу историјских збирки Завичајног музеја Рума. Рад почиње подацима о оснивачима и настанку Соколског покрета, а затим приказује оснивање и рад соколских друштава у Руми. Главни део рада односи се на детаљне припреме, изградњу и освећење Соколског дома. О поменутој Повељи више је речено у завршном делу рада.

Кључне речи: Соколско друштво, Соколски дом, Рума.

Настанак Соколског покрета

Соколство, као свесловенски, културно-национални и политички покрет, настао је у Чешкој 1862. године. Оснивач покрета је Мирослав Тирш (1832–1884), доктор филозофије, естетичар и гимнастички теоретичар. Он је са групом сарадника, међу којима су се истицали: Јиндрих Фигнер, др Едвард Гел и професор Емануел Тонер, основао „Прво чешко теловежбовано друштво“ у Прагу, као заметак будућег соколско-гимнастичког система. Име организације „Соко“, преузето је из српске народне традиције, у којој је птица соко симбол јунаштва, одважности и смелости. У физичком васпитању видели су средство за јачање физичког и духовног здравља, тј. јачали су морал народа, што је било потребно пред наступајућу борбу за националне интересе. Словенски народи под влашћу Аустроугарске монархије нису били у могућности да се војно организују, те су руководиоци Соколског покрета ставили себи у задатак повезивање свих словенских народа, ради остваривања територијане и духовне слободе.[1]

[1] Жарко Димић, *Споменица Карловачког Сокола 1904–2015*, С. Карловци/Н. Сад, 2016. стр. 5–7, 10

Идеје соколства су се брзо ширилe на све словенске народе на територији Монархије. Од јужнословенских народа, најпре Словенци у Љубљани 1863. године оснивају гимнастичко друштво, док је у Загребу 1874. године основан први „Хрватски Сокол“. Код Срба је 24. марта 1904. године у Сремским Карловцима основан „Српски Соко“. Тада су донета правила друштва, изабран је одбор и председник друштва др Лаза Поповић, а основана је и прва соколска жупа.[2]

Соколска друштва у Руми

Рума, као добрим делом словенска средина, била је погодна за ширење соколске идеологије.

Почетком XX века, национални и политички живот, не само у Руми, већ и на простору Јужне Угарске, кретао се у правцу зближавања словенских народа. У Руми се, међу првим местима у овим крајевима, оснивају два соколска друштва.

Српски Соко је основан 19. маја 1905. године. На оснивачкој скупштини за старешину је изабран др Жарко Миладиновић, а за заменика старешине Душан Поповић равнајући учитељ. Друштво је припадало Фрушкогорској жупи са седиштем у Сремским Карловцима.[3]

Недуго затим, 31. маја 1905. године, основан је и Хрватски Соко у Руми. Његова споменица носи мото: „У десници снага, у срцу одважност, у мисли домовина“. Први старешина је био Матија Зима, шеф поште, а заменик Арнолд Шрајер. Хрватски Соко је припадао Хрватској соколској жупи „Бана Јелачића“ у Сремској Митровици и Савезу Хрватских соколских друштава.[4]

Међу члановима румских соколских друштава било је људи из свих друштвених сталежа. У Руми то су били професори гимназије, лекари, адвокати, интелектуалци, трговци, занатлије и државни чиновници.

Друштва су вежбала у дворани Државне основне школе „Краљ Петар I Ослободилац“ (данас Основна школа „Змај Јова Јовановић“). За време рада у истој дворани владала је братска сагласност и поштовање између чланова оба друштва. Када је 1912. године подигнут Хрватски дом, оба соколска друштва су вежбала и у овом дому.[5] У Дому је поред Хрватског Сокола било смештено и Хрватско певачко друштво, Тамбурашко друштво и Хрватска чи-

[2] Исто стр. стр. 17, 27.

[3] Проспект поводом прославе 30 година Соколског друштва, Завичајни музеј Рума, Одељење историјских збирки, инв. број 58

[4] Исто

[5] Исто

таоница. Током летњих месеци су вежбали на простору који је и био намењен за спортске активности. Данас је овај простор такође у функцији спорта, са кошаркашким и тениским теренима, а налази се северно од Улице Иво Лола Рибар.

Избијањем Првог светског рата рад соколских друштава је прекинут, а настављен је одмах по завршетку рата, када се битно променио однос државне власти према соколству. Соколи су у Краљевини Југославији, кроз физичко васпитање, учвршћивали југословенство као државна организација физичке културе.[6]

Соколска друштва у свим местима у Краљевини доживљавају процват. Тако је било и са румским Соколима, уместо Српског и Хрватског, настало је једно Соколско друштво Рума, а оно доживљава своје златно доба током тридесетих година XX века. Соколско друштво Рума је припадало Београдској соколској жупи и Савезу Сокола Краљевине Југославије, а од 1934. године Рума је била средиште III соколског окружја Соколске жупе Београд.[7]

Током тридесетих година XX века друштво је вежбало у гимнастичкој дворани Државне реалне гимназије, а такође су и у Гимназији имали своју позорницу.[8] У том периоду је покренута иницијатива за изградњу Соколског дома у Руми.

Изградња Соколског дома

Соколско друштво Рума, у оквиру соколске Петрове петогодишњице[9] 1936. године, свечано се заветовало да ће до пунолетства краља Петра II Карађорђевића подићи свој дом у вечни спомен Витешком краљу Александру I Ујединитељу. Наредне 1937. године, Соколи су се обратили Градском већу са молбом да им уступи простор за изградњу дома. Градско веће је под председништвом некадашњег градоначелника Лазара Јовановића, 23. апри-

[6] Бранко Петрановић, *Историја Југославије 1918–1988*, књига I, Београд 1988, стр. 181

[7] Проспект поводом прославе 30 година Соколског друштва.

[8] *Гласник Соколског дома Рума*, Рума, 1938, Завичајни музеј Рума Одељење историјских збирки, инв. број 229, стр. 4

[9] Савез Сокола Краљевине Југославије је 1936. године покренуо акцију „Соколска Петрова петољетка“ која је требало да траје пет година до пунолетства краља Петра II Карађорђевић 1941. године. Соколска друштва у свим местима Краљевине полагали су завете који су обухватали рад на привредном, просветном и културном унапређење земље. У том периоду изграђен је велики број домова, путева, мостова, школа, споменика. (http://sokoudruzenje.blogspot.com/2014/05/1936-1941.html – погледано 7. 07. 2020)

ла 1937. године, Соколском друштву поклонило плац површине 2.715 кв. метара са једном зградом у којој је била смештена пошта. Одлуци градског већа су се противили поједини грађани. Жалбама и протестним скупштинама су покушавали да оспоре ту одлуку. Међутим, више управне власти су одбациле њихове жалбе као несноване, и у јулу 1937. године, сачињен је даровни уговор између Града и Соколског друштва, Тако су Соколи постали власници поменутог плаца. Плац се налазио у центру Руме, у Орловићевој улици, преко пута Властелинског двора.[10]

Познати архитекта и члан Соколског друштва Милош Коварж је бесплатно урадио нацрт пројекта Дома. Уз измене на пројекту, репрезентативна сала је проширена за три метра. Циљ је био да Соколски дом Витешког краља Александра I Ујединитеља буде средиште културног и друштвеног живота Руме, а тиме би и друга румска друштва добила свој простор за рад.[11]

Н*ацрт пројекта Соколског дома*

У оквиру припрема за изградњу Дома, Руму је 18. маја 1938. године, посетио заменик старешине Савеза Сокола Краљевине Југославије Енгелберт Гангл. Била је то прва посета високог соколског званичника и у аналима Соколског друштва у Руми је забележена као велики и значајан празник. У Руми је тог дана владала свечана атмосфера. Улице су биле испуњене великим бројем грађана и чланова Сокола, а зграде су биле украшене заставама. Гангл је дошао у пратњи неколико сарадника. На железничкој станици госте је дочекао

[10] *Око Соколово,* Гласник Соколске жупе Београд, број 10, Београд 1937, стр. 12

[11] *Гласник Соколског дома Рума*, стр. 11

старешина румског Соколског друштва Алберт Ловасић, са члановима управе Душтва.[12]

Током боравка у Руми, Гангл је најпре обишао плац на коме ће се изградити Соколски дом. Након обиласка градилишта, посетили су румску Гимназију, где су Соколи имали своју привремену Соколану, а затим и основну школу Краљ Петар I. Уследио је пријем код председника општине Николе Вукадиновића. Он је истакао да Румска општина свесрдно помаже соколство и да је Соколском друштву поклонила плац на коме ће се изградити Соколски дом. У име Савеза Сокола, Гангл се захвалио председнику Вукадиновићу на помоћи румским соколима. У част посете првог представника југословенског соколства увече је приређена свечана седница у сали Гимназије, на којој је присуствовало 1.500 лица. Уз Соколе, на седницу су дошли и представници културних и добротворних друштава, као грађани Руме.[13]

Средства за изградњу Дома су прикупљена добровољним прилозима. Основан је фонд за подизање Соколског дома, а правила фонда је усвојила Соколска жупа Београд. Према правилима овог фонда, утемељивачем фонда се сматрало лице које приложи 250 динара, оснивачем лице које приложи 500 динара, а добротвор фонда је лице које приложи 1.000 динара. Велики добротвор за подизање Соколског дома је лице које приложи 5.000 динара. Тако је до јуна 1938. године прикупљено 175.000 динара. Новчане прилоге за изградњу Дома је дало 148 грађана, укључујући и румска друштва: Коло Српских сестара, Српска трговачак омладина, Српско певачко друштво и Српска женска добротворна задруга, као и Властелинство грофа Пејачевића. Међу приложницима је било највише румских трговаца и занатлија различите националности: Милан Бајић, Филип Скопал, Роберт Венингер, Душан Остојић, браћа Вајс, Едуард Херцог, Антон Серваци, Мирко Јарић, Јован Ђуришић, Јован Максимовић. Као добротвори се помињу лекари, адвокати и гимназијалци.[14]

Изградња је почела 3. маја 1939. године, а 21. маја је обављено освећење темеља и положена је Повеља у темељ будућег Дома. Освећење темеља је обавио прота Коста Вуковић, након тога је старешина Друштва др Петар Јовић одржао говор о раду Друштва и изградњи Дома. Том приликом су у Руми приређени окружни слет и јавна вежба. На слету су, уз румске соколе, учествовала и соколска друштва из Београда, Сремске Митровице, Старе Пазове, Инђије, Шапца, Ноћаја, Вогња, Платичева, Бујановаца и Путинаца. Такође, учествовала су и сва румска друштва, као и мноштво грађана. Овој свечаности су присуствовали министар за физичко васпитање народа, Ђуро Чејовић и бан Дунавске бановине, др Јован Радивојевић. Испред Савеза Сокола Краљевине Југославије ту су били Антон Штефан и генарал Љубомир Максимовић.[15]

[12] Исто, стр. 5

[13] Исто, стр. 5 и 6

[14] Исто, стр. 11, 12

[15] *Соколски гласник*, Београд 1939, стр. 4

Радови на изградњи Дома су брзо напредовали. Први део Соколског дома је завршен до јесени 1939. године. Планирано је да се изградња другог дела Дома, који би се наслањао на зграду поште, смештеној на истом плацу, настави наредне 1940. године.[16] Реализацију овог плана је прекинуо Други светски рат, тако да други део Дома никада није сагрђен.

Соколски дом

Освећење Соколског дома

Свечаним чином освећења, 26. новембра 1939. године, у 11 часова, почео је са радом Соколски дом. Чин освећења је обавио изасланик Њ. Св. патријарха Гаврила, викарни епископ Викентије Проданов, уз асистенцију неколико свештеника. У складу са соколском идеологијом југословенства, освећење је требало да се обави по обреду и православне и римокатоличке

[16] *Правда*, Београд, 1939, стр. 21

цркве. Међутим, Ђаковичка бискупија је одбила да учествује у освећењу, уз образложење да римокатоличка црква не може да учествује у чину освећења заједно са православном црквом.[17]

Освећење дома је обављено уз учешће највиших представника војне и цивилне власти. Њ. В. Краља Петра II Карађорђевића заступао је пуковник Милија Ристановић, а присуствовали су министар војске и морнарице, потпуковник Ђуро Лубарда, министар за физичко васпитање, Александар Стефановић, бан дунавске бановине, Младен Марчетић и сенатор Димитрије Магарашевић. У име Савеза Сокола Краљевине Југославије били су присутни први заменик старешине, Владимир Белајчић и генерал у пензији и почасни грађанин Руме, Љубомир Максимовић. Такође, ту су била и соколска друштва из Београда, Земуна, Панчева, Сремских Карловаца, Инђије, Сремске Митровице, Шида, Ирига и Шапца. Соколски ветерани, Енгелберт Гангл, Лаза Поповић и Војислав Рашић, упутили су писма у којима честитају румским соколима успешан рад.[18]

После чина освећења, говор је одржао старешина Друштва, др Петар Јовић, као домаћин свечаности. Започео га је изразивши захвалност што високи државни званичници присуствују великом соколском празнику, као и свима који су подржали Соколе у својој замисли. Са поносом је говорио о успеху Соколског друштва, јер је за кратко време изградило Дом и испунило завет. Истакао је значај соколске идеологије, а саветовао је Соколе да упркос свим препрекама истрају у свом раду. Говор је завршио речима: „Кроз соколство југословенству, кроз југословенство словенству, а кроз словенство бољем, праведнијем, културнијем и цивилизованијем друштву“. Након тога, хор Државне реалне гимназије у Руми, под вођством Николе Мантулина, наставника музике, отпевао је државну химну. У име Соколске жупе Београд говор је одржао Света Вучковић. Говорио је о успеху Соколског друштва у Руми. Истакао је да је Соколски дом гаранција да југословенство живи и јача, јер се у Дому ради за добро народа и отаџбине. Након његовог говора мешовити хор Српског певачког друштва, под управом Богољуба Тртице, отпевао је молитву Југословена. Најдубљи утисак је оставио говор др Владимира Белајчића, првог заменика старешине Савеза Сокола Краљевине Југославије.[19]

Свечаност је завршена обраћањем краљевског изасланика. Честитао је Соколима на овом изванредном успеху, што је у препуној сали новог Дома поздрављено громогласним аплаузом, уз овације Краљу, Југославији и Словенству. Док је публика напуштала просторије Дома, домаћини и гости су се уписали у спомен-књигу, а у Српском дому је за госте приређен ручак.[20]

[17] *Око Соколово,* Гласник Соколске жупе Београд, 1937, стр. 12

[18] Исто, стр. 12

[19] Исто стр. 13, 14

[20] Исто, стр. 15

Прва свечана академија у Соколском дому је одржана истог дана у 16 часова, уз учешће хора Гимназије и Српског певачког друштва. На академији су учествовале све категорије вежбача Соколског друштва Рума, Жупске олимпијске врсте и Соколског друштва Земун. Вежбе су биле пропраћене песмама у извођењу Дечијег хора, под управом бивше начелнице Савете Малетић, и хора Гимназије. Први заменик старешине друштва, професор Иван Баретић, одржао је уводну реч. Антон Штефан, заменик старешине Београдске жупе, одржао је предавање о „Соколству у садашњици“. Предавање је било посвећено значају соколства у очувању националних интереса.[21]

Недуго после отварања Дома, рад Соколског друштва је ослабљен услед јачања националистичних тендеција, а избијањем Другог светског рата је прекинут.

Повеља о изградњи Соколског дома

У периоду након Другог светског рата, у измењеним друштвено политичким околностима, Соколи су као организација били укинути. Иако су Соколи званично престали да постоје, соколске спортске активности су настављене у оквиру Друштва за телесно васпитање „Партизан“.

Сала „Партизана“ (бивши Соколски дом)

[21] Исто

У послератном периоду Соколски дом у Руми остао је у функцији спорта, као сала у којој је вежбало друштво „Партизан“ и ученици основних и средњих школа. Средином седамдесетих година XX века Соколски дом је срушен и на том плацу је, 1974. године, започела изградња новог стамбеног блока који и данас, уз Градски трг са спомеником, чини централну градску зону. Приликом рушења из темеља Дома извађена је Повеља, постављена маја 1939. године, на свечаности организованој поводом освећења темеља. Данас се повеља о изградњи Соколског дома, налази у Завичајном музеју Рума. Представља један од вреднијих експоната, а чува се у Одељењу историјских збирки под инвентарним бројем 96.

Текст Повеље гласи: „За владе Њ. В. Краља ПЕТРА II А ПОД НАМЕСНИШТВОМ Њ. В. КНЕЗА ПАВЛА И Г. Г. ДР-А РАДЕНКА СТАНКОВИЋА И ДР-А ИВЕ ПЕРОВИЋА СОКОЛСКО ДРУШТВО РУМА ИЗВРШАВАЈУЋИ СВЕЧАНО ПОЛОЖЕНИ ЗАВЕТ У СОКОЛСКОЈ ПЕТРОВОЈ ПЕТОГОДИШЊИЦИ, У СЛАВУ И ВЕЧАН СПОМЕН ВИТЕШКОМ КРАЉУ УЈЕДИНИТЕЉУ АЛЕКСАНДРУ ЗА СРЕЋУ И ДУГ ЖИВОТ НАШЕГ СОКОЛСКОГ СТАРЕШИНЕ Њ. В. КРАЉА ПЕТРА II, И ЧИТАВОГ КРАЉЕВСКОГ ДОМА КАРАЂОРЂЕВИЋА, ЗА ДОБРО НАШЕ ЈУГОСЛОВЕНСКЕ ДРЖАВЕ И НАРОДА И ЗА ФИЗИЧКИ, КУЛТУРНИ, НАЦИОНАЛНИ, ХУМАНИ И ДРУШТВЕНИ НАПРЕДАК НАШЕ ОМЛАДИНЕ И НАШЕГ ГРАДА У ДУХУ СОКОЛСКЕ И СЛОВЕНСКЕ МИСЛИ, ДИЖЕ ОВАЈ СОКОЛСКИ ДОМ И ЊЕГОВЕ ТЕМЕЉЕ ПОСВЕТИ.

У РУМИ ДАНА 21 МАЈА 1939. ГОДИНЕ“

Повељу су потписали:

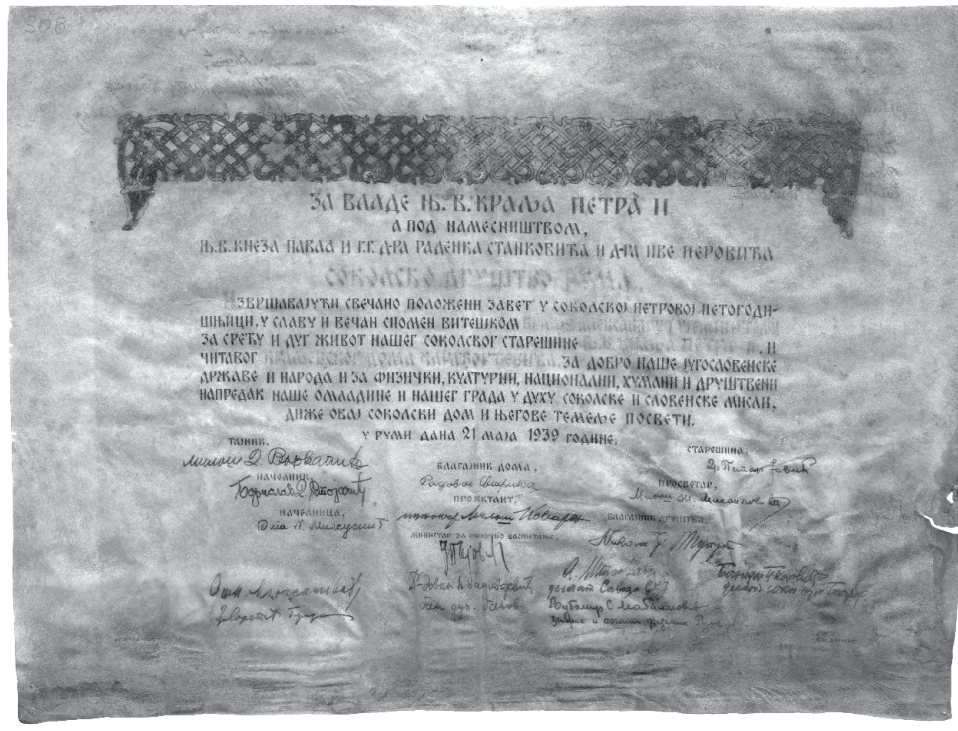
„тајник: Милош Д. Воркапић, благајник Дома: Радован Стрика, старешина: др Петар Јовић, начелник: Борислав Д. Стојчић, начелница: Олга Н. Милеуснић, пројектант: инж. Милош Коварж, благајник Друштва: Никола Ђ. Шупут, просветар: Милош Ж. Михајловић, бан Дунавске бановине: др Јован Будисављевић, Ђенерал и почасни грађанин Руме: Љубомир С. Максимовић, као и др. Гуидо Соретић, министар за физичку културу, делегат соколске жупе Београд и делегат Савеза СКЈ. Документ је израдио Д. М. Дабовић.“

На полеђини се налазе потписана имена чланова управе:

„Иво Баретић, проф. и први заменик старешине, Сава Стојковић, крзнар, Љубомир Б. Вукелић, трговац, Фишер Б. Херман, прив. чиновник, Светислав Весковић, трговац, Војислав Д. Вучковић, пешад. капетан, Властимир Весковић и Стојковић Ратимир.“

Такође, ту су и потписи чланова одбора за градњу Дома:

„Станимир Ј. Крстић, трговац, Дезидер Шлезингер, трговац и Мата Јарић, трговац.“

За Владе Ј. В. Краља Петра II
а под намесништвом,
Ј. К. Кнеза Павла и Г. Г. Дра Раденка Станковића и Дра Иве Перовића

Збрисавајући свечано положени завет у соколској петровој петогодишњици, у славу и вечан спомен витешком
За срећу и дуг живот нашег соколског старешине ,и
читавог за добро наше југословенске
државе и народа и за физички, културни, национални, хумани и друштвени
напредак наше омладине и нашег града у духу соколске и словенске мисли,
диже овај соколски дом и његове темеље посвети.
У Руми дана 21 маја 1939 године.

Повеља о изградњи Соколског дома

***

Потреба за изградњом соколских домова јавила се већ у првим годинама рада соколских друштава. За соколска друштва било је веома важно да изградњом дома добију адекватан и функционалан простор за свој рад. Највећи број соколских домова на територији Краљевине Југославије, подигнут је у периоду између два светска рата. Представљали су мултифункционалне објекте у којима се одвијао културни, просветни и спортски живот једне средине. Већина домова убраја се у архитектонско наслеђе од великог значаја. Нажалост, не и румски Соколски дом, јер му је судбина одредила необично кратак век, наиме, потрајао је само три и по деценије.

Посматрајући са историјског становишта, Соколски покрет и Соколски дом у Руми важан су сегмент историје града, и мада нису довољно проучавани, оставили су незанемарљив траг. Соколско друштво имало је велики значај у развоју спортског, друштвеног и културног живота Руме током прве половине XX века. Као носиоци спортских активности допринели су развоју бројних спортских удружења, док су својом културно-образовном делатношћу битно допринели усмерењу и социјализацији младих нараштаја. Битно су утицали

и на културну климу града организујући свечане академије и прославе. Иза себе су оставили богато наслеђе: од писаних радова на тему филозофије соколства, песама, застава, значки и униформи, па до спортског и такмичарског духа. Свеобухватно посматрајући они су утиснули дубок печат оновременом друштву определивши друштвене токове у правцу спортског, културног и националног уздизања, нарочито младих генерација.

Извори и литература:

Извори:

Око Соколово Гласник Соколске жупе Београд, број 10, Београд 1937.

Правда, број 12463, Београд, 1939.

Завичајни музеј Рума, Одељење историјских збирки.

Сремске новине, Сремска Митровица, број 705, 1974.

Соколски гласник, број 21, Београд 1939.

Литература:

Бошковић 2016, Ђ. Бошковић, *Рума у периоду 1861–1914,* Завичајни музеј Рума, Рума.

Димић 2016, Ж. Димић, *Споменица Карловачког Сокола 1904–2015*, С. Карловци/Н Сад.

Петрановић 1988, Б. Петрановић, *Историја Југославије 1918–1988,* књига I, Београд.

Прица–Путник 2014, В. Путник Прица, *Соколски домови у контексту развоја југословенске архитектонске сцене (1918–1941)*, Међународни тематски зборник „Уметност и њена улога у историји: између трајности и изама“ посвећен сећању на проф. др. Миодрага Јовановића (1932–2013), Косовска Митровица.

Интернет извори:

http://sokoudruzenje.blogspot.com/2014/05/1936-1941.html

Summary

Construction of Sokol Home in Ruma

From the historical point of view, the so-called Sokol movement as an important segment of heritage history enables studying sports, social and culture life of Ruma during the first half of the 20th century. Also, the Charter on constructing the Sokol home testifies for architecture heritage of Ruma and from the museum point of view it represents a valuable artefact.

Key words: Sokol society, Sokol home, Ruma.

Етнологија – Ethnology

УДК, 392.5(497.113)(091)
821.112.2(436).09-92 Штолце Г.
COBISS.SR-ID 25431561

Јелена Арсеновић, кустос
Завичајни музеј Рума

ПРИКАЗ СВАДБЕ У ТЕКСТУ „ИДИЛИЧНА СЛИКА СРЕМА“ ГУСТАВА ШТОЛЦЕА

Сажетак: Рођење, свадба и смрт су три најзначајнија догађаја у човековом животу и његове главне одреднице. У односу на рођење, којим се започиње живот, и смрт, којом се завршава, а на које човек, породица и друштво углавном не могу да утичу, свадба представља прекретницу у човековом животу и у њој учествују главни актери (млада и младожења), али и породица и друштво. Женидбом се мењао друштвени статус двоје људи, као и њихова звања. Тада је младић/момак постајао ожењен човек, а девојка удата жена.

Дуги низ година свадбени обичаји у граничарским селима Срема с претежним српским живљем у саставу тадашње Аустроугарске, нису се мењали и били су готово идентични. Није дошло до промене ни када су ови крајеви, заједно с читавом Војводином, припојени Краљевини Срба, Хрвата и Словенаца. После Другог светског рата најзначајнија промена је била то што се драматично смањио број црквених венчања, јер тадашње власти на њих нису гледале баш благонаклоно. У протеклих неколико деценија, већина тих обичаја је ишчезла, а свадбе трају знатно краће. У тексту „Идилична слика Срема“ Густава Штолца детаљно су описани свадбени обичаји код Срба у Срему 1846. године.

Кључне речи: Свадба, женидба, удаја, обичаји, Срем

Рођење, свадба и смрт представљају најзначајније тренутке у животу не само појединца, већ и читаве породице, као и шире сеоске заједнице, што је условило и богату обредну праксу која се стварала кроз дужи временски период у оквиру животног циклуса појединца. Најзначајнији и најсрећнији моменат у животу породице била је свадба, односно удаја и женидба деце. Зато се свадба обављала по строго устаљеном реду села као друштвене заједнице, а у којој је сеоска заједница имала и видно учешће, јер је поред породице, у свадбеном весељу учествовала и родбина и већи број представника сеоске заједнице. Склапање брака има првенствено колективни карактер и пре се може означити као остваривање сродничких веза између две породичне заједнице (куће, задруге) него као веза између две јединке.

Свако уређено друштво је имало потребу да брачне заједнице озакони и уреди односе у њима. Сматра се да је у Египту то учинио Манес (Manes или Narmer), у Индији Светакет, у старој Грчкој Кекропс, у Кини Фоки, а код Словена бог рода, порода и породице – Бог Род. Њихову улогу у хришћанској религији заузео је свети Никола који се сматра заштитником породице и рода уопште[1]. У хришћанској ери, брачне односе код Срба, као и многе друге области, највећим делом је уредио свети Сава. Брак се сматра друштвеном заједницом и институцијом која има репродуктивну, економску, обредну и религијску функцију. Подразумева се да брачна заједница није увек и свуда изгледала исто. Према црквеним и према државним правилима, браком се сматра заједница склопљена између две особе различитог пола. Брачни другови су у законодавству многих земаља, па и у српском, третирани као појединци, а не као чланови шире породице. Зато брак представља уговор и темељ како имовинских права, тако и обавеза супружника.У традиционалном моделу, циљ сваке брачне заједнице јесте стварање потомства и продужење врсте. Склапање брачних заједница обављано је према одређеним правилима која су различито дефинисана у вишемиленијумској историји људског рода[2]. Сагледавају се из три угла или становишта. Најстаријим се сматрају правила формирана у народу у виду народних обичаја или обичајног права, а из њих су проистекла правила која су усвојиле држава и црква. Према традицији, сваки брак који је био склопљен по традиционалним, народним обичајима, који су подразумевали просидбу, веридбу, уговор, јавно довођење невесте у младожењин дом, преношење девојачке спреме, примање накончета, посипање житом, вођење младе око огњишта, клањање кућном прагу, сматран је регуларним, ваљаним и пуноправним у сваком погледу.

Поред многих других животних области, брачне односе код Срба је уредио свети Сава. По повратку из Никеје 1219. године, послао је своје изасланике на све стране „свога отачества“ да венчавају људе и који јесу и који нису

[1] Душанка Марковић, *Српски свадбени обичаји у Војводини*, Нови Сад 2017, стр 8

[2] Исто

били венчани да би били благословени у име Господње. Не постоје тачни подаци по ком закону су они били већ венчани: по „обичају народном“ или по „грађанском закону“ који је важио у тадашњој Србији. У 13. веку, одређено је да се чин венчања обавља увек недељом и никада у време великих постова. Када је породица у жалости свадба се није одржавала, нити у време великих пољопривредних радова, а брак који црква није благословила сматран је блудним. Али у то време је црквени церемонијал био привилегија принчева и богате властеле. Цар Душан је 1349. године уредио област брачних односа својим Закоником, и то члановима 2 и 3. Без обзира на то што је Душановим Закоником био строго забрањен стари паганski брак, коме је претходила отмица девојке, није се изгубио, те је за отмичаре Законик прописао строге казне. Предвиђено је да се одсеку обе руке и нос властелину који би отео властелинку, а тако исто и неплемићу који би силом одвео жену свога реда. Себар би био обешен ако би се усудио да одведе властелинку. Неки од најстаријих архивских докумената везаних за свадбена дешавања чувају се у Дубровачким архивима. У документу из 1446. године наводи се да су Дубровчани сачекали Јелену Палеологову, жену Лазара Бранковића, даровима за њу, невесту, у виду баршуна и хермелина, у вредности од 300 дуката, који су наручени од Млетака[3]. За време турске владавине се црквене норме нису тако строго и доследно примењивале, па се народ више придржавао својих обичајних и моралних правила, а Срби су се и венчавали по грађанским нормама – пред кадијом.

Сеобе, које су се одигравале у 17, 18. и 19. веку, имале су одраз на друштвени и породични живот у Војводини, па су државни апарат, али и црква, морали да интервенишу доношењем одређених уредби и закона. Досељено српско становништво је донело у Срем поред дела материјалне културе и своје духовно наслеђе које је оставило трага до савремених дана. Аустријска власт је настојала да законским уредбама регулише брачне односе доношењем не само правила него и забрана[4]. Уредбе су доношене и ради нерационалног трошења времена и новца приликом уговарања и склапања бракова.

Све до краја 18. века, у Срему је био обичај да се девојка „купује“. Запостављани су кућни послови у потрази за правом девојком, а многи су момци остајали неожењени јер је свадба изискивала огромне трошкове. За једну просечну свадбу, у то време, требало је издвојити око 100 форинти. Најбоља аналогија томе јесте цена вола која се кретала око 4 форинте, или плата судије, која је износила 12 форинти[5]. Склапање брака и сама свадба били су посебни статусни догађаји којима се породица представљала у јавности. Било је уобичајено да се момци жене између 18 и 25 година живота, а најчешће су ступали у брак после војске, јер су у војску одлазили у 21. години, а враћали после две или три године. Био је то дуг период за чекање, и за момке и за

[3] Исто, стр. 13

[4] Исто, стр. 14

[5] Исто, стр. 16

девојке. Често су се момци женили и пре одласка у војску, јер су се по повратку са одслужења сматрали „маторим момцима“. Девојке су се удавале углавном после 16. године, биле су спремне да пођу у нови живот кад заврше дарове и када ставе дукате на врат. Углавном је старосна разлика између младенаца била једну до пет година, с тим да је младожења старији од младе. Било је случајева у прошлости да су склапани бракови између дечака који имају од 12 до 14 година са много старијим девојкама, а разлог овој појави лежао је у потреби да породица добије здраву и јаку невесту, да се добије радно способна особа. Венчања су одржавана после црквене службе недељом и тада се свештенство, али и сватови, моле за младенце и њихову љубав.

Венчања су, осим недељом, организована понедељком, уторком и четвртком, а није се венчавало петком и средом јер су то посни дани. Ни суботом се није венчавало јер се она сматра даном мртвих и даном када се одржавају задушнице. Искључиво се венчавало до подне док Сунце напредује ка свом зениту, јер се веровало да ће на тај начин и живот будућих младенаца имати узлазну путању и да ће напредовати. Важило је правило уколико су младенци били из различитих насеља, да се венчање увек обављало у месту одакле је девојка, јер су сватови могли одвести само већ венчану девојку.

Од друге половине 19. века момци и девојке су сами бирали будуће партнере, саопштавали родитељима своје жеље и тек ако се они сложе настављало се са преговарањем и просидбом. Одобрење је било неопходно углавном због мираза, а уколико се родитељи не би сложили са одабиром своје деце, млади би се узели и без њиховог благослова, била би извршена „отмица девојке“ или одбегавање девојке.

У часопису Oesterreische Gartenlaube, који је излазио у Грацу 1867. године, у бројевима 30–32 и 36–38, изашао је текст под називом „Идилична слика Срема“, а написао га је Густав Штолце. Текст обилује значајним подацима о обичајној пракси везаној за свадбени циклус Срба у Срему у периоду 1846–1847. године. У уводном делу је описан Срем, са својим природним богатствима, фрушкогорским манастирима, житним пољима, виноградима, повртњацима и воћњацима, и становницима „можда највреднијим становницима на свету“. Следи опис жена и њихових задужења, како у домаћинству тако и у пољу, на њивама. Аутор спомиње патријархалне обичаје и задружну структуру породица, која су бројале од 20 до 40 чланова, да је најстарији члан глава породице и да уколико једна од жена у породици оболи, остари или онемоћа, најстарији мушки потомак, иако можда има тек 15 година, мора да се ожени. Тако се обезбеђује „нова радна снага за домаћинство“. Без обзира на то да ли је момак имао неку миљеницу, са којом се као дете играо, а као момак загледао и „задиркивао на ливади“, после родитељске одлуке морао би да напусти све и прекине те везе.

У селу Краљевци живела је породица имућног домаћина Марка Којића. Године 1846. Марков син Никола се загледао у Милицу Трифуновић, газдин-

ску кћер из Вогња. С обзиром на то да је породици Којић фалила женска рука и радна снага, Николин отац Марко се одлучио да оде у Вогањ, у тзв. загледање младе.

Сремски сељак обично истерује три коња, при чему такозвани „трећак“ служи само за парадирање, поцупкујући поред кола; он никад не користи коња као Швабе за плуг, већ за обраду земље увек употребљава запрегу од – најмање – четири вола. Када се Марко зауставио пред кућом Јована Трифуновића, из ајнфорта му је пришла млада девојка, на чијем се веселом лицу откривала не мала радозналост у погледу овог непознатог посетиоца. Милица – била је то нико други до она – бројала је 19 година. Висока и витка, одликовала се пре нежношћу грађе, него корпуленцијом. Бујна смеђа коса, у коју је уплетено свеже цвеће, падала јој је преко глатког сјајног чела; тамне живахне очи пробијале су се испод јаких обрва. На не баш правилном, али пријатном лицу, огледала се ведрина и донекле дрска нарав, што је, ипак, било примерено овој насмејаној појави, па чак ју је чинило и привлачном.

„Да ли је газда код куће?“ – обратио се Марко девојци и значајним погледом, уз смешак, додао – „имао бих с њим нешто да разговарам!“.

Милица је видљиво поцрвенела; њено срце је могло да наслути зашто је дошао, – ипак, пре него што је стигла да одговори, пред вратима се појавио Јован и поштедео ју је сваке речи, одмах питајући Марка:

„Шта желиш пријатељу? Одакле долазиш?“

„Хтео бих да питам газду има ли да прода комад земље – или коња – или лепих свиња“ – одговорио је Марко, напола збуњено, напола врагolасто.

„Може бити“ – одвратио му је Јован са смешком, при чему су му руменило девојке, као и Марков помало необичан захтев, одмах дали до знања да се ради о љубавном послу – „може бити“ – наставио је – „али прика најпре мора ући, да се мало одмори и попије са мном чашу вина!“. „Милице!“, позвао је девојку која је иза зида прислушкивала и одмах се појавила сва ужурбана – „донеси вино у собу.“

Милица учини како јој је заповеђено!

„То је она“ – смешио се Марко у себи и утерао кола у двориште.

Убрзо је обојици било јасно о чему се ради, те су одмах сели за сто са флашом вина, при чему је Милица, на чист прекривен сто, поставила овчији сир и свежу векну хлеба.

„Дакле, ти си Марко Којић из Краљеваца? Зар није твој син био четник код господина нотара?“

„Тако је газда, то је Никола и још увек је неожењен – било би време да се мало побринем за њега; он је већ...“

„Колико имаш земље, прика?“, прекиде га Јован.

„Само пола сесије (15 јутара) газда! Али, Никола ми је једини син и сва земља остаје само њему; неће се делити“ – нагласио је Марко.

„Колико имаш стоке?“

„Сто оваца, двадесет свиња и..., Николу дакле познајеш?

Јован климну главом, напуни још једну чашу и позове Милицу да донесе нову флашу – те настави: „И шта хоћеш да купиш, прика?“

Марко дубоко удахне. „Види газда“ – рече – „ако би Никола женидбом – једном – временом – стекао још један грунт земље – Никола Којић би – временом – у Краљевцима – можда могао да постане – оно газда, што си ти сада у Вогњу – наиме, највећи велепорезник. А колико ти имаш, газда?“

„Две целе сесије земље“ – поносно је одвратио Јован – „и обрађујем је са дванаест волова. Дакле, ти би заиста хтео да купиш земљу за твог Николу?

У једном тренутку дошла је Милица и ставила нову пуну флашу на сто, а Јован, узимајући девојку за руку, настави:

„А можда чак и њу?“

Марко је био тако забезекнут овим изненадним питањем, као да проси младу за себе, али, гледајући Милицу испод ока, срдачно одговори „Право би било, газда!“

„Онда је сам питај, ја немам ништа против твоје куће и твог Николе“ – одговори Јован – „али можда девојка“. –

Марку се срце насмеши при погледу на такву снајку.

„Па, шта ти кажеш Милице“ – осмехујући се – „да ли би хтела да се удаш у Краљевце?“

Милица се није двоумила – на задњој црквеној слави у Руми она је већ играла у колу са лепим Николом – „Што да не?“ – насмеја се – „једном и то мора бити“.

„Милице, узимаш ли ти Николу?“ радосно узвикну Марко.

„Ако тако мора да буде, у име Божје!“

„И то пре него што си га и видела, Милице?“ наставио је.

„Што да не? Та није твој Никола ваљда слеп или сакат?“

„Заиме Бога, није такав“ – уверавао ју је Марко и дао јој велики талир извадивши га из једне кожне кесе. – „Узми твој новац – а за осам дана, ако се ти газда слажеш, доводим Николу на веридбу.

Милица је узела талир у знак прихваћеног споразума.

Овај обичај „капарисања“, ипак не обавезује девојку, те у случају да се пре веридбе чује нешто неповољно или нечасно у вези са момком, овај новац би био враћен, чиме би девојка повукла и своје обећање.“

У наставку је описано да млада за живота свог оца у мираз доноси само осликану шкрињу са постељином и један кревет, а тек после очеве смрти у њен посед долази обавезни део или њено наслеђе.

У следећем одељку је описана веридба, од доласка свештеника, даривања вереника и родитеља до свечаног ручка.

„У дворишту су стајала двоје кола, са најлепшим кућним ћилимима, спремна да крену на пут. У првим је Никола са својим пратиоцем или његовим сведоком при веридби, а у другим Николин отац и мајка.

Пошто су се сви четворо опремили за ову прилику неопходним талирима и дукатима, благословени лепим временом, кренули су за Вогањ.

Када су тамо стигли, срдачно су дочекани од Јована и његове жене са „добар дан пријатељи“. Уведени су у кућу, где их је у једној пространој соби чекао постављен дугачки сто, прекривен белим столњаком, са шљивовицом, белом погачом (округло пециво, слично ускршњем колачу) и свињским печењем, намењени доручку, који је обављен брзо и без велике церемоније, али са апетитом.

А Милица!

Ко је пажљивије посматрао кућу Јована Трифуновића када су стигли гости, могао је да види један пар сјајних очију и румених ужарених образа иза прозорчета у тавану, чија је ватра узрокована или уским мидером, или, што је вероватније, брзим откуцајима срца; али, у сваком случају, исправно би претпоставио да је тамо ослушкивала радознала мома – Јованова Милица.

То је била она, сиротица, која је морала да потражи ово склониште како би, нешто раније него што то захтева обичај, неометено могла да види свог будућег. Не само да је овог дана забрањен сваки разговор између заљубљених, већ и девојка сме да уђе у собу тек на очев позив и са оборењим погледом мора стоји пред присутнима.

Уопште, и младожењи је било тешко наметнути да међу свим присутнима сам мирно седи покривене главе – ипак, шешир натакнут дубоко преко чела није га спречавао да кришом, испод широког обода, чкиљи у правцу изабранице његовог срца.

Могао је већ проћи један сат, када се дечак сјурио у собу са вешћу: „Господин месни попа је већ стигао.“

Јован је дао знак својој жени да доведе Милицу, док су се остали тискали око прозора, како би видели попу.

Месни поп је био високог стаса, а у дугој црној свештеничкој одежди, са плавом траком преко ока, изгледао је још вишљи. Његова дуга плава коса, покривена накривљеним филцаним шеширом, допирала му је до рамена; густа плава брада уоквиравала је помало бледо, али ипак племенито, лице, са јасно израженим цртама.

Ушао је у собу уз кратки уводни говор и и одмах пришао вереничком пару.

Милица, која је у међувремену ушла, снебивајући се у једном углу, стала је поред мајке.

Попа се најпре окренуо према Николи, који је тек сад скинуо свој шешир и заузео побожан став.

Пошто му је кратко и јасно изложио брачне обавезе, поставио му је једноставна, али суштинска питања:

„Хоћеш ли ти, Никола, увек бити добар према Милици? Јеси ли сигуран да је можеш усрећити? Да ли ћеш бити добар муж својој жени и добар отац твојој деци?“

На сва ова питања, Никола је одговорио са „’Оћу!“

Затим се окренуо ка Милици, изнео јој дужности супруге и мајке, а она је на иста питања такође одговорила са „’Оћу!“

Онда их је обоје благословио.

Најпре му је Милица пољубила руку, а потом и Никола. После тога су обоје пољубили руке родитељима.

Сада је почело даривање.

Милица је из своје собе донела један свежањ постељине који је лично сашила и испрела, при чему јој је мајка предала један земљани тањир.

Она је, онда, на овом тањиру – још увек спуштеним погледом – предала свој поклон попи.

Он се састојао од једне пресавијене ланене кошуље, повезане црвеном траком (уместо тога он је често добијао и везом опшивен пешкир, дужине три лакта.)

Попа је за то на тањир ставио два талира.

Други дар је припао Николи. Она му је, на исти начин, предала кошуљу, затим везом опшивене гаће и црвену свилену марамицу.

За то је Никола њој ставио на тањир три дуката.

Онда су Марко и његова жена даровани кошуљама, после чега су на тањиру зазвечала два дуката од њега и један талир од ње.

Николином другу, Милица је, посредством Марка, поклонила неколико марамица и марама.

Размена поклона је потрајала до поднева.

Присутни су поново сели за сто.

Младина мајка је изнела кадионицу са жаром, која се димила. Попа је у њу ставио мало тамјана, окадио сто и госте, вратио кадионицу и гласно изговорио Оченаш. Затим је за столом одржао кратки говор и завршио га речима: „срећни и благословени младенци!"

Тада су, по обичају, сви присутни отпевали народну химну "Многаја лета живели", више пута је понављајући, након чега су приступили ручку. – Свечане гозбе су сличне као јаје јајету.

Почињу са чашом шљивовице, затим иде супа са резанцима, следи говедина са реном, свињско печење са купусом, после којег се служе млада прасетина и ћуретина и на крају гибаница и такозване шапице. – За пиће се износи црвено, бело и шиљер вино.

Будући младенци су били изузети од трпезе, јер је, према обичају, млади био забрањен приступ, а младожења је морао показати самоконтролу и уздржаност. Газда Марко је заказао са будућом снахом виђење у Руми да би јој купио „свадбено одело". Обичаји у дану пред венчање су описани прво у младином дому, са припремом свадбених букета за рођаке и кућне пријатеље.

„*У ту сврху су узеле гранчице рузмарина, чији су листови претходно били премазани медом, затим прекривени златом и тако позлаћени украшени црвеним и белим свиленим врпцама*."

У раним јутарњим часовима је уследило обредно купање младе и облачење у ланену кошуљу „*која се након венчања одлаже, а облаче јој тек као самртничку одежду*". Затим су јој другарице украсиле косу и направиле фризуру одређеним редоследом. „*Три уске црне баршунасте траке причвршћују један низ локница на челу, који се завршава једном коврџом са обе стране чела. Коса је на леђима уплетена у једну широку плетеницу, често састављену од 5 витица, што се може упоредити са уметничким ткањем. Ова плетеница – која се више и не може тако звати – шири се према горе, при чему је фризура, која се не разликује од данашњих пунђа, са обе стране учвршћена треперавим иглама. Док венац краси младу, њене*

другарице јој стављају у косу мали букет свежег цвећа. После тога јој каче дугачке минђуше и неколико коралних огрлица око врата, као и једну ниску дуката.“

Млада затим облачи свадбено одело које је покон од младожењине породице и свекра Марка. „О*но се састоји од зеленог или црног капута од броката, са испреплетаним златним цветним дезеном; сличног јелека, без рукава и који не допире до струка, тако да се види лепа кошуља, са рукавима везеним златом; даље, ту је и црвена свилена кецеља, три листа широка; великог свиленог платна са ресама, прекрштеног преко груди и повезаног иза леђа и једног који досеже до колена, прекривеног црним платном и астраганом обрубљеним овчијом кожом.*“ Била је спремна у свадбеном оделу, али су јој фалила два одевна предмета, чарапе и ципеле које је требало да јој се обезбеде са младожењине стране.

И у младожењином домаћинству су подједнако ужурбано текле припреме. “*Двадесет кола, украшених ћилимима, већ је стајало спремно пред вратима. Овог пута, коњи су су били окићени не само по главама, већ су и по страни покривени раширеним кошуљама, попут простирке испод седла – као знак доброг имовинског стања младенаца – које после свадбе припадају кумовима и ближој родбини. Жене и девојке су већ заузеле места у колима, под руку са мушкарцима, који се нису одвајали од флаше.*” Будући младожења Никола је такође био одевен у рскошно свадбено одело. „*Преко свог свечаног одела носио је и раскошно крзно, са свих страна укршено црвеним платном, извезеним свиленим цветовима – ремек дело крзнарског заната; на леђима му је чак било једно огледалце, у величини стакла за наочаре, причвршћено посред везеног украса.*“ Формирана је свадбена поворка, која је кренула према Вогњу, у кућу Јован Труфуновића по младу, његову ћерку Милицу.

У петом поглављу је описан редослед радњи којима се млада опрашта од родитеља и приступа поворци коју предводе младожења и два сведока. У цркви су приступили чину црквеног венчања. *„Када су стигли у цркву, одмах су сви пришли олтару, где је попа чекао на закључење новог брака. Ту су другарице скинуле вео са младе, а два сведока су њиме прекрили младенце. Тада им је попа на главе ставио две сребрне круне, које им је претходно принео да их пољубе, изговарајући на српском језику брачну молитву. Затим им је дао прстење и прекрио им руке, које су они међусобно прекрстили, једним новим свиленим платном – (оно им остаје као његов поклон) – и тако повезане три пута повео младенце око олтара. Онда им је скинуо круне и отпустио их са благословом, чиме је чин црквеног венчања завршен.*“

После венчања свадбена поворка се поново упутила младиној кући где је отпочело свадбено весеље „*уз песму и игру*“ које је трајало до поноћи. Милица је из родитељске куће кренула у своје ново одредиште – Краљевце, у поворци кола. Пред Николину улицу морала је да се усправи и да стојећи у колима уђе у нови дом. Тамо је уследило откупљивање младе од сведока.

"*Марко је морао да откупи снају од сведока, стао испред кола и одговарао позив сведока домаћину:* "*Овде сам, куме, шта има?*" "*Доносим ти лепу вредну снајку, колико ми плаћаш?*" "*Дајем ти један дукат, куме!"* "*Охо, само један дукат – за то је нећу продати – дај два, ако је желиш!*" "*Не задржавај ме – један дукат је сасвим довољан – ипак ће она добити мог лепог Николу.*" "*Плати два дуката или нећеш добити ништа.*" *Марко је онда платио цену за коју му је сведок предао младу.*" Откупљену младу је свекар Марко морао да пренесе до кухиње, али је испред било постављено корито у виду препреке, те је и ту морао да откупи пролаз у виду два талира (круне). У кухињи је сачекао младу Никола, благо је ударивши врбовим прутом, симболички показујући „ко је газда у кући". "*У кухињи је онда Николина мајка својој снаји ставила по векну хлеба под обе руке и у свакој руци по једну флашу вина, са чим је млада ушла у гостинску собу и хлеб и вино ставила на сто, као свој први допринос.*" Млада је затим приступила весељу и заиграла у колу, док је младожења стрпљиво чекао у својој соби, да она искористи тренутак непажње и побегне. Следећег дана младожења је истеран из собе како би жене из породице обукле младу у нове хаљине. „*Млада по први пут навлачи уобичајену свечану одећу. То је уљем импрегниран (у правим бојама), црвени цицани капут, украшен жутим цветовима, затим, бела кецеља од врло танке тканине, кратка рекља* (кратка јакна – прим. прев) од *црне свиле, украшен црвеним порубом, полушироких рукава. После тога јој жене ките главу. Коса се чешља уназад и плете у две једноставне кике, којима је овенчана задња страна главе. Затим се око десне слепоочнице качи вео, који иде преко чела, нагоре, према левој страни главе и пада до испод браде, али толико лабаво, да досеже све до груди и на крају се поново пружа до десне стране главе, тако да златним туфнама украшени крајеви падају на леву страну груди, где се са врпцом у облику руже вео везује за други крај. Преко велом полупокривеног чела и изнад ушију, отпозади је привезан један златни гајтан, ширине три прста. Изнад вела се ставља гумени рајф, обложен црвеним платном, који је широк један палац, са чије задње стране до врата пада танка црвена платнена трака, на коју су у шест редова окачени сребрни цванцици, отприлике са по дванаест комада у сваком реду. Они су тако поређани да звекећу при кретању и игри. Кратка, само као рука широка црвена платнена трака, причвршћена је на предњој страни појаса, који је омеђен златним гајтаном. За појас су закачена два реда талира. Око самог рајфа је украс од дуката. На левој и десној страни главе су, на златном гајтану, букети пресованих ружа, и да не заборавим, увезано златно и сребрно класје, тако да се не виде ни уши ни коса. Само на обе слепоочнице су три мала прстена, такозване локнице из каприца, које, ипак, нису везане за саму косу, већ су присаједињене црним пачијим пером. Овај украс за главу носе и најсиромашнији младенци, те ако породица младе жене није толико богата, она га за прву годину брака (и носи се само за то време) добија од богатије породице као позајмицу у противвредности од шест сребрних гулдена. Онолико дуго колико носи овај украс, она*

представља понос и дику куће, те на себе преузима само најлакше кућне послове. Што се допадљивије, живахније и окретније испољава и понаша, утолико ће је љубазније прихватати, утолико је сигурније да ће је хвалити на сва уста. Напротив, ако је лења и рођавог понашања, значи да ће ускоро скинути украс и сврстати се у ред запослених жена у кући! Такође, она скида овај украс и онда када наступе дани у којима знаци њеног одређења као жене постану видљиви." Она прилази свекру и свекрви, љуби им руке и прихвата се лакших кућних послова. Прве недеље брака млада није смела да напушта кућу, јер је имала обавезу дочекивања гостију, а као најмлађа у кући је имала обавезу да једном недељно опере ноге свекру и свекрви. „*На вратима поздравља сваког момка и девојку, при чему их љуби у образе; сваку старију особу љуби у руку, а они је дарују новчићем (цванцик или талир). Млади људи, напротив, узвраћају јој са „жива била!*". Пре истека наредне године, писац је срео Николу и Милицу на црквеној слави, њу без украса у коси, а „*обоје су идиличну слику Срема употпунили једном новом минијатуром*".

Обичајна пракса везана за свадбу је веома богата и разноврсна са мноштвом архаичних елемената. Свадбени обичаји у Срему имају заједничке елементе са свадбеним обичајима Срба са других географских простора што указује на велику архаичност појединих свадбених елемената, поготово оних који се односе на култ увођења невесте у младожењин дом, као што смо видели у овом тексту где свекар Марко ритуално уноси младу у домаћинсво, што указује на елементе обичајне праксе везане за домаће огњиште, култ плодности и остале симболе. У неким елементима свадбеног ритуала у Срему наилази се на старе слојеве обичајног живота који упућују и на знатно старије слојеве људског развоја са матријархалним и патријархалним основама друштвених односа. Многи од елемената свадбених обичаја су изгубљени у данашњем времену, неки су мењани или поново увођени, паралелно са општим друштвеним, економским или политичким чиниоцима. Текст Густава Штолцеа представља значајан орјентир који указаује на економски, друштвени и верски положај Срба у Срему са половине 19. века.

Литература

- Идилична слика Срема, Густав Штолце, (Oesterreichische Gartenlaube, Graz, 1867, бр. 30–32, 36–38)

- Српски свадбени обичаји у Војводини, Душанка Марковић, Нови Сад, 2017.

- Женидбени обичаји код Срба у Срему, Мила Босић, Рад Војвођанских музеја 32, Нови Сад, 1990.

- С. Гавриловић, Женидбени и сватовски обичаји у Срему у 18. столећу, Годишњак Филозофског факултета у Новом Саду, књ. 7, Нови Сад, 1962–1963

Summary

Presentation of a wedding in the text „Idyllic picture of Srem“ by Gustav Stolze

Numerous segments of wedding rituals are survived archaisms from pre-Christian period with pronounced Slavic connotation. We can say that a wedding is one of the most important days in a person's life and family, as well as wider community, particularly in a village. Wedding rituals are performed according to traditionally established order of events and with particularly designated main participants – wedding guests. In addition to indispensable bride and groom, there are best man, godfather, mother-in-law, father-in-law, brother-in-law, best man's brother, wedding prankster, „duke“ (groom's sister's husband), groom's uncle etc. In certain areas, other roles were also given, such as a matchmaker, a homemaker, a wedding inviter, a turnkey, but also uninvited guests – travelling wedding guests. In different regions of Vojvodina, these wedding guests had different names, and certain roles have only been recorded in certain areas. For example, the wedding roles of a duke (groom's sister's husband) and a groom's uncle were only present in Srem. All customs related to the conclusion of marital union can be seen through three phases: pre-marital customs, the wedding or ceremony and post-marital customs. The pre-marital customs include the meeting of bride and groom, proposal (apple, ring), engagement, house visit, wedding invitations, purchase of wedding clothes, dowry and gathering before the wedding. Wedding celebration and ceremony were usually held on Sunday, after the service, in the morning. Wedding did not take place during fasting, on Wednesday, Friday (days of fast) and Saturday (memorial service). On that special day many magical activities are performed, starting from the preparation of the bride and groom, where special attention was paid to a girl's ritual bathing and clothing. The church ceremony included exchange of wedding rings, crowning or wedding ceremony. Most of customs performed in the grooms' house were aimed at introducing the bride into the family cult and bringing with her posterity, happiness and wealth to her new home. Presentation from the text Idyllic picture of Srem by Gustav Stolze represents a significant landmark indicating economic, social and religious position of Serbians in Srem in the second half of 19th century.

Key words: wedding, marrying of bride, marrying of groom, customs, Srem.

Историја уметности – History of Art

УДК, 741.5.071.1:929 Радивојевић Ж.
COBISS.SR-ID 25351433

Сања Сајферт, виши кустос
Галерија Куће Војновића-Културни центар Инђија

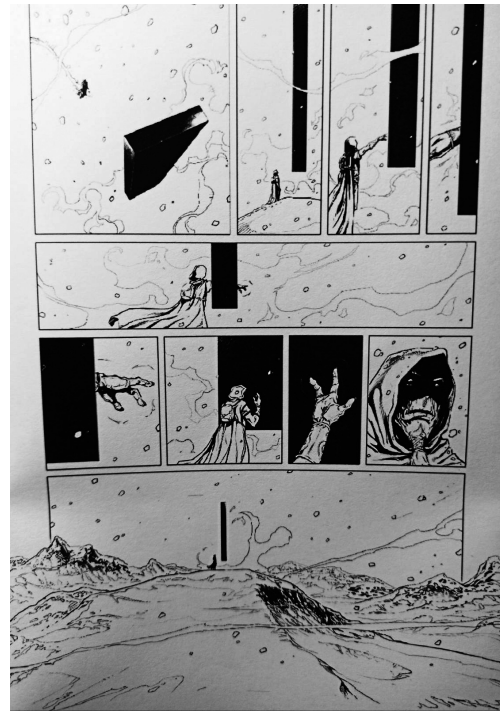
ДЕВЕТА УМЕТНОСТ ЖИВОРАДА РАДИВОЈЕВИЋА – ЧЕДЕ

Сажетак: Рад говори о животу и стваралачком раду познатог европског стрип аутора Живорада Радивојевића – Чеде који живи и ради у Инђији. У Србији се мало зна о стрип цртачима, а њихов напоран рад није у довољној мери ни запажен ни награђен. Инђија може да се похвали са два сјајна стрип цртача који су прослављени у Европи и свету, а то су Бојан Ковачевић и Живорад Радивојевић, којима је Француска отворила врата успеха. Наравно, Инђија има још добрих цртача ове девете уметности, али њих двојица су најеминентнији. Текст је настао као подршка, а пре свега као похвала, дугогодишњем и упорном раду Живорада Радивојевића поводом његове самосталне изложбе у Галерији Куће Војновића у Инђији. Изложбу су организовали Удружење ликовних уметника Инђије, чији је он члан и Културни центар Инђија. Изложба је одржана у периоду од 18. октобра до 1. новембра 2019. године, а ауторка текста каталога и изложбе је Сање Сајферт, виши кустос у Галерији.[1] На уметников стваралачки рад је у почетку и у највећој мери утицао његов отац, познати сликар, Слободан Радивојевић – Сремац, који му је пренео основе сликарског заната, а касније наставља да учи и заједно да ради са другим ментором, Бојаном Ковачевићем.

Кључне речи: Стрип, Живорад Радивојевић – Чеда, Инђија, Галерија Куће Војновића, Бојан Ковачевић, Слободан Радивојевић – Сремац, Француска.

[1] Сања Сајферт, „Живорад Радивојевић. Изложба стрипа“, *каталог изложбе*, Културни центар Инђија/Галерија Куће Војновића, Инђија, 2019.

У згради преко пута православне цркве у Инђији, у стану препуном слика попут неке галерије, готово сваку ноћ роди се једна чаролија. Док се остали станари полако спремају на починак, уморни од свакодневних обавеза, на четвртом спрату њихове зграде буди се машта једног стваралоца. Живорад Радивојевић, познат под надимком Чеда, у чаробној тишини, готово из ноћи у ноћ, ствара своје стрипове.

Живорад Радивојевић – Чеда почео је још у детињству да се интересује за стрип. Када је имао око 13 година, његов другар опчињен филмом „Франкештајн против Вукодлака“, описао му је до танчина све сцене. Надахнут његовом причом одмах је узео празну свеску, хемијску оловку и почео да црта свој први стрип.[2] Сваки тренутак слободног времена користио је за читање њему омиљених стрипова Флаш Гордона и Принца Валијанта. Временом се избор проширио и на Загора, Изногуда, Умпах Паха, Тарзана, Таличног Тома, Астерикса и друге… Прве узоре у свету стрипа пронашао је код Харолда Фостера и Алекса Рејмонда[3], а озбиљне почетничке кораке прави уз свог

[2] https://www.researchgate.net/publication/326010495_Interview_with_Zivorad_Radivojevic_Intervju_sa_Zivoradom_Radivojevicem (преузето 6. 10. 2019)

[3] https://www.stripvesti.com; Интервју је настао 2016. године. (преузето 6. 10. 2019)

оца, познатог инђијског сликара Слободана Радивојевића – Сремца, који му пружа и прве инструкције за цртање[4]. Касније, своје образовање је проширио захваљујући такође великом стрип цртачу из Инђије, Бојану Ковачевићу.

Школу за графички дизајн „Богдан Шупут“ у Новом Саду, Живорад Радивојевић – Чеда завршава 1983. године. У том средњошколском перио-

[4] Слободан Радивојевић Сремац (Војка, 1934 – Инђија, 1991). Након осмогодишњег школовања у Војки и Инђији, похађао је школу за примењену уметност у Новом Саду, а дипломирао у Херцег Новом на сликарском одсеку 1957. године, у класи професора Луке Томановића, Воја Станића и Петра Лубарде. По завршетку школовања враћа се у Инђију и бави се педагошким радом. Талентован за глуму и музику, учествује у раду Културно-уметничког друштва „Душан Јерковић“, где је сарађивао са многим познатим личностима као што су: Стеван Теодосијевски, Есма Реџепова, Мирослав Настасијевић, Мирослав Мика Антић, Перо Зубац и други. Мотиве са дунавских обала и друге пределе слика у атељеу у Чортановцима. У различитим етапама његовог стваралаштва, препознатљива је тенденција ка надреализму. Био је је један од првих чланова Удружења ликовних уметника Инђије, основаног 1966. године. Излагао је 32 пута самостално и више пута колективно у земљи и иностранству. У: Сања Сајферт, „Уметничка збирка Галерије Куће Војновића у Инђији“, хабилитациони рад, Инђија, 2019, у рукопису; Упоредити: Рокнић, Момчило, *Знаменити Инђинчани*, Народна библиотека „Др Ђорђе Натошевић“, Инђија, 1999; Антић, Мирослав, „Слободан Радивојевић Сремац“, *каталог изложбе*, Удружење ликовних уметника Инђије, Културни центар Инђија/Галерија Куће Војновића, Инђија, 4–18.март, 2011.

ду упознао је велики број љубитеља, цртача стрипа и сликара. Осамдесетих година прошлог века млади људи били су заинтересовани за ову врсту уметности, покушавали су да цртају, а неки су чак и цртали за издавачке куће. Тај период је и код Радивојевића био веома плодан. Активно се бавио сликарством, стрипом, илустрацијом, муралима и музиком. Добитник је значајних признања и награда. Са свега шеснаест година осваја треће место на Форумовом конкурсу за цртаче серијала Тарзан. Прво место му је додељено за стрип „Апачи“ на конкурсу у Сарајеву, у магазину за стрип САФ, који је 1985. године објављен под другим именом „Жедна земља“ у АБЦ стрипу. Затим следи Награда за млади југословенски стрип са темом из Народноослободилачке борбе из Горњег Милановца.[5]

Деведесете године у Југославији, већ свима добро знане углавном по злу, године санкција, условиле су затварање издавачких кућа. Живорад се тада сусреће са разочарењима која су била везана за стрип машинерију Тарзана. Окружен непријатном атмосфером, оставља стрип и окреће се сликарству, илустрацији и музици.[6] Почетком новог миленијума, започиње нова сарадња са дечијим часописом „Витез” који је излазио на месечном нивоу. Поред четири стрипа на којима је радио („Зекан Звекан“ као српски Душко Дугоушко, „Зорка Сморка“ као тинејџерка, „Недељко Дебељко“ по идеји и лику Недељка Попадића, песника који је покретач часописа и „Милош Витез“ као

[5] https://www.researchgate.net/publication/326010495_Interview_with_Zivorad_Radivojevic_Intervju_sa_Zivoradom_Radivojevicem (преузето 6. 10. 2019)

[6] Исто

наш Принц Валијант), радио је на илустративном делу, а често и на насловним странама, као и на постерима, уз свесрдну помоћ супруге Тање. Стрипови су били хумористичког карактера и садржали су свега једну страну.[7]

Француска у крајњи час

Велику заслугу за поновни повратак Живорада Радивојевића – Чеде на стрип сцену која је трајала скоро две деценије, има Бојан Ковачевић[8], такође чувени и познати инђијски стрип цртач. Он је уметника препоручио Чаби Копецком (Csaba Kopeczky) и брзо је дошла прва проба за серију Ван (One), сценаристе Силвена Кордурија.[9] Сарадња између цртача Живорада Радивојевића и сценаристе Силвена Кордурија, почела је 2009. године и била је веома професионала. Силвен Кордуријe је веома стрпљив са свим својим сарадницима, изузетно је посвећен послу, а самим тим је захтеван и прецизан у описима за задатке које је давао. Стрип серијал Ван (One), с обзиром да је то Радивојевићев првенац на француском тржишту, прошао је изузетно добро, мимо свих ауторових очекивања и то од потписивања уговора до потписивања албума. Веома брзо на једном фестивалу у Француској, Силвен Кордурија упознаје аутора са Жан Лик Истином, такође сценаристом. Креће нова, успешна сардња, али и прелазак из Ломбард издавачке куће у другу Солеј[10]. Самим преласком у другу издавачку кућу улази у ново стриповно поље, такозвани сајенс фикшн сајберпанк (Sf Syber Punk). Почињу озбиљне припреме, учење и рад на другачијем визуелном изражавању, осмишљавању дизајн ентеријера, екстеријера, одела, оружја, разних борбених возила, стварању нових градова будућности и из тога настају два стрип албума Сајбер (Syber).[11]

[7] Исто

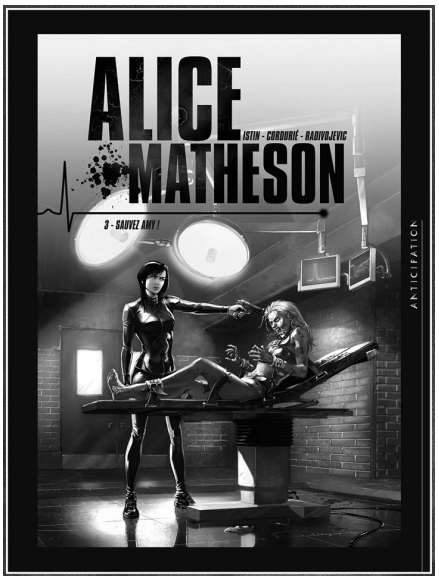
[8] Бојан Ковачевић у почетку је студирао право, али се убрзо окренуо стриповима. Његови почеци уследили су 1989. године, са стриповима као што су Nikoletina B, Frank Filter and Archybad објављени за домаће и стране издаваче и публикације. Био је колориста за серијале Abraham Stone (Џо Куберт), Cobra, Cat–Claw (Бане Керац) и Rubine (Драган де Лазаре). Између 2004. и 2007. године био је цртач серијала Аркана, кога је преузео од Роланда Пињоа за Делкур (сценариста Жан-Пјер Пеко). Потом се удружио са писцем Данијелом Пикером на серијалу Арктика, за истог издавача. Потписујући се једноставно као Boyan, преузео је Рубину од де Лазара, урадивши епизоде објављене између 2004. и 2006. године. Током 2011. године, цртао је за Делкур девети наставак серијала Jour J („Дан Д“), Жан-Пјер Пекоа, Фреда Бланшара и Фреда Дивала; у Пјешчић, Мирослав Мики, *Бојан Ковачевић*, 11. међународни салон стрипа, Студентски културни центар Београд, 2013.

[9] https://www.researchgate.net/publication/326010495_Interview_with_Zivorad_Radivojevic_Intervju_sa_Zivoradom_Radivojevicem (преузето 6. 10. 2019)

[10] Исто

[11] Исто

Сарадња са Жан Лик Истином, за разлику од Силвена Кордурија, карактеристична је по томе што Истина даје краће описе сцена и не потенцира на сваком плану кадра, мада код обојице је имао довољно простора за лични рукопис. На серијалу Елис Метсон (Alice Matheson) радио је на другом и трећем тому, а након тога Жан Лик Истина му предлаже рад на Ворлд вор вулвс (World War Wolves) трећој књизи; прве две књиге цртао је Кико Дуарте и Конквестс (Conquests).[12]

На француском тржишту постоји правило да цртачи цртају, а сценаристи пишу. Ретко ко има прилику да ради чист ауторски стрип и има потпуну слободу у раду.

Битно је да цртачи и сценаристи налазе заједнички језик и допуштају довољно простора у литерарном и визуелном изражавању.

...За мене је стрип увек представљао један од најсуптилнијих уметничких начина комуницирања за који је свет икад сазнао. Замислите да не постоји стрип и једног дана неко каже: „Управо сам размишљао о новом начину казивања прича! Сједињећемо речи са постојећим сликама и на тај начин утолићемо визуелне и литерарне апетите публике.“ Такав иноватор био би проглашен за генија!

Стен Ли[13]

По дефиницији стрип је прича представљена низом слика праћених текстуалним дијалогом и објашњењима.[14] Врло често стрип и не садржи текст. Оно што чини један стрип или уметничко дело јесте цртеж, који је сачињен од низа линија које могу да буду танке, дебеле, криве, заобљене...

Радивојевићево размишљање о композицији увек је присутно и остварљиво уз помоћ наведених линија. Посебно води рачуна о светлости и сенци, што чини један рад приближно завршеним. Његови радови су смештени у будућност. Његове сајберпанк илустрације су испуњене свемирским бродовима које путују и провлаче се кроз разне планете и хоризонте. Ентеријери

[12] Исто

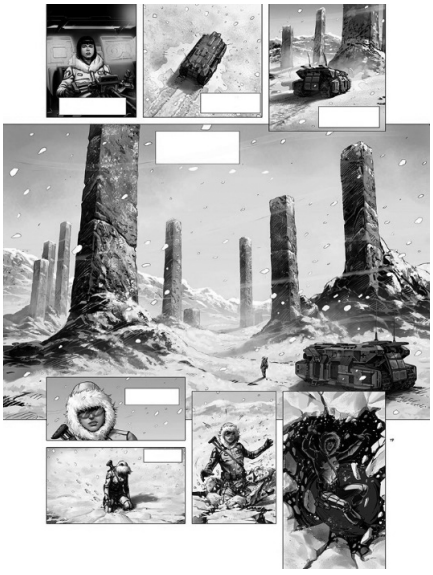
[13] Svetozar Tomić, „Predgovor“, у: *Strip, poreklo i značaj*, Forum marketprint, Novi Sad, 1985, стр. 5,

[14] Владимир Анић, *Рјечник хрватског језика*, Нови Либер, Загреб, 1998.

летелица и свемирских бродова, као и цртежи који су црно-бели, урађени су у минималистичком начину изражавања. Његови војници одевени су у роботизоване униформе и бораве у истим тим футуристичким амбијентима. Битно поље за настајање стрипа, а о томе се мало пише, јесте документација.

Документација има пресудан значај за једног озбиљног цртача. Она се састоји из две врсте, једна су књиге, а друга је у виду посебних слика. Један стрип цртач треба да ствара што бољу библиотеку, која ће садржати литературу из ликовних уметности, архитектуре, дизајна, географије, биологије, историје, путописа, фотографије, часописе, итд. Сакупљајући документацију стрип цртачу помажу око детаља које увек могу затребати,[15] а то су углавном идеје које могу да помогну око решавања проблема у самом цртежу који захтева разне ефекте.

Савремени стрип посебно инсистира на тим ефектима, перспективи склапању масовних сцена, монтажи слике, осмишљавању балончића или облачића, који су сад у облику правоугаоника у којима ће се наћи текст као и формат цртежа који на срећу за стрип цртача може бити призвољан и слободан по самом избору аутора. Радосављевић постиже жељени ефекат страха, мистериозности, напетости, туге допуњујући га својеврсним стилом попут

[15] Ervin Rustemagić, *Profesionalne tajne stripa, Strip art feauters*, Sarajevo, 1974, стр. 11

боја, сенки, силуета и имамо осећај као да присуствујемо пројекцији неких хорор или сајансфикшн филма.[16]

Деценијски рад са страним издавачима и тржиштем Живораду Радосављевићу – Чеди је омогућио високи пласман у свету европског стрипа. Његов колега Бојан Ковачевић и он својеврсни су представници нашег малог града у Европи и свету.

[16] Исто, стр. 22–41

Литература

Анић, 1988, В. А, *Рјечник хрватског језика*, Нови Либер, Загреб.

Антић, Радивојевић Сремац, 2011, М. А, С. Р. С, *каталог изложбе*, Удружење ликовних уметника Инђије, Културни центар Инђија/Галерија Куће Војновића, Инђија, 4–18. март.

Pješčić, Miroslav Miki, „Bojan Kovačević“, 11. međunarodni salon stripa, Studentski kulturni centar Beograd, 2013.

Рокнић, 1999, М. Р, *Знаменити Инђинчани*, Народна библиотека „Др Ђорђе Натошевић“, Инђија.

Rustemagić, 1974, E. R, *Profesionalne tajne stripa, Strip art feauter*s, Sarajevo 1974.

Сајферт, 2019, С. С, Уметничка збирка Галерије Куће Војновића у Инђији, хабилитациони рад, у рукопису.

Сајферт, 2019, С: С, *Живорад Радивојевић, Изложба стрипа*, каталог изложбе, Културни центар Инђија/Галерија Куће Војновића, Инђија, 18. октобар–1. новембар.

Tomić, 1985, S. T, „Predgovor“, y: *Strip, poreklo i značaj*, Forum marketprint, Novi Sad.

www.researchgate.net/publication/326010495_Interview_with_Zivorad_Radivojevic_Intervju_sa_Zivoradom_Radivojevicem.

www.stripvesti.com

Summary

Ninth art of Zivorad Radivojevic – Ceda

The paper is based on life and creative work of a well-known European comic book author – Zivorad Radivojevic-Ceda who lives and works in Indjija. In Serbia, very little is known about comic book artists, and their hard work is not as nearly noticed nor rewarded. Indjija, a small town in Srem can be proud of two great comic book artists who are celebrated in Europe and in the world, and those are Bojan Kovacevic and Zivorad Radivojevic to whom France opened the door to success. Of course, Indjija has other fine comic book artists, however these two are the most eminent. The text was created as support and above all praise to their long-term experience and persistent work during independent exhibition in the Gallery of Vojnovic noble family House in Indjija which was organized by the Association of Artists of Indjija, whose member is the Culture Centre from Indjjja as well. The exhibition was held in the period from 18th October to 1st November 2019, and the author of the text and of the exhibition was Sanja Sajfert, senior curator in the already mentioned gallery. Zivorad's creative work was in the start and to the most extent influenced by his father, a famous painter from Indjija, Slobodan Radivojevic – Sremac, who had taught him the basics of artists' trade, as he later continues to learn and work with another mentor, Bojan Kovacevic.

Key words: comic, Zivorad Radivojevic – Ceda, Indjija, Gallery of Vojnovic family, Bojan Kovacevic, Slobodan Radivojevic – Sremac, France

Педагогија – Pedagogy

УДК, 371.3/.4(497.113)„17/18“
069.51:371(497.113)
COBISS.SR-ID 25634825

Бранислава Коњевић, кустос
Завичајни музеј Рума

УЧИОНИЦА ИЗ ПРОШЛИХ ВРЕМЕНА

Сажетак: Рума има дугу и богату историју школства, те је организовање „Учионице из прошлих времена“, као сталне изложбене поставке, у простору Завичајног музеја Рума сасвим оправдано, поготово када се узме у обзир чињеница да је зграда Завичајног музеја првобитно била у функцији школства.

Прве школе, уопште, настајале су уз цркве, како уз православне, тако и уз католичке, а у зависности од састава становништва једног места. Тако се и почеци школства у Руми везују и за православну и за католичку цркву и зграде које су уз њих постојале, или пак постоје и данас. Прва школа у Руми почела је са радом 1756. године поред православне цркве посвећене светом Николи у тадашњем селу Рума и чинила је чврст темељ даљем развоју успешног румског школства. Школа се неколико година касније преселила у цркву Вазнесења Господњег у Новој Руми и добија статус „Мале славенскаје школе“. Нешто касније уз римокатоличку цркву почиње са радом и католичка школа, тзв. „Пејачевићева гимназија“.

У раду ће бити речи и о католичкој и православним црквама, као и о објектима уз цркве у којима су школе настале. Потом ће се говорити о реализацији идеје да се кроз сталну изложбену поставку реконструише школски живот и прикаже историјат школства у Руми. Формирање изложбене поставке „Учионица из прошлих времена“ има велики значај не само у историјском и музеолошком, већ и у педагошком и верском смислу, и као таква обогатиће и туристичку понуду Руме.

Кључне речи: Рума, школство, црква, учионица, музеологија, изложба.

Слободна варош Рума

Први, до сада нађени, подаци о Руми датирају из 1546. године[1], када је она као село наведена у првом Сремском дефтеру. Било је то село насељено српским становништвом, а према Дефтеру из 1566/67. године међу становницима се помињу и три свештеника, што указује и на постојање цркве[2]. Као село под турском влашћу, Рума је опстајала и у наредним вековима. Карловачким миром 1699. године, Срем је подељен на аустријски и турски део. Рума се налазила уз саму границу на турској страни. Тек после новог аустро-турског рата, Пожаревачким миром 1718. године и овај део Срема је ушао у састав такозваних новоосвојених аустријских земаља.

Рума је припадала Митровачком властелинству у којем се као закупац, крајем 1734. године, појављује барон Марко Александар Пејачевић, а од 1745. године он постаје и његов власник. Пејачевић није дуго био власник Митровачког властелинства. Наиме, крајем 1745. Срем је подељен на такозвани Провинцијал и, на другој страни, на Војну границу. Провинцијал је представљао територију новоствorене Сремске жупаније, чији је први велики жупан био барон Марко Пејачевић. Митровица се по тој подели нашла у саставу Војне границе, чиме је Марко Пејачевић изгубио седиште свог властелинства, као и део поседа. При избору новог центра властелинства, Пејачевић се одлучио за терен у непосредној близини села Руме. Село Рума је у то време било сконцентрисано око цркве Светог Николе (данас угао Иришке улице и Улице 15. августа). Оснивајући Нову Руму, барон Марко Пејачевић је имао у виду повећање прихода и обезбеђивање наклоности Бечког двора, који је подстицао сваку активност везану за насељавање и економско унапређење ових крајева.

Идеја о оснивању новог насеља брзо је спровођена у дело. Према неким изворима, Пејачевић је почетком 1746. године сачинио план насеља које је, по истоименом оближњем селу, названо Нова Рума. Први становници Нове Руме били су Срби и Немци. У првим годинама постојања Нове Руме постављене су основне смернице њеног будућег функционисања као вишенационалне занатлијско-трговачке вароши. Први подстрек је дошао 20. јула 1747. године, када је царском повељом Нова Рума добила статус трговишта. Већ 10. октобра исте године, одржан је први румски вашар.

Да би подстакао насељавање Нове Руме, Пејачевић је досељеницима обећавао многе привилегије. Обећање је реализовао у форми уговора између становника Нове Руме и Властелинства. Уговор познат под именом „Слобод-

[1] Небојша С. Шулетић, *Сремски санџак у XVI веку, Филозофски факултет у Београду*, Београд, 2013, стр. 146 (докторска дисертација)

[2] Bruce McGowan, *Sirem Sancağı Mufassal Defteri, Ankara : Türk Tarih Kurumu,* 1983, стр. 315

ница“ склопљен је 1. јануара 1749, а Скупштина Сремске жупаније га је потврдила 14. августа исте године[3]. Попут других слободних трговишта или градова, Рума је добила свој грб и печат.

Са развојем насеља и учвршћивањем нових друштвено-економских односа стварају се услови за оснивање првих школа. Прве школе настале су уз цркве, у објектима који су се налазили поред њих. Поједини објекти у којима су радиле прве румске школе и данас постоје и као такви су сведоци једног давног времена када је Рума била на почетку свог економског, културног и просветног напретка.

Румске цркве и прве школе које су уз њих настале

Православна црква у Руми је најстарија верска заједницау овом граду, па је као таква и највећи чувар духовности и сећања на прошла времена. Како је проучавање историје Руме у великој мери повезано са историјом цркве, онда је сарадња Завичајног музеја и ових институција потпуно јасна. Не изостаје ни добра сарадња Завичајног музеја са римикатоличком црквом у Руми, а посебно је та сарадња значајна када се зна да зграде католичке цркве и музеја чине, са жупним двором католичке цркве, архитектонску целину и украшавају језгро нашег града.

Од 2008. године у Руми има пет цркава. До половине XIX века саграђене су четири румске цркве, три православне и једна римокатоличка. Николајевска црква изграђена је 1758. у некадашњој Старој Руми. Вазнесењска црква изграђена је скоро у исто време када и Николајевска. Црква Силаска Светог Духа на апостоле која се налази у садашњој Главној улици грађена је од 1836. године. Римокатоличка црква Уздизања Светог крижа, изграђена је 1813. године. Све четири су уврштена у споменике културе од великог значаја и представљају украс града. Рума 2008. године добија и четврту православну цркву, Храм Сабора српских светитеља.

„И данас на таласима светих песама и молитава наших круже око нас блажене сенке наших предака и шапућу нам: ‚Децо! У вери је спас! Права љубав и синовска радост светој цркви и својим архипастирима и пастирима ујединиће вас; кроз њу ћете одолети свакоме злу овога света, долазило оно са ма које стране!‘ Јест! Јест! Коме она расветљује стазе живота, тај их сретно пролази макар и најстрмије биле и постизава сврху живота људскога – у један глас потврђују ови благи светитељски ликови са светог иконостаса...“

[3] „Слободница“ – српски препис у: Гавриловић др Славко, *Рума трговиште у Срему 1718–1848/49*, Матица српска одељење за друштвене науке, Нови Сад, 1969, стр. 216-219

Тако је беседио румски парох Марко Шаула 5. октобра 1905. на освећењу Саборног храма Силаска Светог Духа на апостоле, пред иконостасом који је осликао велики српски сликар Урош Предић. Захваљујући Српском Сиону, тадашњим званичном гласилу Митрополије карловачке, остале су забележене ове његове речи.[4]

Мада је данашња **Николајевска црква** сазидана половином XVIII века, са великом вероватноћом се може претпоставити да је Рума имала цркву и много раније. Још 1566. године, у Сремском дефтеру се међу становницима помињу и три свештеника, која су као таква морала негде чинодејствовати. С обзиром на то да је њихова црква славила исту славу као и данашња Николајевска, вероватно је она била претеча данашњој цркви.

Најстарији помен цркве у Руми после одласка Турака, датира из 1731. године, када се помиње румски свештеник Стојан Орловић још као ђакон. Сеоски кнез Трифун Мијачевић (Миличевић)[5] у име свих „христјана“ моли за њега митрополита Виђентија Јовановића да му да парохију у селу Рума. Он каже да се становници села обавезују да ће га сами издржавати, да ће они њега и његову кућу штитити од свих „датков“, а ако би се то огрешили, нека им склони свештеника док се не покају.[6] Према професору Гавриловићу, Стојан Орловић је био „домаћи син“, то јест био је из села Руме. Поред њега у то време чинодејствовао је и свештеник Јосим Поповић.[7]

Две године касније у једном документу се наводи да Рума има од раније своју цркву, која је тада била изнова патосана, а верници су око цркве направили порту. Из пописа од 1751. године сазнаје се да је половином XVIII века црква посвећена Светом Николи, што је вероватно наслеђено из старина. Она се помиње као дрвена црква, са портом и неограђеним гробљем, а нешто касније је описана и као „весма худа и стара“. Међутим, из пописа прихода и расхода види се да је тих година црква кречена и да су књиге поправљане, те да је имала два свештеника, од којих је један био Пантелејмон Бирчански (Хранисављевић).[8]

---

[4] Марко Шаула, „Освећење обновљене цркве румске“, Српски Сион, Митрополија Карловачка, Сремски Карловци, од 31. октобра 1905, стр. 617–621.

[5] Др Славко Гавриловић наводи презиме Мијачевић и позива се на документ из АСАНУК, МПБ, 104, 1731: Гавриловић др Славко, Рума трговиште у Срему 1718–1848/49, Матица српска одељење за друштвене науке, Нови Сад, 1969, стр. 138. Увидом у тај документ презиме кнеза је читљиво Миличевић.

[6] АСАНУК, МПБ, 104, 1731.

[7] Гавриловић др Славко, Рума трговиште у Срему 1718–1848/49, Матица српска одељење за друштвене науке, Нови Сад, 1969, стр. 138

[8] Видети више у: Гавриловић др Славко, Рума трговиште у Срему 1718–1848/49, Матица српска одељење за друштвене науке, Нови Сад, 1969,стр. 139, 140.

Дакле, данашња најстарија црква подигнута је 1758. у такозваној Старој Руми, одакле је град почео да се развија. Да ли је уз цркву одмах постојао и парохијски дом и како је он изгледао, може се само нагађати. Свакако је морала постојати нека зграда у којој је боравио свештеник, јер се поуздано зна да је при порти Николајевске цркве почела да ради и прва школа у Руми 1756. године. Први поуздани податак о црквеној кући имамо у Споменици српске основне школе где се помиње изградња школе са учитељским станом уз цркву Светог Николе 1842. године.[9]

Црква Светог Николаја са зградом, 50-их и 70-их година XX века

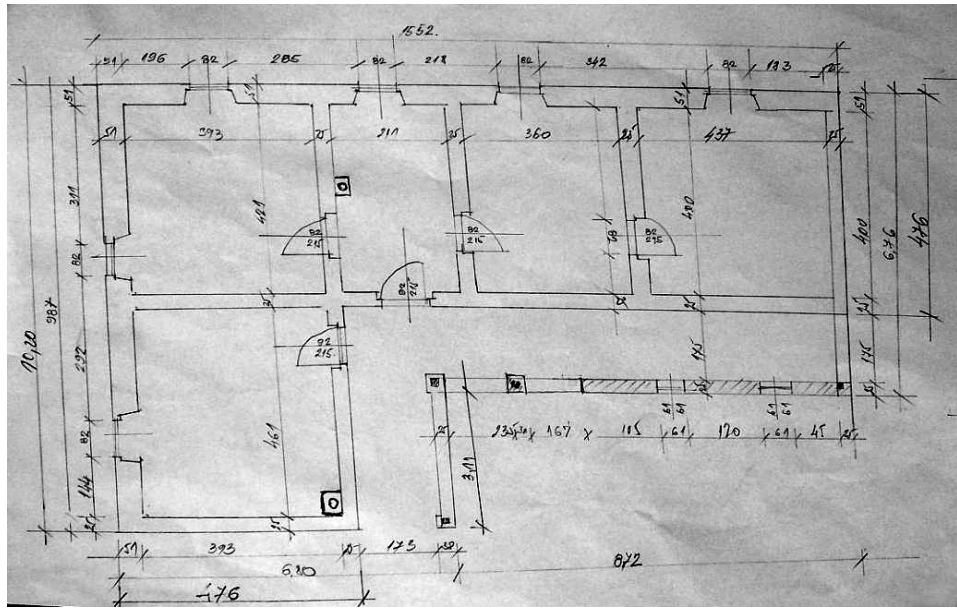
Зграда је имала више функција у току свог трајања: била је парохијски дом и школа све до 1905. године, а од тада је углавном служила као парохијски дом. Због лошег стања, у другој половини XX века свештеници у њој нису живели. Ту су се налазиле црквена канцеларија и соба за заседање црквеног одбора. Почетком овог века, приступило се реконструкцији те зграде, али је она 2009. године ипак срушена и направљена је нова зграда са истим изгледом.

На прелазу из другог у трећи миленијум црквени комплекс са самом црквом је значајно обновљен, па је сада овај посед један од најуређенијих у Срему.

[9] Основна школа „Змај Јова Јовановић“, Споменица Опште народне пређе српске православне школе у Руми, саставио Гавра Путник, податак је на првој страни (стране нису нумерисане)

Рушење старе црквене зграде 2009. године

План за изградњу нове зграде при цркви Светог Николаја – Стара Рума

За оснивање основне школе, а потом и гимназије у XVIII веку у Руми, заслужан је парох Пантелејмон Хранисављевић. Рођен је 1736. године, а завршио је Покрово-Богородичну школу у Сремским Карловцима. Од 1755. године учитељ је у школи у Сремским Карловцима, а 1756. године појављује се као парох цркве Светог Николе у Старој Руми.

Данашњи изглед комплекса Старорумске цркве

Пантелејмон Хранисављевић је ту, поред цркве Светог Николе, у црквеној порти, основао прву школу, 16. марта 1756. године. Како је школа настала за време столовања митрополита Павла Ненадовића, значајно је нагласити да је он један од најзаслужнијих појединаца за ширење мреже српских школа и њихово умножавање. У Архиву САНУ у Београду, у црквеним протоколима сачувани су његови циркулари у којима подстиче не само свештенство него и парохијане да уредно шаљу децу у школу и то како мушку, тако и женску.[10]

Поред ових података, у Каталогу изложбе „Школство и просвета код Срба у XVIII веку“ помиње се и писмо истог митрополита румском свештенику, где му забрањује служење литургије догод се у близини цркве налази механа, те препоручује да се она што пре претвори у школу.[11] У каталогу није наведено из ког је извора овај податак преузет. Такође се не зна ни да ли је школа онда почела да ради у тој крчми, или у неком другом простору? Но, засигурно се зна да је она почела да ради 1756. године у близини цркве дашчаре посвећене Светом Николи. Како је убрзо почела да се прави црква од чврстог материјала, вероватно је зграда у којој је радила школа била боље грађена од цркве, односно да није била дашчара, већ је била направљена од набоја, као и друге школе тог времена. Школа се највероватније налазила уз стан, или у самом стану свештеника. Из тога даље проистиче питање да ли је

[10] АСАНУ, Циркулар Карловачке митрополије 1750–1767. године, 12176-а

[11] Школство и просвета код Срба у XVIII веку, каталог изложбе, уредник Боривоје Аксентијевић, Педагошки музеј Београд, 1966, стр. 17

уз цркву одмах постојао и парохијски дом и како је он изгледао? Одговор може само да се нагађа, али дефинитивно нека зграда је постојала у којој је морала започети са радом школа.

Та школа је имала карактер „тривијалне“ (основне) школе какве су у то време већ постојале у читавом Срему, па је за њихову организацију и надзор од стране Аустрије био постављен посебан повереник. Учитељи у тим школама били су углавном свештеници, а звали су их даскали, магистри, мађистори или мештери. Школе су биле уз цркве, у портама, а издржавали су их сами парохијани. Учитељи су плату примали делом у новцу, делом у намирницама, а уживали су још и стан и огрев. У школу су углавном ишла мушка, а ретко и женска деца. Учење су прекидали да би ишли у цркву.

У то време, све школске зграде у Срему биле су у врло лошем стању. Биле су то ниске грађевине од набоја, са малим прозорима, мрачне, са подовима од земље или цигала, покривене шашом или трском. Ни зграда у којој је радила Хранисављевићева школа уз Николајевску цркву у Старој Руми није могла бити у бољем стању. На први поуздан податак о црквеној кући у којој је радила школа наилази се у Споменици српске основне школе где се помиње изградња школе са учитељским станом уз цркву Светог Николе 1842. године. Изглед те зграде сачуван је на фотографијама:

Дворишни изглед зграде из 1842. године (60-тих година XX века)

Дворишни изглед зграде из 1842. године (60-тих година XX века)

Без обзира на изградњу нове цркве од чврстог материјала 1758. године, парох Пантелејмон Хранисављевић прелази у Нову Руму, где се уз **Вазнесењску цркву**, прилозима грађана, гради зграда за школу и свештенички стан. Овај податак указује на недостатак правих услова за рад школе уз Николајевску цркву, јер она сигурно не би тако брзо по оснивању била премештена у Вазнесењску цркву. Дакле, када је Хранисављевић из Старе Руме са својим парохијанима прешао у Нову Руму, са њим је тада премештена и његова школа.

Црква Светог Вазнесења Господњег један је од најстаријих сачуваних архитектонских споменика у граду. Првих година постојања Нове Руме, њени православни становници одлазили су у цркву у Старој Руми, па је она ускоро постала претесна. Зато се, упоредо са зидањем Цркве Светог Николе од чврстог материјала (завршеног 1758), приступило и градњи цркве у Новој Руми. Наравно, није све ишло лако. Локално немачко становништво се овоме успротивило, јер би тако православци у Руми имали две цркве, док би римокатолици имали само једну.

Вазнесењска црква (прва половина XX века)

Због тога је сресни судија забранио изградњу, под изговором да се планирана локација налази преблизу римокатоличке цркве. Спор је преко канцеларије митрополита Павла Ненадовића на крају дошао и до царице Марије Терезије. Након што се распитала о свим детаљима спора, царица је лично пресудила у корист српске стране и децембра 1758. године о томе је обавестила и Скупштину Сремске жупаније. Тако је дошло до подизања Вазнесењског храма. Уз цркву је саграђена и зграда за нову школу, коју је из Старе Руме у Нову преместио парох Пантелејмон Хранисављевић.

Изградња Храма Вазнесења Господњег у трговишту Нова Рума, које је основао барон Марко Пејачевић, започета је 1758, а завршена је за свега три године, 1761. године. Храм је 1. јуна 1766. године освештао карловачки митрополит Павле Ненадовић.

Вазнесењска црква данас

На Хранисављевићеву иницијативу, изграђена је нова школа у непосредној близини новосаграђене Вазнесењске цркве. Као и цркву, и школу су православни Новорумљани градили својим прилозима.

Зграда школе поред Вазнесењске цркве (30-тих година XX века)

Одредивши учитеља који ће га замењивати у школи, Хранисављевић је 1767. године кренуо на путовање у Русију. Боравак у Русији искористио је за прикупљање књига и учење. Из Русије се вратио 1769. године, доносећи са собом велики број разних књига, за које је рачунао да ће му бити потребне када његова Мала славенска школа прерасте у „Граматикалну латинску“ школу. Од тада се у Хранисављевићевој школи почело стицати и ниже, и средње образовање.

У оно време, школски систем је био другачији. Критеријуми на основу којих су се школе међусобно вредновале и рангирале били су наставни програми за опште средње школе, односно гимназије. Тадашња гимназија имала је три нижа и три виша разреда, а VII и VIII разред представљали су посебан степен образовања и звали су се филозофија. Хранисављевићева школа у XVIII веку у Руми имала је ранг ниже или непотпуне гимназије. Прва права потпуна српска гимназија основана је 1791. године у Сремским Карловцима[12].

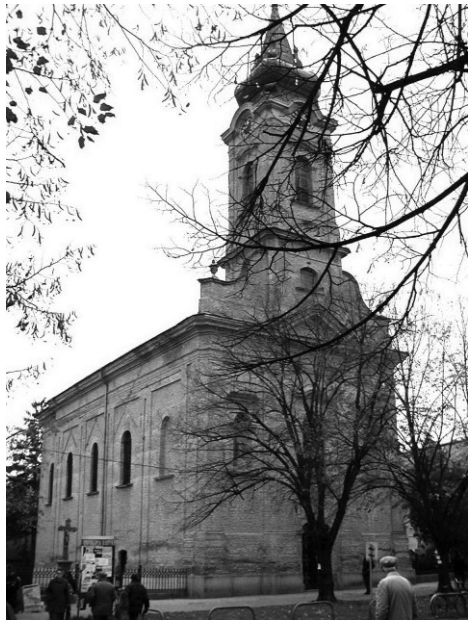
[12] Међутим, Гимназија у Сремским Карловцима није почела да ради 1791. године. Аустријски цар је 12. децембра 1792. године потврдио друго закладно писмо и одобрио наставни програм Гимназије. Тако је, након годину дана одлагања, за које је време патронат Гимназије отворио припремну школу, Гимназија почела са радом. До 1852. године Карловачка гимназија је била шесторазредна, а од те године гимназија је добила седми и осми разред, те постаје потпуна.

Хранисављевићева Вазнесењска, румска, или српска „Мала гимназија“ како су је у оно време звали сви Срби, не само у Руми, него и у целој Хабзбуршкој монархији, почела је са радом одмах по његовом повратку из Русије. Највероватније је радила у његовом стану, као и основна школа до тада. Нова школска зграда, грађена у порти Вазнесењске цркве, била је завршена 1770. године. Ђаци су почели да долазе са свих страна. После три године рада, у школу се уписују и прва женска деца. Школа је нарастала из године у годину и постизала све значајније успехе. Може се слободно рећи да је то била једна од првих средњих школа грађанског смера међу Србима у Хабзбуршкој монархији. Поред свештеника, наставници у њој били су и грађанска лица. Она је припремала све слојеве грађанског друштва којима је било потребно образовање.

Ова румска српска гимназија била је на гласу. Учитељи су били угледни и образовани људи тог доба, а међу њима били су и Василије Крстић и Теодор Зикић, којима је њихов ученик, Атанасије Стојковић посветио нека од својих дела. Ову школу помиње и прота Матеја Ненадовић у својим „Мемоарима“, Јован Скерлић у својој књизи „Српска књижевност XVIII века“, а најпохвалније је о њој писао и митрополит Стефан Стратимировић. Она је одговарала народним потребама тадашњег времена и поред Румљана, новчано су је помагали и грађани из многих других места где је било Срба. Било је и добротвора који су помагали ученике. Добар глас о српској школи у Руми стигао је и до Јернеја Копитара пре доласка Вука Караџића у Беч, а и сам Вук се за њу распитивао код Лукијана Мушицког, желећи да о њој нешто напише у предговору свог „Рјечника“ (1818).

Рад у овој школи био је уздрман 1784. године, када су у великом пожару који је задесио Руму, поред многих објеката изгореле и црква и школа. Та велика несрећа спречила је румске Србе да своју „Малу гимназију“ подигну на степен више. Српска гимназија у Руми у XVIII веку радила је без сметњи све до 1787. године, када је по одлуци аустријских власти спојена са римокатоличком, фрањевачком „граматикалном школом“, односно са такозваном „Пејачевићевом гимназијом“ у заједничку или мешовиту „тривијалну“ школу обеју религија.

Данашња **римокатоличка црква Уздизања Часног Крста** у Руми је подигнута 1813. године и као непокретно културно добро има статус споменика културе од великог значаја. На њеном месту се, у самом центру вароши, пре изградње нове налазила стара црква која није могла да задовољи потребе свег католичког становништва Нове Руме. Црква је била мала, скромна, дрвена грађевина, без торња и украса, а поред ње се налазио такође мали и скроман жупни двор саграђен од ћерпича и трске. Због тога је 1813. године саграђена нова црква под покровитељством грофа Пејачевића. Нова црква могла је да прими знатно више верника него стара, а уз њу је одмах саграђен и нови, пространи жупни двор за свештеника.

(за време реновирања 2013. године) *(данас)*

Римокатоличка црква Уздизања Часног Крста

Уз дрвену римокатоличку цркву радила је у Руми још једна основна школа, али о њој скоро да нема података. Претпоставља се да је почела са радом 1765. године, али се не зна, чак, ни име њеног првог учитеља. Свакако је радила за потребе католичког становништва на властелинству Пејачевића и претходила је отварању такозване „Пејачевићеве гимназије".

Дакле, оснивање римокатоличке гимназије у Руми везано је за име барона Марка Пејачевића. Он је у свом завештању од 9. јануара 1762. године наменио 15000 златника за изградњу школе за децу из Румског и Илочког властелинства. Школа је изграђена уз римокатоличку цркву, на месту где се већ налазила основна школа, а данас је у тој згради смештен Завичајни музеј Рума. Њена градња је почела 70-тих година XVIII века, а први спрат је завршен 1772. године. Четири године касније на згради је изграђен кров. На улазним вратима се налазио грб грофова Пејачевића и текст „Familia comitum Pejacsevich de Verocza ex zelo et amore erga suam sibi charam Patriam euisque filios has Aedes scholasticas fundavit 1772" („Familia comitum Pejacsevich de Verocza ex zelo et amore erga suam sibi charam Породица грофова Пејачевић Вировитичких из ревности и љубави према милој отаџбини и њеним синовима ову школску зграду је утемељила 1772.")[13].

[13] Antun Cuvaj, *Grofovi Pejacsevich, njihov rad za kralja i dom*, Zagreb, 1913, стр. 22

Школа је почела са радом 1779. године. Први наставници су били фрањевачки монаси, Немци. У њој се настава изводила искључиво на немачком и латинском језику, а била је намењена властелинској деци, која су се по обичају школовала у већим европским градовима, деци властелинских повлашћених службеника и других грађана, док сељачка деца у њу нису примана. Због такве уписне политике, „Пејачевићева гимназија“ би се највероватније сама угасила, да аустријске власти нису донеле одлуку о њеном укидању, као и за српску гимназију.

Ипак о погледима Марка Пејачевића на просветитељску мисао и науку скреће пажњу већ Доситеј Обрадовић у свом делу „Живот и прикључениje“. Он каже: „...Иди за науком; с њом ћеш свуд престати и своје живљење поштено заслужити. Мој синко, прошла су она глупа и слепа времена, када се је међу нами говорило: 'Боље је шест вранаца у каруца него шест школа у глави'. Сад се је време преокренуло; учен човек ако ће и пешице ићи, сваки га поштује, а неучена видећи гди се вози на вранци, 'Вранци вранца вуку' – говоре, и право имаду. „Ти видиш како ме љуби господин барон Марко Пејачевић. [...] Он ми непрестано фали науку и каже да у садашње време принципски синови, ако нису учени, мало поштења имаду. Он има обичај рећи да богат човек без науке (ваља овде разумети такога борца који с богоданим својим богатством никва добра општеству и роду својему не чини, дар божији закопан и сакривен држећи) подобан је волу с позлаћени рогови...“[14]

Зграда Пејачевићеве гимназије (20-тих година XX века)

Одлука аустријских власти о спајању румских школа 1787. године у мешовиту „тривијалну“ школу обеју религија, свакако није спроведена ни брзо, ни лако. Њој су се опирали сви: и наставници, и деца и родитељи. Тако су 1799. године школе у Руми поново раздвојене на посебне школе: римокатолочку и православну.

[14] Доситеј Обрадовић, Живот и прикључениja Димитрија Обрадовића, Библиотека Реч и мисао, коло VII, књига 166, Београд, 1964, стр. 67–68

Зграда Пејачевићеве гимназије, данас Завичајни музеј Рума

Иако угашене и „Мала славенскаја“ и „Пејачевићева гимназија“ оставиле су дубок траг и ударile чврст темељ даљем развоју школства у Руми.

Формирање и значај ревитализације учионице из прошлости

Богата историја школства у Руми инспирисала је идеју о формирању учионице из прошлости, а првоботна идеја јавила се у тренуцима гостовања у радију епархије сремске – у Радију „Српски Сион“. Епархијски радио смештен је у специфичном објекту у порти цркве Светог Николе у Руми – у Старорумској цркви. Наиме, у прелепом објекту старинског стила градње, панонске архитектуре специфичне за период од XVII до XIX века, генерације старих Румљана су училе прва слова и вештину читања и писања, а нешто млађи суграђани су у том простору стицали прва знања о хришћанској православној вери и учењу, као и знања о првом српском архиепископу, спремајући рецитале за светосавске приредбе уз надзор парохијског свештеника. Уз сазнање да, у сада већ реновираном објекту, још увек постоји простор некадашње учионице без посебне намене, јавила се идеја о формирању „Учионице из прошлих времена“ у којој би био приказан настанак прве школе и развој школства у Руми.

Друга могућност за формирање изложбене поставке „Учионице из прошлих времена“ постојала је и у самој згради Завичајног музеја у Руми. Наиме, зграда Завичајног музеја, као што је већ речено, изграђена је давне 1772. године управо за потребе школе румског властелинства породице Пејачевић. Завичајни музеј Рума је правни, укњижени корисник објекта, који је решењем Завода за заштиту споменика културе Сремска Митровица, број 146 од 28. јуна 1967. године, стављен под заштиту, а као непокретно културно добро од великог значаја утврђен је Одлуком објављеном у Сл. листу АПВ од 30. децембра 1991. године. Посебно треба нагласити да је зграда Завичајног музеја од свог настанка све до данас, била увек у функцији образовања и културе, те је идеја о формирању „Учионице из прошлих времена“ у самој згради Музеја била такође прихватљива.

На задовољство музејских радника, у јулу 2019. године донет је заједнички закључак да би организовање учионице из прошлости имало вишеструки значај, ако би учионицу сместили у простор музеја. Тако би цела идеја имала, како историјски и музеолошки, тако и верски и туристички значај. Овом пројекту се приступило већ у августу, са планираним завршетком до краја 2019. године. Сакупљање предмета за “Учионицу из прошлих времена“ и њено формирање имало је за циљ да оживи и сачува од заборава школу из прошлости, тај, можда и најважнији сегмент у развоју друштвеног живота сваког појединца. Увидом у инвентар сопствених збирки и успостављањем одличне сарадње са Педагошким музејом из Београда, чије руководство нам је несебично уступило, дугорочним реверсом, вредне експонате, као и захваљујући донацијама приватних лица, сакупљени су предмети потребни за реализацију изложбене поставке „Учионица из прошлих времена“.

Дакле, ревитализација учионице из прошлости имала би вишеструки значај: историјски, музеолошки, педагошки, верски и туристички. Сви ови аспекти су повезани, међусобно условљени и проистичу један из другог, истичу економски значај и дају важност свим заинтересованим актерима.

Са **историјског аспекта** гледано, значај ревитализације овакве учионице је у упознавању јавности са тим ко је био први и највећи носилац образовања и просвете код српског народа на овим просторима, али и уопште. Без сумње, то је била Српска православна црква са својим јерарсима који су се пожртвовано залагали да просвете свој народ. Како су први учитељи били свештеници, није необично да су прве школе отваране уз цркве, углавном у парохијским домовима, или у становима свештеника. Значај православног свештенства у почетним корацима развоја српског образовног система је, дакле, био непроцењив. Ништа мањи значај није имало ни католичко свештенство бринући се о просвећивању римокатоличког становништва, а за нијансу је у свом просветитељском раду било у бољем материјалном положају, јер је било подржано од стране градских патрона Пејачевића.

Посматрано шире, у тим школама су основу писмености добијали будући свештеници, али и учитељи и други културни делатници. Они ће заједно имати значајан утицај на политички, економски, верски као и на културно-образовни развој нашег града, а из тог првобитног система образовања развиће се друге, модерније и развијеније румске школе. Кроз организовање овакве изложбене поставке напокон је расветљен један од најбитнијих сегмената људске прошлости – образовање и развој образовања од његових зачетака до блиске прошлости.

Са **музеолошког аспекта**, простор за организовање старе учионице није случајно изабран. С обзиром на то да се зна да је уз цркву Светог Николе у „Старој Руми“ почела да ради прва школа код Срба у Руми, амбијентално посматрано, јасно је зашто је тај простор био погодан да се у њему организује изложбена поставка. Зграда некадашње школе налази се уз саму цркву Светог Николе и у саставу је порте. Реч је о згради која је од темеља реконструисана 2009. године и у потпуности опонаша изглед некадашње школе. Данас се ту налази Радио Епархије Сремске. Зграда је у одличном стању, тако да би у њој музејски експонати били безбедни и сачувани. За пројекат „Учионица из прошлих времена“ била је планирана једна просторија величине око 20 квадратних метара, а која је и у првобитној згради имала исту функцију. Просторија је аутентичног изгледа са дрвеним патосом, дрвеном таваницом са гредама и малим двокрилним прозором. Тадашња школа је и имала само једну учионицу, а у другом делу зграде налазио се учитељски стан. У учионицу се улазило споља, са гонка, али и из учитељског стана. Такав распоред је сачуван до данас и тај простор се чинио идеалним за намену о којој је реч у овом раду.

Ипак, поред свих предности да се „Учионица из прошлих времена“ формира у згради у порти Николајевске цркве, колегијум Завичајног музеја Рума донео је одлуку да се она отвори у самој згради музеја која је, како је већ речено, и прављена у сврху школе и у функцији образовања и културе битише већ, без мало, два ипо века. Ова одлука је донета после детаљне анализе одрживости изложбене поставке у првобитно планираном објекту. С обзиром да би посете „Учионици из прошлости“ биле отворене за ширу публику и да се у њој планира и педагошки рад кроз реализацију радионица разних садржаја, сматрало се да би се нарушавала радна концепција и саме цркве и њеног радија те се из тих разлога и одустало, јер би сигурно у неким случајевима дошло до поклапања термина и били би приморани да одбијемо посету, или да одложимо радионицу.

Због тога је у просторији у приземљу зграде Завичајног музеја Рума, на самом углу према римокатоличкој цркви, организована изложбена поставка „Учионица из прошлих времена“ са свим до сада сакупљеним експонатима из прошлости. Формирана „учионица из прошлости“ има функцију да прикаже широј публици како су изгледале учионице и школе у прошлом – ближем и

даљем времену. Дакле, у циљу дочаравања тих времена, у учионици се налазе: скамије, табла, ормари и други предмети који су некада чинили школски инвентар. Њихов распоред дочарава некадашњи распоред намештаја у учионицама. Као додатна илустрација начину рада и васпитно-образовном систему у школи некада, послужиће изложени предмети као што су: ђачке таблице, писаљке, стари глобуси, рачунаљке, перетонице, мастионице, илустрације, стари уџбеници, реквизити за спровођење васпитно-дисциплинских мера и слично. Ти свакодневни предмети смештени су у витринама, али и на скамијама и учитељском столу. У првој фази опремања учионице, предвиђено је постављање шест скамија, као и постављање пратећег информативног паноа испред саме учионице.

Нажалост, расположиви експонати нису из времена пароха Хранислављевића, али и такви, свакако дочаравају атмосферу каква је и онда била, али и у каснијем периоду, било да се ради о оригиналним музејским предметима, или да је реч о експонатима-репликама школских учила из прошлих времена.

Такође, као пратећи материјал изложбе, за публику су одштампани и пригодни флајери чији се текст углавном базирао на подацима о школству у Руми. Флајери ће бити дељени посетиоцима као подсетник на све оно што су приликом посете учионици сазнали од кустоса.

Са **педагошким аспектом** учионица поред значаја добија и свој смисао. У прелепом амбијенту старе зграде, на скамијама старијим од једног столећа, уз звуке клепетуше и светло петролејке, са децом школског узраста планира се одржавање литерарних, музичких и ликовних радионица, које ће сваке године имати актуелну тему из националне или локалне историје. Такође ће се одржавати и разне радионице везане за велике црквене празнике, што се у Музеју иначе и до сада реализовало.

У свим евентуалним програмима који се буду планирали приоритет би добила едукативна улога музеја, која је у потпуности усаглашена са државном културном политиком и стратегијом, као и са препоруком о већој сарадњи свих установа културе и културних институција.

Стара учионица, дакле, није замишљена само као музејски простор где би посетиоци видели некадашњи изглед школе, већ и као простор за одржавање едукативних радионица. Планирано је да деца из градских и околних сеоских школа долазе на излете, где би поред разгледања поставке, били укључени и у рад различитих радионица. Исте радионице се могу организовати и за најављене групе које долазе из других средина.

Са **верског аспекта** посматрано, постићи ће се јасна слика о значају цркве у развоју школства и разбиће се табуи да је црква била та која је кочила просветитељске идеје и спутавала сопствени народ на његовом путу просвећивања и образовања.

Новим погледима оправдаће се и повратак веронауке у систем данашњег школства, на шта постоје озбиљне примедбе и критике, те ће ово бити мали корак у борби да веронаука добије своје заслужено место у модерном систему школства.

Са **туризмолошког аспекта**, организовање учионице има вишеструки значај. Поред класичних посета Музеју и слушања музеолошко-историјске приче о настанку и развоју Руме, туристи-посетиоци могу да чују приче о историји румских цркви, приче о зачецима школства и писмености, као и о борби за школе и за образовну политику.

Посетом учионици у оригиналном амбијенту и организовањем туристичке шетње кроз Руму под називом „Стазама румских школа“ може се обогатити туристичка понуда Руме, и допринети да Рума буде стављена на мапу интересантних туристичких дестинација верског и образовног туризма, интересантних како за домаће тако и за туристе из окружења.

Дакле, мисија овог пројекта је развијање образовног и верског туризма и стицање конкретних практичних знања кроз осмишљен радионички рад. Овакав вид учења помаже деци у стицању знања, развијању креативности и спретности кроз забаву и игру, као и у развијању љубави према традицији, вери и богатству културног наслеђа.

Каталог предмета

Завичајни музеј Рума, предмети из Одељења историјских и етнолошких збирки:

1. Скамија, инв. бр. 1077/1, друга половина XVIII века, са седећим делом прикаченим за скамију иза, дрво.

2. Скамија, инв. бр. 1077/2, друга половина XVIII века, са седећим делом прикаченим за скамију иза, дрво

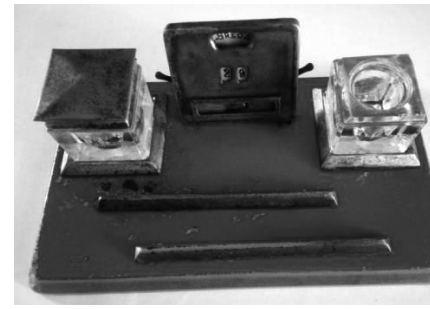
3. Скамија, инв. бр. 1078/1, половина XIX века, писаћи и седећи део изједна, дрво.

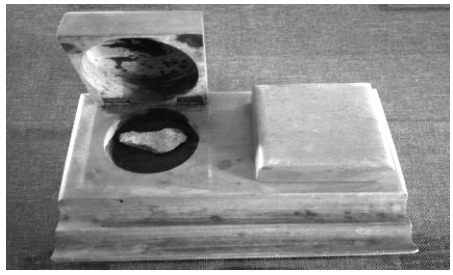
4. Скамија, инв. бр. 1078/2, половина XIX века, писаћи и седећи део изједна, дрво.

5. Скамија, инв. бр. 1078/3, половина XIX века, писаћи и седећи део изједна, дрво.

6. Скамија, инв. бр. 1078/4, половина XIX века, писаћи и седећи део изједна, дрво.

7. Мастионица метална, инв. бр. 1079, почетак XX века, стакло – лим, са штимајућим календаром.

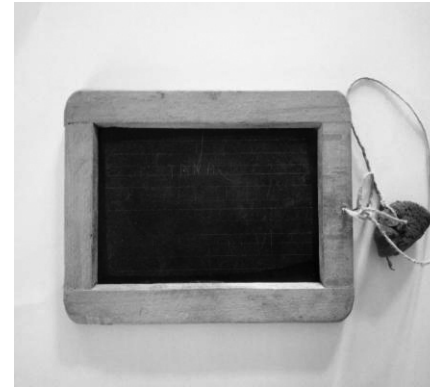

8. Мастионица дрвена, инв. бр. 1080, почетак XX века, дрво, са две преграде за мастило.

9. Рачунаљка метална, инв. бр. 1084, 60-тих година XX века, метална са дрвеним куглама

10. Таблица за писање, инв. бр. 1081, крај XIX века, дрвена са спужвом.

11. Упијач орнаментирн, инв. бр. 1083, почетак XX века, дрво са резбареном и бојеном шаром.

12. Столица дрвена, инв. бр. 271, тамно браон, међуратни переиод, поред учитељског стола.

13. Петролејка, инв. бр. 316, бакарни дозер са стакленим цилиндром

14. Перетоница дрвена, порекло Б. Макеш

15. Ђачка књижица из 1932/33. школске године, инв. бр. 137

Завичајни музеј Рума, реплике школског прибора и наставних средстава:

16. Прибор за геометрију – шестар, угломер, троугао, 60-тих година XX века.

17. Геометријска тела – школски прибор, дрво, реплика старих очигледних наставних средстава..

18. Рачунаљке дрвене стоне – школски прибор, реплика старих рачунаљки.

19. Катедра, дрвени сто, импровизација
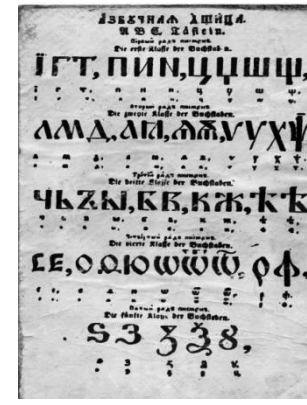
20. Магареће клупа, са нагибом, без удубљења за перо и мастило (импровизација)

21. Црна табла, димензије 150x150, дрвена, реплика

22. Три прута (шибе), наставно средство за спровођење васпитно-дисциплинских мера

Завичајни музеј Рума, штампани материјал:

23. Пано ШТИЦА, папир, копија.

24. Портрет Марије Терезије, папир, копија, урамљено

25. Портрет митрополита Павла Ненадовића, папир, копија, урамљено

Из библиотечког фонда Завичајног музеја Рума:

26. Опис манастира Врдника – Раванице у Срему, написао по изворима и старим списима Сергије Попић, Српска манастирска штампарија, Сремски Карловци,1898.

27. Л. М. Сухотин, Историјска читанка средњег века, Београд, 1928

28. Из нове српске историје, студије Михаила Гавриловића, Београд, 1926.

29. Камено доба, Јован Жујовић, Београд, 1893.

30. Света Браћа Ћирило и Методије, Маћедонија у светлости историје, јавна предавања од Љубомира Ст. Митровића–Мирољуба, Београд, 1927.

31. Милутин Ратковић, Постанак фондова школа српски у Руми, Нови Сад, 1901.

32. Радослав Марић, Православна српска парохија у Инђији крајем 1900. године, Сремски Карловци, 1901.

33. Радослав Грујић, Прилошци историји срп. банатских манастира у другој половини XVIII века, Сремски Карловци, 1906.

34. Највиши Краљевски Рескрипт од 10. августа 1868. године, Уредба за српско-народне школе од 17. јуна 1882. године, Нови Сад

35. Позиви и одзиви српских архиепископа у митрополији карловачкој око подизања српских школа и стварања фондова за њихово издржавање, При-

лози историји српске школе у Аустро-Угарској, приопштио и издао протојереј Димитрије Руварац, Земун, 1894.

36. Српски учитељ, педагошко-књижевни лист српског учитељства у Хрватској и Славонији, одговорни уредник Сава Роксандић, Загреб, 1908.

Педагошки музеј Београд (ПМБ):

37. Велика рачунаљка, инв. бр. ПМБ–XII–231, друга половина XIX века, дрво са куглицама различитих боја и црном плочом за писање.

38. Таблица за писање, инв. бр. ПМБ 879/1, половина XIX века, дрвена, црна.

39. Глобус, инв. бр. ПМБ 1: VIII–27, почетак XX века, дрвени – црни.

40. Глобус стари, наставно учило – облик Земље са воденим и копненим површинама, међуратни период

41. Шрајберове слике: Панчево 1874. године, литографија у боји, копије немачких; три зидне слике: носорог, патка, кафа (урамљене); две у виду паноа: 1:IX. 423–II и 1:IX. 222–II

42. Глобус, стари, међуратни период

43. Мастионица са једним отвором, боја дрвета, са стакленом посудом за мастило

44. Браон и шарено перо за писање

45. Клепетуша, мало школско звоно са дршком

46. Дрвена перетоница 4:I–172

47. Воштана таблица са писаљком

Из приватних збирки

48. Збирка старих новчића, сложени по времену настанка у дрвеном раму – држачу (приватна збирка)

49. Југословенче, часопис за младе Краљевине Југославије, 1934.

50. Ђачка књижица из 1933/34. приватна збирка

51. Читанка за трећи разред нижих пучких школа, Загреб, 1896.

52. Рачун за четврти разреднижих пучких школа, Загреб, 1900.

Извори и литература

- Архив САНУ Београд, Циркулар Карловачке митрополије 1750–1767. године, 12176-а

- Архив САНУ Сремски Карловци (АСАНУК), МП „Б“, 104, 1731.

- Основна школа „Змај Јова Јовановић“, Споменица Опште народне пређе српске православне школе у Руми, саставио Гавра Путник, (стране нису нумерисане)

- Шаула 1905, М Шаула, „Освећење обновљене цркве румске“, Српски Сион, Митрополија Карловачка, Сремски Карловци

- Арсенић1995, Ђ. Арсенић, „СРПСКА МАЛА ГИМНАЗИЈА“ У РУМИ У 18. ВЕКУ (1770–1792), Градска библиотека Рума и Управа Парохије храма Вазнесења Господњег у Руми, Рума

- Бошковић 2011, Ђ. Бошковић, РУМА – историјски преглед, Завичајни музеј Рума и Градска библиотека „Атанасије Стојковић“ Рума, Рума

- Bruce McGowan, Sirem Sancağı Mufassal Defteri, Ankara : Türk Tarih Kurumu, 1983

- Гавриловић 1969, С. Гавриловић, РУМА трговиште у Срему 1718–1848/49, Матица српска одељење за друштвене науке, Нови Сад

- Обрадовић 1964, Д. Обрадовић, Живот и прикључења Димитрија Обрадовића, Библиотека Реч и мисао, коло VII, књига 166, Београд

- Дрезгић 2005, О. Дрезгић, Наше школе некад (од XVIII века до 1918. године), каталог изложбе, Музеј Срема Сремска Митровица, Сремска Митровица.

- Школство и просвета код Срба у XVIII веку, каталог изложбе, уредник Боривоје Аксентијевић, Педагошки музеј Београд, 1966.

- Шулетић 2013, Н. Шулетић, Сремски санџак у XVI веку, Филозофски факултет у Београду, Београд, (докторска дисертација)

Summary

Classroom from past times (Exhibition of Ruma County Museum)

Long tradition and rich history of schooling in Ruma has long deserved great attention, as well as a space where that story would be finished and adequately affirmed. The decision to place the exhibition „Classroom from past times“ in the very building of Ruma County Museum, which used to serve as a school for two centuries, has thus brought the given question to its finalization. The mission of this project is defined, which, among other things, gives the project a note of sustainability by developing educational and religious tourism and providing actual practical knowledge through designed workshops. This type of learning helps children and other age groups acquire knowledge, develop creativity and dexterity through fun and play, as well as develop love for tradition, religion and wealth of cultural heritage.

Formation of this exhibition represents an extension of museum's activities in Ruma County Museum. This refers primarily to the development of museum pedagogy, which had been overlooked in this museum until recently, even though all curators made efforts to firstly approach the young who are the most rewarding audience. Museum pedagogy is thus considered an important segment in the work of a museum, primarily because it helps develop cultural habits of the young by making them a new audience.

According to this project, curators have a responsibility of a museum educational counsellor whose task is to maintain the exhibition, enrich it with new items, welcome and inform the audience, and organize proposed workshop activities. Moreover, with the aim of active informing and attracting audience, curators responsible for this exhibition might occasionally visit schools in Ruma and the surrounding area and present the „Classroom“ within appropriate training units. These presentations could be conducted in a classic way / via Power Point. The same presentation will be shown in the museum classroom during visits, in order to connect the old and the new, and to establish an easier approach to new, Internet generations.

Therefore, „Classroom from past times“ would fulfill its task mentioned above, and it would best affirm the work of the museum through education and return to the real values of the young.

Key words: Ruma, education, church, classroom, museology, exhibition.

Извештаји и прикази – Reports and Surveys

УДК, 069.51(497.113)„2018/2020“
COBISS.SR-ID 25434121

Ма Бранислава Коњевић, кустос
Завичајни музеј Рума

АКВИЗИЦИЈЕ ЗАВИЧАЈНОГ МУЗЕЈА РУМА 2018–2020. ГОДИНЕ

Приликом отварања изложбе „Аквизиције – поклони и откупи 2006–2011. године“, виши кустос у Народном музеју у Шапцу Александра Рашевић констатовала је да је најзначајнији сегмент музејске делатности, у ствари, сакупљање предмета – аквизиција, којом се обогаћују музејски фондови.[1]

Музеји зато не могу бити пасивна складишта у ишчекивању да им се нешто поклони. До предмета музеји не долазе административним путем и Законом о обавезном примерку као што је то случај у библиотекарству, већ музеји, односно музејски радници, морају бити активни како у потрази за музејским предметима, тако и у њиховом набављању.

Сама реч аквизиција може имати више значења. То је реч латинског порекла – ***acquisition,*** што означава тековину, стечено добро, стицање, набављање. Једно од могућих значења јесте и набавка, али и средство, или предмет купљен или прибављен, обично од стране библиотеке или музеја.

Набавка, то јест аквизиција музејских предмета се врши:

1. КУПОВИНОМ;
2. ПОКЛОНОМ као главним начином набављања артефакта, а поклона може бити више врста:

1. поклон – неопозив и безуслован, правно регулисан;

2. легат – поклон тестаментом, ступа на снагу по смрти поклонодавца, али се може поклонити и за живота, с тим да му се права могу заштитити. Неопозив је тек када се тестамент региструје;

[1] Чланак „Музејске аквизиције“ од 7. децембра 2011, интернет страница посећена 15. октобра 2020. https://www.rts.rs/page/stories/sr/story/57/srbija-danas/1004136/muzejske-akvizicije.html

3. поклон уз плаћање права на наслеђе – најбољи начин за набавку (куповину) целе збирке, да се збирка не би разбијала и

4. меценат – поклон приватних успешних фирми, или имућних појединаца;

3. РАЗМЕНОМ и то најчешће на тематском нивоу. Размена није много честа и обавља се искључиво између музеја;

4. ПОЗАЈМИЦОМ – уз депозит који није обавезан и уз реверс који је обавезан и утврђује се на краћи/дужи рок. Позајмице се најчешће обављају између музеја, али може и на релацији музеј – нека друга установа, или пак релација музеј – приватно лице;

5. ПРИКУПЉАЊЕМ НА ТЕРЕНУ – на великим налазиштима иде се на отварање музеја на самом локалитету, али ако нема материјала за већа ископавања, онда се прикупљени предмети предају надлежном музеју. Онај ко их нађе дужан је и да их пријави. У том случају музеј има чуварну функцију.

За протекле три године набавка музеалија и библиотечког материјала (старе и ретке књиге) у Завичајном музеју Рума одвијала се **откупом**, у оквиру средстава опредељених за ту намену, **донацијама и позајмицом,** уз стално испитивање расположења евентуалних продаваца и донатора за продају или поклоне, док је део археолошког материјала прибављен путем **рекогносцирања и ископавања терена.** Ваља истаћи да је кустос-археолог вршио стални обилазак терена и учествовао у радовима где су се вршила археолошка, али и грађевинска ископавања. Посебну врсту набавке Завичајни музеј Рума спроводи кроз сопствену продукцију и то одржавањем ликовне колоније.

1. Одељење археолошких збирки је у протекле три године обогаћено музејским предметима са археолошког локалитета Гомолава – некрополе код Хртковаца, где је 2017/18. године извршено заштитно истраживање. Предмети од разних материјала (керамика, стакло, кости, метал) са овог локалитета допремљени су у Завичајни музеј Рума 2019. године, а презентовани су на изложби „Гомолава – прошлост, садашњост и будућност“.

На самом крају 2019. године, поклоном сугрђанина Драгана Томашевића, археолошко одељење је обогаћено збирком античких и средњовековних новчића. Овим поклоном знатно је увећан, и квалитативно и квантитативно, још раније формиран његов легат.

Фигурина. Бронзано доба

Амфорица.
Бронзано доба

Бочица.
Римски период

Новац из збирке Драгана Томашевића

Нешто археолошких артефаката од метала и керамике приспело је у Завичајни музеј путем поклона појединаца, а неки артефакти су добијени од припадника МУП-а, које су они одузели и запленили од илегалних копача. Један део новог археолошког материјала потиче са рекогносцирања терена над којим Завичајни музеј Рума има надлежност. Обрада предмета из ове групе је у току.

2. Одељење етнолошких збирки у последње три године обогаћено је највећим бројем експоната.

Средствима обезбеђеним за откуп од стране локалне самоуправе, етнолошко одељење је обогаћено вредним експонатима. Један од таквих експоната је спаваћа соба из XIX века, која се састоји од једног ормара, два кревета и колевке.

Спаваћа соба

Овај мобилијар потиче из Голубинаца, а откупљен је од Горана Арсенијевића из тог места. Такође, откупљена је и трпезарија војвођанског грађанског стила с почетка XX века. Она се састоји од трпезаријске витрине са кристалним стаклима, украшеним шарама, стола и шест столица, на којима се налазе интарзије чија шара понавља шару на стакленим деловима витрине. Трпезарија је откупљена од наследника колекционара антиквитета Румљанина Живана Сазданића.

Трпезаријски сто и столице

Трпезаријска витрина

За збирку текстила откупљено је седам ћилима, три ткане торбе, једна поњава и две везене дозиднице од кудељне тканине, са холандским мотивом урађеним плавим концем. Откупљена су и два фењера, штедњак на дрва, произведен 1954. године, кухињски сандук за дрва и каљева пећ чоколадне боје, димензија 120x140 cm. Уз ове предмете нисмо наводили имена продаваца, стога што су они велики део експоната и поклонили Музеју, па ће њихова имена бити наведена у одељку о поклонима.

Поклонима наших суграђана, али и житеља општина над којима Завичајни музеј Рума има надлежност, сакупљени су вредни експонати за етнолошко одељење. За збирку намештаја поклоњено је: кухињски креденац и шифоњер за девојачку спрему из 1929. године из Старе Пазове, дечија колевка и огледало зидно-дрвено са дуборезом. Поклоном је допуњена и збирка машина и алатки: два ручна круњача за кукурузе, две преслице, машина за шивење марке „Сингер“ (почетак XX века), машина за народни вез марке „Багат“ (производња 1953) и пољопривредне алатке – мотика и будак.

Кухињски креденац

Шифоњер за девојачку собу

Крушач

Шивађа машина „Сингер“

За збирку текстила поклоњено је: два плава ткана кафетлука и стољњак за спаваћу собу, три ћилима, две ткане дозиднице (дувара) у раму, два пешкира од српског платна, један пешкир од шифона, два бела поперњака, две велике везене и две мале јастучнице ришеље рада, осам метара беле најлон завесе, десет хекланих таблетића, везени стољњак, пет урамљених гоблена

и невестински вео из међуратног периода. Од покућства и ситног кухињског инвентара етнолошко одељење је обогаћено са три сервиса за црну кафу и комплет шоља за чај од осликаног порцелана, ибрик за кафу и дозер за млеко (бели порцелан са бордо-златном бордуром), две порцеланске вазе, порцеланска фигура дечака-пастира, порцелански свећњак у облику листа, стаклени лустер са месинганом конструкцијом, пет ручних млинова за кафу, два млина за бибер, шест поклопаца за шерпе са зидним држачем, тучани калуп за „бакин колач“, дволитрена винска флаша, керамички сланик, емајлирани ђевђир, плави емајлирани чајник, флаша за ликер, тучана пегла, месингана кадионица за кућну употребу, кожни кофер, као и велики путнички кофер са оковима. Збирка сарачког заната употпуњена је јахаћим седлом и уздама, поклоном румског сарача Александра Брзована.

Порцеланска ваза

Кухињски поклопци са држачем

Велику захвалност дугујемо свим поклонодавцима: господину Брзовану, Горану Арсенијевићу, Драгици Јанковић, Ђурђици Тодоровић, Радинки Бенчић, Даници Јовановић, Петру Димитријевићу, Мари Јефтић, Биљани Којчић, Маријенки Пољовка, Гордани Драгутиновић, Наташи Кошутић, Мили Ћирић, Стоји Зец, Милошу Буновићу, Данијели Бута, Ољи Марковић и Стојанки Јовановић. Већина предмета из ове збирке се још увек музеолошки обрађује.

Поводом припреме изложбе „250 година од досељавања Словака у Стару Пазову“ од Туристичке организације општине Стара Пазова добијена је велика количина материјала за етнолошке збирке, чија обрада је у току, почев од основног пописа и припреме за инвентарну обраду.

3. Одељење историјских збирки допуњено је са више музејских експоната и докумената захваљујући искључиво поклонима. Ротари Клуб Рума поклонио је Завичајном музеју полуконцертни клавир. Овај клавир је произведен у бечкој радионици Рудолфа Виндхофера половином XIX века. Првобитно је био власништво породице Стратимировић у каштелу Кулпин, а потом је припадао породицама Дунђерски и Сомборац. Чланови Ротари клуба Рума су га откупили од Невенке Бабурски рођ. Мандић из Руме, како би га поклонили Завичајном музеју. Својим занимљивим историјатом и троструком медаљом за квалитет звука, клавир постаје један од најинтересантнијих експоната у нашем Музеју.

Клавир

За потребе изложбене поставке „Учионица из прошлих времена“, руководство ОШ „Змај Јова Јовановић“ из Руме поклонило је Музеју четири скамије (крај XIX века) чуване на тавану старог крила школе, а из ОШ „Иво Лола Рибар“ за исте потребе стиже на поклон велика рачунаљка из периода седамдесетих година прошлог века. Из Педагошког музеја из Београда допремљени су на дужи период вредни предмети (стара рачунаљка, глобуси, Шрајберове слике и други ситни предмети) којима је допуњен инвентар „Учионице из прошлих времена“.

Стицајем околности, у новембру 2018. године у лапидаријум Завичајног музеја Рума смештен је импозантан примерак чамца моноксила (10,5 метара

дужине и око 4 тоне тежине), извађеног из реке Саве октобра 2018. године. Наиме, после извештаја конзерватора Централног института за конзервацију из Београда, донето је решење да чамац због неадекватних услова чувања у Музеју Срема у Сремској Митровици буде пренет у Завичајни музеј Рума, где ће бити смештен у условима који су повољнији него у Музеју Срема. Уз дугорочни реверс, чамац је предат на чување Завичајном музеју Рума где је адекватно смештен и стављен на увид публике. Превоз моноксила из Сремске Митровице у Руму и његово уношење у лапидаријум Завичајног музеја организовала је компанија „Бореал“ са седиштем у Краљевцима, општина Рума. Доношењем овог импозантног експоната у нашу Установу, историјска збирка добија посебан значај.

Уношење моноксила и његов смештај у Музеју

Одељење историјских збирки је обогаћено кофер-грамофоном из 1958. године и пројектором за филмове из педесетих година XX века, поклоном Гордане Драгутиновић. Премда су са музеолошког аспекта ови предмети релативно „млади“, они ће свакако већ ускоро имати своју вредност, исто као и лап-топ из осамдесетих година прошлог века, поклон пензионера Драгомира Јанковића, бившег директора Завичајног музеја. Исто важи и за збирку слајдова из градова бившег СССР са мини ручним пројектором за преглед слајдова, поклон Светислава Дамјанчука. Збирку фотографија допуњавају и две урамљене фотографије – фотографија аустроугарског официра и фотографија грађанске породице с почетка XX века, поклон Невене Ћујић и Ђурђице Тодоровић.

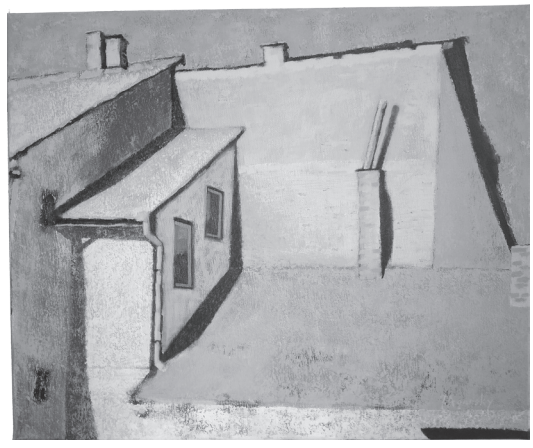
Вредна документа значајна за прошлост града која документују период активног рада Соколског друштва у Руми и неколико докумената која сведоче о приватном животу наших суграђана, као што је приватна преписка на поштанским дописницама из периода Првог светског рата, поклон је једног од највећих дародаваца нашег Музеја, др Катарине Воркапић Скакун. За сведо-

чанство о спортском животу у Руми значајно је 115 фотографија о румском спорту дародавца Раде Сакулског. Поред поклона за етнографско одељење, породица Бошковић је сачувала и Музеју поклонила таблу са натписом лекарске ординације др Јована Мишковића. Поклоном др Јована Максимовића историјске збирке су обогаћене документима која сведоче о богатом спортском и културном животу Руме, а везана су за румске „Соколе“, Српско певачко друштво, Српску занатлијску задругу и неколицину докумената везаних за приватни живот.

Академик Милутин Стојковић, поводом обележавања стоте годишњице од завршетка Великог рата и присаједињења Срема и целе Војводине Краљевини Србији, поклања Завичајном музеју документарни материјал сачињен поводом прославе седамдесетпете годишњице присаједињења Војводине Србији. Материјал чине говори, плакати и Зборник радова са скупа посвећеног обележавању присаједињења. Залагањем Намесништва румског Српске православне цркве из Државног архива Хрватске из Загреба су стигле преписке и копије важних докумената везаних за Народни збор у Руми и Скупштину у Новом Саду 1918. године. Музеј је 2018. године купио реплику пуковске заставе Петог пука (краљ Милан) са лентом, пука који је први ушао у ослобођену Руму 1918. године.

Један део новог материјала историјског одељења који није набројан овом приликом, као и претходно набројани предмети других одељења, се још увек обрађује.

4. Одељење уметничких збирки Завичајног музеја Рума увећава свој фонд поклонима и сопственом продукцијом која подразумева организацију уметничке ликовне колоније. У протекле три године ова збирка је увећана легатом уметника Милана Бесарабића којег чине 51 слика и 38 скулптура.

Слика Јана Агарског

Бесарабић.
Мајка и дете

Организовањем ликовне колоније 2018. и 2019. године музејски фонд уметничке збирке обогаћен је са 24 слике (уља на платну), које осим уметничке имају и документарно-примењиву вредност јер су настале под геслом „мотиви за румске разгледнице“ и са 20 цртежа накита (нацрти идејних решења), украшених блуза и комада накита који су били тема колоније 2019. године. Ова ликовна колонија је изашла из дотадашњих оквира, јер је акценат те колоније стављен на подручје примењене уметности. Збирка уметничких слика увећана је 2020. године сликом Валтера Пајшла – Ћире „Мотив из Главне улице“, поклон Браниславе Коњевић, која поред уметничке има и документарну вредност, јер приказује изглед Главне румске улице од пре 30 година на потезу од ОШ „Змај Јова Јовановић“ према центру града.

Већина прикупљених предмета је приказана на изложбеним поставкама и доступна је музејској публици и интересовању шире јавности.

In memoriam

Слободанка Ћирић
(1947–2020)

Тихо и ненаметљиво, једнако како се одвијао и њен читав приватни живот, који је према њој био повремено изузетно окрутан и неправедан, 6. марта 2020, напустила нас је наша колегиница археолог Слободанка Ћирић, дугогодишњи кустос Завичајног музеја Рума. На жалост, опака и злоћудна болест однела је победу над несвакидашњом енергијом и неисцрпним оптимизмом који су зрачили из крхког тела успешно јој се деценијама супротстављајући. Једно од њених бритких оружја у овој неравноправној борби била је посвећеност професионалном ангажману на музејским пословима.

Слободанка је рођена 11. новембра 1947. у породици Милосављевић, у селу Бело Поље на источној падини Копаоника, у општини Куршумлија. После завршене основне школе и гимназије у Куршумлији уписује и завршава студије археологије на Филозофском факултету у Београду. Пресељава се у Руму и заснива породицу.

Истовремено са својом колегиницом Бранком Митровић, Слободанка се половином 1976. запошљава на пословима археолога у Завичајном музеју Рума. У периоду од деценије и по интензивних археолошких активности на подручју Срема стицала је драгоцена, незамењива искуства теренског рада. Паралелно, у сарадњи са колегиницом и колегама из других музеја ради на прекомпоновању затечене археолошке збирке у оснивању. Повремено, тада а и нешто касније, по указаној потреби ради на заменама у гимназијској настави латинског језика.

Све док јој је здравље то допуштало, као члан стручне екипе редовно учествује у археолошким кампањама: на локалитету Гомолава (1976–1986), заштитним ископавањима на траси аутопута кроз Срем на територији румске и сремскомитровачке општине (1979–1987), сондажним истраживањима на подручју будућег језера „Кудош“ код Павловаца (1983), истраживању на локалитетима „Турска бара“ и „Бунарине“ у околини румских села Буђановци и Брестач (1982/3) као и заштитном сондажном ископавању на траси дале-

ковода Пећинци – Буђановци (1988). У сарадњи са колегама из Завода за заштиту споменика културе у Сремској Митровици, више пута годишње, у метеоролошки погодним периодима, плански је рекогносцирала терен који музеолошки покрива Завичајни музеј Рума, Објавила је неколико текстова из области свог стручног интересовања у Зборнику Завичајног музеја од којих је нарочито драгоцен превод са латинског језика Повеље Фрање I румским занатлијама из 1818. године.

Даљом прогресијом болести принуђена је да свој рад усмери на студијске послове везане за музејско археолошко одељење: праћење научне литературе – часописа и публикација, стручна обрада и систематизовање експоната, установљавање и издвајање нових збирки (антика, средњи век, нумизматика). Физички спречена да обавља своје дотадашње дужности, колегиница Слободанка Ћирић одлази у пензију 2002. године. Од тада па до краја сво време проводи окружена пажњом и љубављу чланова породице.

У временима најтежих, неповољних друштвених и политичких околности, њен велики уложен напор, труд и професионализам у изградњу и одржање профила и статуса установе у којој је радила више од четврт века, остаће запамћен и трајно уграђен у суштинске темеље Завичајног музеја Рума.

Снежана Јанковић

In memoriam

Бранислав Макеш
(1938–2020)

Истакнути српски и југословенски сликар и графичар, дугогодишњи редовни професор Факултета примењених уметности у Београду, један од најзначајнијих ликовних стваралаца вишеструко везаних за наш град, уважени сарадник и легатор Завичајног музеја Рума, преминуо је 26. јула у Београду у 83. години.

Рођен је у Шапцу 4. јануара 1938. а већ наредне године породица Макеш досељава се у Руму. Рану младост и школске дане проводи релативно спокојно, иако у условима несигурних и оскудних ратних и поратних времена. У Руми остаје до пунолетства када одлази у Београд на академске студије из области уметности, за коју је био вишеструко надарен.

Током школовања у румској Гимназији испољавају се и развијају у изразит таленат урођене склоности ка музици и ликовном стваралаштву. Наставком школовања у Београду дилема између два животна опредељења се разрешава. Бранислав Макеш уписује Академију за примењену уметност, у класи знаменитог професора Михаила С. Петрова (1902–1983), графичара и сликара, пионира авангарде тридесетих година XX века и једног од утемељивача графичких студија на овој уметничкој школи у послератном периоду. Овај велики уметник ће оставити дубок траг у формирању и каснијем креативном развоју младог стваралаца.

Академију завршава 1962. и постаје члан УЛУС-а. Затим, код истог професора, наставља уметничко усавршавање и завршава последипломске студије 1964. године а након тога постаје асистент на предмету Графика. Поступно и успешно гради универзитетску каријеру, све до статуса редовног професора, која ће потрајати на београдској Академији за примењену уметност читаве три и по деценије.

Свој обиман, изузетно оригиналан и квалитетан стваралачки опус презентује на бројним самосталним и групним изложбама у земљи и ино-

странству. Током седме деценије прошлог века Бранислав Макеш ушао је у круг ангажованих и цењених аутора, графичара који су успешно афирмисали специфичну ликовну дисциплину у овој средини и ширем региону. Међу низом награда и признања остварeним на домаћим групним изложбама, уметничким салонима и колонијама, највреднија је награда Музеја „Албертина“ на Међународној изложби графике у Бечу 1967. године.

Упркос мноштву обавеза и великом стваралачком ангажовању, Бранислав Макеш проналазио је време за Руму, град за кога су га везивале драге и незаборавне најраније успомене и где је проналазио спокој изван вреве растуће метрополе. Често је посећивао и проводио драгоцено време са родитељима, блиским рођацима, кумовима, пријатељима, колегама... Прву самосталну изложбу у Руми одржао је 1967. а већ следеће био је један од покретача рада Ликовне колоније „Борковац“ а касније и њен редован учесник више од две деценије. Током 1970. године, у сарадњи са колегом универзитетским професором и блиским сарадником Божидаром Џмерковићем (1930–), реализује грандиозни мозаик на фасади Робне куће „Венац“ у Руми. Један од највећих мозаика у тадашњој држави (око 220 м^2) завршен је у новембру исте године. Следеће Макешово ангажовање везано за Руму било је по позиву локалних власти, 1986. године. Тада дизајнира и пројектује званично обележје - грб града, други у историји постојања овог насеља. На жалост, већ после нешто више од деценије и по, ово занимљиво и инвентивно решење замењује други, још увек актуелан грб. Коначно, 2003. године, поводом своје друге самосталне изложбе у Руми, професор Бранислав Макеш поклања румском Музеју колекцију од 32 слике и графике. Дела за легат пажљиво су одабрана и представљају сажету ретроспективу Макешовог стваралаштва у распону више од четири деценије. Поред поменутог мозаика у јавном простору легат Бранислава Макеша трајно ће подсећати Румљане на свог некадашњег суграђанина чије уметничко стваралаштво, великог опуса и вредности, тек треба да буде на прави начин валоризовано и заузме заслужено место у српској историји уметности.

Снежана Јанковић

УДК, 014.3:0503БОРНИК - ЗАВИЧАЈНИ МУЗЕЈ РУМА „1997/2020“
COBISS.SR-ID 25429257

Снежана Јанковић, виши кустос
Завичајни музеј Рума

БИБЛИОГРАФИЈА ЗБОРНИКА ЗАВИЧАЈНОГ МУЗЕЈА РУМА I–X (1997–2020)

Поводом десетог броја Зборника Завичајног музеја Рума

Након тридесетпет година од остварења дугогодишњих идеја и намера неколицине љубитеља и пасионираних истраживача ближе и даље прошлости Руме – оснивања званичне установе и уређења простора музејске форме, у склопу обележавања ове скромне годишњице, покренут је часопис Зборник Завичајног музеја Рума.

Тадашњи директор установе и главни и одговорни уредник Драгомир Јанковић у уводном тексту првог броја из 1997. године наводи:

„Издавањем првог броја Зборника, Музеј покушава да се уврсти у групу озбиљних музејских установа које већ годинама и деценијама редовно обзнањују резултате научноистраживачких и културних прегнућа својих кустоса и сарадника.

Зборник Завичајног музеја Рума има намеру у својој будућој уређивачкој политици да буде отворен и окупи што шири круг истакнутих истраживача. Они би, својим радовима стручно и научно везаним за територију коју музеј покрива, допринели подизању и продубљивању нaучних података из различитих области музејског деловања.

Зборник ће такође настојати да постане релевантан извор сазнања и достигнућа и у осталим гранама научних и културних делатности.“

Следећи оваква опредељења у релативном континуитету, када год је то било објективно изводљиво, у десет до сада публикованих бројева објављено је укупно 139 прилога. Од укупног броја, стручни радници запослени у Музеју аутори су 68 прилога (49%) а остало су прилози сарадника из различитих, не искључиво музеолошких, области. Поред најчешћих, из области историје и археологије, са укупно 88 прилога (63%), уз извештаје, приказе и некрологе, у

нешто мањем броју објављени су прилози из етнологије, историје уметности, архитектуре и урбанизма, палеонтологије, педагогије и конзервације.

Током протекле 23 године, мада су постојали значајни прекиди у издавању Зборника од 4–5 па и 6 година, узроковани објективним, углавном организационим и финансијским разлозима, ни једног тренутка није се потпуно одустало од његовог излажења. Како запослени стручни радници, тако и колеге, спољни сарадници у тим периодима припремали су текстове верујући у континуитет овог часописа. Његов известан опстанак гарантовало је прегалаштво и ентузијазам кустоса Завичајног музеја Рума који, свако посвећен својој научној области и интересовању, нису желели да се одрекну могућности објављивања резултата свакодневног рада и појединачних специјалистичких истраживања у сопственом музејском гласилу. На овај начин, Зборник је садржином оправдавао разлоге њиховог ангажовања као и постојања установе у којој су запослени.

Последњих неколико бројева поново успоставља континуитет у редовном излажењу и садржајима које презентује широј публици, на најдиректнији начин потврђујући очекивања изнесена у уводном тексту другог броја из 1998. године:

„Очекујемо да ће наша настојања бити правилно валоризована; по садржају текстова – од стране садашњих и будућих корисника и по порукама за будуће генерације које говоре о стању духа наше средине и времена – од стране шире друштвене заједнице.“

Главни и одговорни уредници

Ред. бр.	Име и презиме	Број	Година
1.	Драгомир Јанковић	I, II, V	1997, 1998, 2005.
2.	Горан Совиљ	III/IV	1999/2000.
3.	Радован Кузмановић	VI	2009.
4.	Снежана Јанковић	VII	2015.
5.	Бранислава Коњевић	VIII, IX, X	2018, 2019, 2020.

Чланови редакције (уређивачког и редакцијског одбора)

Ред. бр.	Име и презиме	Број	Година
1.	мр Александра Николић	I	1997.
2.	Драгомир Јанковић	I, II, III/IV, VI, VII	1997–1999/2000, 2009, 2015.

3.	Бранка Митровић	I	1997.
4.	Радисав Ђорђевић	I	1997.
5.	Ђорђе Бошковић	I, II, III/IV, V, VII, VIII, IX, X	1997–1999/2000. 2005, 2015, 2018, 2019, 2020.
6.	мр/др Ђорђе Ђекић	II, IX	1998, 2019.
7,	Слободан Велимировић	II, III/IV, V, VI	1998, 1999/2000, 2005, 2009.
8.	Хаџи Божидар Пауковић	II	1998.
9.	Јелена Арсеновић	V, VI, VII, VIII, IX, X	2005, 2009, 2015. 2018, 2019, 2020.
10.	Снежана Јоксић	V, VI	2005, 2009.
11.	Урош Николић	VII, VIII, IX, X	2015, 2018, 2019, 2020.
12.	Снежана Јанковић	VIII, IX, X	2018, 2019, 2020.
13.	Александра Ћирић	VIII, IX, X	2018, 2019, 2020.
14.	проф. др Волфганг Рорбах, Беч	IX	2019.
15.	др Екатерина Ентина, Москва	IX	2019.
16.	др Наталија Николајевна Муравјева, Ростов	IX	2019.
17.	доц. др Стефан Анчев, Велико Трново	IX	2019.
18.	проф. др Бранко Надовеза	IX	2019.
19.	проф. др Драган Танчић	IX	2019.
20.	проф. др Бранка Гугољ	IX	2019.
21.	проф. др Данијела Тешић	IX	2019.
22.	проф. др Марко Атлагић	IX	2019.
23.	др Далибор Елезовић	IX	2019.
24.	др Александар Мартиновић	IX	2019.
25.	проф. др Александар Касаш	IX	2019.
26.	проф. др Слободан Вуксановић	IX	2019.

Издавачки савет

Ред. бр.	Име и презиме	Број	Година
1.	проф. др Волфганг Рорбах, Беч	X	2020.
2.	др Екатерина Ентина, Москва	X	2020.
3.	др Наталија Николајевна Муравјева, Ростов	X	2020.
4.	доц. др Стефан Анчев, Велико Трново	X	2020.
5.	проф. др Бранко Надовеза	X	2020.
6.	проф. др Драган Танчић	X	2020.
7.	проф. др Бранка Гугољ	X	2020.
8.	проф. др Данијела Тешић	X	2020.
9.	проф. др Марко Атлагић	X	2020.
10.	др Далибор Елезовић	X	2020.
11.	др Ђорђе Ђекић	X	2020.
12.	др Александар Мартиновић	X	2020.
13.	проф. др Александар Касаш	X	2020.
14.	проф. др Слободан Вуксановић	X	2020.

Свеске Зборника Завичајног музеја Рума са бројем страница и годином објављивања

Редни број свеске	Број страница	Година објављивања
I	194	1997.
II	263	1998.
III/IV	316	1999/2000.
V	238	2005.
VI	281	2009.
VII	259	2015.
VIII	271	2018.
IX	206	2019.
X	196	2020.

Садржај по струкама

Уводна реч

1. Јанковић, Драгомир, Предговор, I, 5–6.
2. Јанковић, Драгомир, Реч уредника, II, 5.

Археологија

3. Велимировић, Слободан, Први словенски археолошки локалитет у Руми из деветог века, III/IV, 25–26.
4. Велимировић, Слободан, Римски домородачки лончић и звонце из Хртковаца, III/IV, 27–29.
5. Велимировић, Слободан, Изразито профилисане и коленасте фибуле из Завичајног музеја Рума, V, 65-90.
6. Велимировић, Слободан, Нове бакарне секире и дуго длето из Источног Срема, VI, 7–19.
7. Јовановић, Марија, Рума – Борковац, гроб келтског ратника из средњелатенског периода, V, 57–60.
8. Муждека, Љиљана, Средњовековне некрополе на територији Срема, VIII, 37–66.
9. Николић, Урош, Палеолитска налазишта на територији Срема, VII, 7–35.
10. Николић, Урош, Поклон збирка Драгана Томашевића, VIII, 7–36.
11. Николић, Урош, Келтски бојни нож из фундуса Завичајног музеја Рума, X, 9–21.
12. Одобашић, Перица, Остава акчи Бајазита I из Купинова, III/IV, 31–45.
13. Одобашић, Перица, Дивље копање по археолошким локалитетима, V, 61–64.
14. Одобашић, Перица, Прилози за нову типологију келтских копаља у Подунављу и на северном Балкану, V, 91–105.
15. Одобашић, Перица, Средњовековни бојни чекић из Купиника, VI, 21–27.
16. Поповић, Драган, Археолошко наслеђе на тлу Руме и шире околине, I, 7–24.
17. Ристић, П. Александар, Средњовековни амулети облика Торовог чекића у светлу односа старе религије са хришћанством на северу Европе, IX, 9–35.
18. Томашевић, Драган, Турска бара код Брестача, насеље Сопотско-ленђелске групе, V, 7–55.
19. Томашевић, Драган, Ситаровци на Умци код Буђановаца, VI, 29–48.

20. Ћирић, Слободанка, Горњи завршетак надгробне стеле са лавовима из лапидаријума Завичајног музеја Рума, I, 25–27.
21. Ћирић, Слободанка, Заштитно сондажно ископавање електро-далековод Пећинци – Буђановци, III/IV, 7–24.

Историја

22. Арсенић, Ђорђе, Димитрије Спајић, I, 155–161.
23. Бошковић, Ђорђе, Mygez – непозато насеље из 16. и 17. века на подручју румске општине, II, 27–32.
24. Бошковић, Ђорђе, Преглед текстова о Руми у листу „Застава“ за годишта 1901, 1902, 1902, 1903 и 1904, II, 123–133.
25. Бошковић, Ђорђе, Карта атара Руме из 1767. (допуњена 1769. и 1770), III/IV, 85–100.
26. Бошковић, Ђорђе, Прилог проучавању историјске географије средњовековног Срема, V, 107–129.
27. Бошковић, Ђорђе, Један опис границе румског атара из 1862. године, V, 165–181.
28. Бошковић, Ђорђе, Румски плакат из прве половине 50-их година XX века, VI, 49–80.
29. Бошковић, Ђорђе, Становништво села Рума у првој половини XVIII века, VII, 37–49.
30. Бошковић, Ђорђе, „Јављају из Руме“ (из старе штампе на немачком језику), VII, 63–81.
31. Бошковић, Ђорђе, Прилози за историју румског здравства (до 1918), VIII, 93–122.
32. Бошковић, Ђорђе, Жарко Миладиновић (1868–1929), VIII, 155–173.
33. Бошковић, Ђорђе, Румске воденице, IX, 61–77.
34. Бошковић, Ђорђе, Статистички подаци за Румски срез према званичном попису из 1870. године, X, 45–61.
35. Бубало, Душан, Румски јевреји – у светлу докумената Градског поглаварства Руме од 1941. до 1944, III/IV, 215–253.
36. Бурсаћ, Петар, Миграције становништва Руме од 1918. до 1980, II, 173–198.
37. Бурсаћ, Петар, Из архивских докумената из прошлости Руме и њене околине, III/IV, 211–214.
38. Велимировић, Слободан, Сто година Пчеларске задруге у Руми, II, 73–111.
39. Вулетић, Душан, Завичај и време др Ђорђа Натошевића, III/IV, 117–131.
40. Вулетић, Душан, Војна граница на југословенским просторима, V, 131–164.

41. Вулетић, Душан, Војна граница, реформе и ратови граничара од 1691. до 1791, VI, 101–124.
42. Голчевски, Јулијана, Снабдевање Срема пијаћом водом у првој половини 20. века, VI, 161–197.
43. Голчевски, Јулијана, Развој индустрије у Руми до 1965. године, VI, 211–228.
44. Голчевски, Јулијана, Краљевска земаљска казниона у Митровици у периоду 1885–1894, VII, 83–96.
45. Голчевски, Јулијана, Школски систем у Краљевини Југославији, VIII, 175–188.
46. Димић, Жарко, Са чим је на пут кренуо карловачки грађанин у време буне 1848, VII, 51–55.
47. Димић, Жарко, Извештај о стању српске војске у Карловцима на дан 19. мај 1848, VII, 57–62.
48. Ђекић, Ђорђе, Рума и насеља у њеној околини по турском дефтеру из 1566/67, I, 47–55.
49. Ђекић, Ђорђе, Српска периодика у Руми од 1882. до 1941, I, 123–142.
50. Ђекић, Ђорђе, О пореклу имена Руме, II, 7–15.
51. Ђекић, Ђорђе, Етничка структура становништва у Гргуревачкој, Иришкој, Купиничкој и Митровачкој нахији по турском дефтеру из 1566/67, II, 17–25.
52. Ђекић, Ђорђе, Професионална структура становништва у Гргуревачкој нахији по турском дефтеру из 1566/67, III/IV, 57–84.
53. Ђекић, Ђорђе, Прилог проучавању улоге Руме у војним плановима Аустро-Угарске, III/IV, 207–210.
54. Ићитовић, Јован, Нисмо били далековиди, I, 143–148.
55. Јанковић, Снежана, Преглед историје католичке жупе у Руми, VII, 137–144.
56. Јанковић, Снежана, Царска цеховска повеља румским занатлијама, VIII, 67–92.
57. Јоксић, Снежана, Румски крстови, III/IV, 101–116.
58. Јоксић, Снежана, Пројекат аутомобилне железнице у Руми, V, 183–193.
59. Јоксић, Снежана, Кубура „пећанка“ из збирке оружја Завичајног музеја Рума, VI, 93–99.
60. Карапанџић Немања, Задужбина баронице Еуфемије Јовић, X, 23–43.
61. Ковачевић, Миливој, Породица Петровић из Старе Пазове, X, 73–99.
62. Коњевић, Бранислава, Актуелни јубилеји у поезији Стевана Владислава Каћанског, VIII, 137–153.
63. Коњевић, Бранислава, Утицаји и значај Светосавља у Срему, IX, 37–59.
64. Максимовић, Јован, Здравствене прилике у Руми од XVIII до XX века, I, 79–116.

65. Маленковић, Милош, Из историје медицинске рендгенолошке службе у Руми, I, 117–121.
66. Нинковић, Ненад, Румљани купци обвезница четвртог ратног зајма, IX, 109–122.
67. Озимић, Небојша, Култ Св. Арсенија у српском народу, III/IV, 47–56.
68. Пауковић, Божидар, Пустара „Петров двор“ – селекциона станица, селекционари Ернст Рауер и Рудолф Флајшман, I, 149–153.
69. Петровић, Илија, Срем – исконска српска земља, I, 29–45.
70. Петровић, Илија, Драгутин. J. Ристић – узорни српски командант, II, 141–171.
71. Петровић, Илија, Сремски добровољци у I светском рату, III/IV, 159–206.
72. Поповић, Исидора, Гостовање Српског народног позоришта у Руми 1868. године, IX, 95–107.
73. Пузић, Предраг, Свештеници у Батајници и Угриновцима 1546–1918, прилози биографијама, VII, 145–153.
74. Пузић, Предраг – Кораћ, Стеван, Свештеничка и учитељска породица Ђукић из Батајнице, VIII, 123–135.
75. Рацковић, Ратко, О аутору Иришког типика – поводом 800 година Хиландара, II, 113–122.
76. Рацковић, Ратко, Доброчинитељи „Привредника“ у Руми 1897–1947, III/IV, 133–158.
77. Рацковић, Ратко, Богдановићи у Руми и расејању, VI, 125–160.
78. Рацковић, Ратко, Мојо Медић, VI, 199–210.
79. Рацковић, Ратко, Николајевићи из Стејановаца – трговци, адвокати и поседници, VII, 97–135.
80. Станковић, Урош, Мобилизациони спискови румских православних парохија у Револуцији 1848, IX, 79–94.
81. Станојловић, Нинослав, Румљанин Ђорђе Крстић (1825–1885) – оснивач прве апотеке у Јагодини, II, 53–71.
82. Тодоровић, Владислав, Записник о саслушању Теодора Аврамовића Тицана у везиса побуном у Срему 1807. године, VI, 81–92.
83. Томић, Владимир, Уз годишњицу Тицанове буне, I, 57–77.
84. Томић, Владимир, Зелени кадар у Срему 1917/18, I, 135–140.
85. Ћирић, Александра, Сремски фронт у историографији и мемористици, VII, 155–167.
86. Ћирић, Александра, Фотографије из збирке Одељења историјских збирки Завичајног музеја Рума, VIII, 189–214.
87. Ћирић, Александра, Споменар Маре Петровић, IX, 123–136.
88. Ћирић, Александра, Изградња соколског дома у Руми, X, 101–113.
89. Ћирић, Слободанка, Повеља Фрање I румским занатлијама 1818. (превод и коментар), II, 33–52.

90. Хорват, Јан, „Мала Пазова“ некад – данас Сланкаменачки Виногради (поводом 250 год. доласка Словака у Стару Пазову), 63–72.

Етнологија

91. Арсеновић, Јелена, Колекција текстила Етнолошког одељења Завичајног музеја Рума, VI, 229–252.
92. Арсеновић, Јелена, Један пример традиционалног одевања данас, VII, 169–180.
93. Арсеновић, Јелена, Гајде из збирке Етнолошког одељења Завичајног музеја Рума, VII, 185–191.
94. Арсеновић, Јелена, Новије аквизиције вунених предмета у оквиру збирке текстила Одељења етнолошких збирки, VIII, 215–228.
95. Арсеновић, Јелена, Приказ свадбе у тексту Идилична слика Срема Густава Штолцеа, X, 115–128.
96. Вукмановић, Јелена, Мајпан (Мајалос), VII, 181–184.
97. Латинкић, Василије, Село Грабовци у Срему, III/IV, 255–276.

Историја уметности

98. Арсенић, Ђорђе, Славка Петровић Средовић (1907–1978) – поводом 20 година од смрти, II, 241–246.
99. Јанковић, Драгомир, Два легата у Завичајном музеју Рума, I, 163–170.
100. Јанковић, Драгомир, 30 година од оснивања Уметничке колоније „Борковац“, II, 199–239.
101. Јанковић, Драгомир, Тематске изложбе Завичајног музеја 1977–2000, III/IV, 277–300.
102. Јанковић, Драгомир, Ликовни салон младости, 1981–1990, V, 195–207.
103. Јанковић, Драгомир, Две румске изложбе Милана Коњовића, VI, 273–281.
104. Лесек, Мирјана, Димитрије Братоглић (1764–1831), VI, 253–271.
105. Сајферт, Сања, Оскар Зомерфелд, уметничка дела из легата Ђорђа Војновића Галерије Куће Војновића у Инђији, VIII, 241–256.
106. Сајферт, Сања, Девета уметност Живорада Радивојевића – Чеде, X, 129–138
107. Стојаковић, Анђелка, Два надгробна споменика породице Ђуришић на православном гробљу у Руми, рад Петра Палавичинија, IX, 137–148.
108. Столић, Јованка, Владика Хризостом Столић – његов допринос црквеној ликовној уметности, VII, 193–205.

Конзервација

109. Королија, Црквењаков, Данијела, Конзервација и рестаурација пастела Миливоја Николајевића, V, 231–238.

Палеонтологија

110. Недељковић, Драгана, Лобања бизона из збирке Завичајног музеја Рума, V, 223–230.

Педагогија

111. Коњевић, Бранислава, Педагошки рад у Завичајном музеју Рума, VIII, 229–240.

112. Коњевић, Бранислава, Учионица из прошлих времена (Изложбена поставка Завичајног музеја Рума), X

Архитектура и урбанизам

113. Амиџић, Мирослава, Туристичко-рекреациони центар „Борковац“ – Рума, III/IV, 301–312.

114. Јанковић, Драгомир, „Видети и бити виђен“ – румски балкони, VII, 207–225.

115. Коњевић, Соња, Родна кућа др Ђорђа Натошевића у Старом Сланкамену, II, 247–250.

116. Мирковић, Боро, Рума у старим плановима, I, 171–178.

Извештаји и прикази

117. Ђорђевић, Радисав, Реализација програма Друштва љубитеља прошлости Руме, 1994–1996, I, 189–191.

118. Иванишевић, Вујадин; Хајнрих–Тамаска, Оршоја; Бугарски, Иван; Сирбе, Данијел, 27. међународни симпозијум „Grenzübergänge“ – Основни проблеми, VII, 227–233.

119. Јанковић, Драгомир, Извештај о пословању Музеја за 1996, I, 181–185.

120. Јанковић, Драгомир, Извештај о пословању и раду Музеја за 1997. годину, II, 251–259.

121. Јанковић, Драгомир, Извештај о раду Ликовне колоније „Борковац“ за 1998 и 1999. годину, III/IV, 313–316.

122. Јанковић, Драгомир, Из ликовне изложбене активности Завичајног музеја, V, 209–222.

123. Јанковић, Драгомир, Музејске вечери, VII, 235–243.
124. Јанковић, Драгомир, Извештај о раду Ликовне колоније „Борковац“ за 2013, 2014. и 2015. годину, VII, 251–258.
125. Јанковић, Снежана, Јорданка Гешева, Породица грофова Пејачевић између легенди и стварности (друга половина XVII до XX века) – приказ књиге, VII, 245–249.
126. Јанковић, Снежана, Извештај о раду Музеја за 2017. годину, VIII, 261–270.
127. Јанковић,Снежана, Програмске сктивности Завичајног музеја Рума у периоду 2001–2018, IX, 149–204.
128. Коњевић, Бранислава, Аквизиције Завичајног музеја Рума 2018–2020, X, 167–176.
129. Кошутић, Владимир, Извештај о раду 25. Ликовне колоније „Борковац“ – 1996, I, 187–188.
130. Стојаковић, Милорад, Откривање спомен-плоче у Брестачу, VIII, 257–260.

Библиографија

131. Јанковић, Снежана, Библиографија Зборника Завичајног музеја Рума I – X (1997-2020), X, 181–193.

Некролози

132. Бобић, Миленко, Драган Поповић (1936–1997), II, 261–262.
133. Бошковић, Ђорђе, Ратко Рацковић (1946–2017), VII, 271.
134. Јанковић, Драгомир, Богдан Рајаковац (1907–1996), I, 193–194.
135. Јанковић, Драгомир, Бранка Митровић (1948–1998), II, 263.
136. Јанковић, Драгомир, Ивана Божић (1974–2015), VII, 259.
137. Јанковић, Снежана, Радисав Ђорђевић (1936–2018), IX, 205–206.
138. Јанковић, Снежана, Слободанка Ћирић (1947–2020), X, 177–178
139. Јанковић, Снежана, Бранислав Макеш (1938–2020), X, 179–180

Аутори прилога

Ред. бр.	Презиме и име	Број свеске са бројем прилога
1.	Амиџић, Мирослава	III/IV
2.	Арсенић, Ђорђе	I, II

3.	Арсеновић, Јелена	VI, VII(2), VIII, X
4.	Бобић, Миленко	II
5.	Бошковић, Ђорђе	II(2), III/IV, V(2), VI, VII(2), VIII(3), IX, X
6.	Бубало, Душан	III/IV
7.	Бурсаћ, Петар	II, III/IV
8.	Велимировић, Слободан	II, III/IV(2), V, VI
9.	Вукмановић, Јасмина	VII
10.	Вулетић, Душан	III/IV, V, VI
11.	Голчевски, Јулијана	VI(2), VII, VIII
12.	Димић, Жарко	VII(2)
13.	Ђекић, Ђорђе	I(2), II(2), III/IV(2)
14.	Ђорђевић, Радисав	I
15.	Иванишевић, Вујадин и др.	VII
16.	Ићитовић, Јован	I
17.	Јанковић, Драгомир	I(4), II(4), III/IV (2), V(2), VI, VII(3)
18.	Јанковић, Снежана	VII(2), VIII(2), IX(2), X(3)
19.	Јовановић, Марија	V
20.	Јоксић, Снежана	III/IV, V, VI
21.	Карапанџић, Немања	X
22.	Ковачевић, Миливој	X
23.	Коњевић, Бранислава	VIII(2), IX, X (2)
24.	Коњевић, Соња	II
25.	Кошутић, Владимир	I
26.	Латинкић, Василије	III/IV
27.	Лесек, Мирјана	VI
28.	Максимовић, Јован	I
29.	Маленковић, Милош	I
30.	Мирковић, Боро	I
31.	Муждека, Љиљана	VIII
32.	Николић, Урош	VII, VIII, X
33.	Нинковић, Ненад	IX
34.	Одобашић, Перица	III/IV, V(2), VI
35.	Озимић, Небојша	III/IV
36.	Пауковић, Божидар	I
37.	Петровић, Илија	I, II, III/IV
38.	Поповић, Драган	I
39.	Поповић, Исидора	IX

40.	Пузић, Предраг	VII, VIII
41.	Рацковић, Ратко	II, III/IV, VI(2), VII
42.	Ристић, Александар	IX
43.	Сајферт, Сања	VIII, X
44.	Станковић, Урош	IX
45.	Станојловић, Нинослав	II
47.	Стојаковић, Анђелка	IX
47.	Стојаковић. Милорад	VIII
48.	Столић, Јованка	VII
49.	Томашевић, Драган	V, VI
50.	Тодоровић, Владислав	VI
51.	Томић, Владимир	I, II
52.	Ћирић, Александра	VII, VIII, IX, X
53.	Ћирић, Слободанка	I, II, III/IV
54.	Хорват, Јан	X

CIP - Каталогизација у публикацији
Библиотеке Матице српске, Нови Сад

069(497.113)(082)

ЗБОРНИК / Завичајни музеј Рума ; главни и одговорни уредник Бранислава Коњевић. - 1997, бр. 1- . - Рума : Завичајни музеј Рума, 1997- . - Илустр. ; 25 cm
Годишње. - Резимеи на енгл. језику.

ISSN 1451-0448 = Зборник - Завичајни музеј Рума

COBISS.SR-ID 167599111